

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ»

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2021 – 2022

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η Υψηλή Στρατηγική της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας με σημείο αναφοράς τη σκέψη και το έργο του Edward N. Luttwak.»

Ιωάννης Κύλης

Επιβλέπων Καθηγητής: Δρ. Σπύρος Μακρής

**ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2022**

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ ΠΕΡΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Ιωάννης Κύλης

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ολοκληρώνοντας την μεταπτυχιακή διπλωματική μου εργασία θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Σπύρο Μακρή. Το θέμα το οποίο μου ανατέθηκε να αναπτύξω, σε συνδυασμό με την καθοδήγηση και τις προτάσεις του για βιβλιογραφία επί του αντικειμένου, διεύρυναν του ορίζοντες των ενδιαφερόντων μου, δίνοντάς μου την ευκαιρία να τα προσεγγίσω με μια πιο ολιστική σκέψη.

Ευχαριστώ επίσης την Υπηρεσία μου για την ευκαιρία που μου έδωσε για την αναβάθμιση των γνώσεων μου προς όφελός της.

ΣΥΝΟΨΗ

Η παρούσα διατριβή πραγματεύεται την Υψηλή Στρατηγική της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας με σημείο αναφοράς τη σκέψη και το έργο του Edward N. Luttwak, ο οποίος είναι αναμφίβολα ένας από τους μεγαλύτερους εν ζωή στρατηγιστές. Αρχικά, επισημαίνονται οι βασικές έννοιες της Υψηλής Στρατηγικής όπως ο ίδιος την αντιλήφθηκε και την κατέγραψε. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η Υψηλή Στρατηγική της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ένα έργο που όπως αναφέρει ο ίδιος «προσέλκυσε από την μια τον έπαινο και από την άλλη υπέρμετρα έντονη κριτική». Έχοντας ως αφετηρία τη συγκεκριμένη ανάλυση, επιχειρείται η παρουσίαση και η σύγκριση με αυτήν, της Υψηλής Στρατηγικής άλλων Μεγάλων Δυνάμεων που επιχείρησαν να πάρουν τη θέση του ηγεμόνα στη διεθνή σκηνή. Από την σύγκριση αυτή αποπειράται η συμπερασματική καταγραφή και παράθεση μίας οιονεί τυπολογίας της Υψηλής Στρατηγικής, όπως παρατηρείται τον 21^ο αιώνα. Καταδεικνύεται έτσι μέσα από την ιστορική πορεία, πως η Υψηλή Στρατηγική μπορεί να προσαρμόζεται, να εξελίσσεται αλλά και να διατηρεί παραδοσιακές επιλογές τις οποίες ο Edward N. Luttwak επισημαίνει μέσα από την μελέτη της Ιστορίας.

ABSTRACT

This dissertation deals with the Grand Strategy of the Roman Empire with reference to the thought and work of Edward N. Luttwak, who is undoubtedly one of the greatest living strategists. First, the main concepts of High Strategy as he perceived and recorded it are highlighted. Then, the Grand Strategy of the Roman Empire is presented, a work that according to him "attracted either praise or an excessively strong criticism". Taking this specific analysis as a starting point, an attempt is made to present and compare with it, the Grand Strategy of other Great Powers that tried to take the place of the hegemon in the international arena. From this comparison, an attempt is made to conclude and cite a quasi-typology of Grand Strategy, as observed in the 21st century. It is thus demonstrated through the historical process, how Grand Strategy can adapt, evolve but also maintain traditional choices the choices Edward N. Luttwak points out through the study of History.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΣΥΝΟΨΗ	iii
ABSTRACT	v
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
Η Εξέλιξη της Στρατηγικής	4
Οι Στρατηγικές Σπουδές ως Πεδίο της Θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΚΑΙ ΤΟ	
ΕΡΓΟ ΤΟΥ EDWARD LUTTWAK	14
1.1 Το Παράδοξο του Πολέμου	14
1.2 Η Οριζόντια Διάσταση του Παραδόξου του Πολέμου	16
1.3 Η Σύγκρουση μεταξύ των Επιπέδων του Πολέμου	20
1.4 Το Υψηλό Στρατηγικό Επίπεδο	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ .	23
2.1 Η Εξέλιξη της Ρωμαϊκής Στρατηγικής	23
2.1 Τα Κράτη – Πελάτες της Ρώμης	26
2.1 Αποτροπή και Άμυνα σε Βάθος	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΠΡΩΤΗ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ: Η ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ	
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ	30
3.1 Η Σύλληψη της Βυζαντινής Στρατηγικής	31
3.2 Η Βυζαντινή Διπλωματία	32
3.3 Η Βυζαντινή Τέχνη του Πολέμου	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ: Η ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ	
ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ	39
4.1 Η «Νέα» Δυναμική της Σοβιετικής Αυτοκρατορίας	40
4.2 Τα Εργαλεία της Σοβιετικής Ισχύος	42
4.3 Το Μελλοντικό Πεδίο Εφαρμογής της Σοβιετικής Αυτοκρατορικής	
Επέκτασης	44
4.4 Το «Μέλλον» της Σοβιετικής Υψηλής Στρατηγικής	47
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΤΡΙΤΗ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ: Η ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΩΝ ΗΠΑ	49
5.1 Γεωοικονομία και η Εθνική Οικονομική Ασφάλεια των ΗΠΑ	49
5.2 Ο Luttwak και η Υψηλή Στρατηγική των ΗΠΑ	53
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΤΕΤΑΡΤΗ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ: ΜΠΟΡΕΙ Η ΚΙΝΑ ΝΑ ΥΙΟΘΕΤΗΣΕΙ ΜΙΑ	
ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ;	59

6.1 Η Λογική της Στρατηγικής και η Αλλαγή της Στρατηγικής της Κίνας ..	59
6.2 Τα Εσωτερικά Προβλήματα της Υψηλής Στρατηγικής της Κίνας	61
6.3 Οι Συμμαχίες της Κίνας και των Αντιπάλων της	63
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ: ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΣΤΟΝ 21^ο	
ΑΙΩΝΑ	67
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	76
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	77

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Edward N. Luttwak θεωρείται ένας από τους μεγαλύτερους εν ζωή στρατηγιστές. Γεννήθηκε στο Arad της Ρουμανίας και μεγάλωσε αρχικά στην Ιταλία και στη συνέχεια στην Αγγλία. Σπούδασε στο London School of Economics και στο Πανεπιστήμιο Johns Hopkins, όπου έλαβε διδακτορικό. Η πρώτη του ακαδημαϊκή θέση ήταν στο Πανεπιστήμιο του Bath. Στη συνέχεια μετακόμισε στις ΗΠΑ όπου το 1975 έγινε καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Georgetown. Το 2008 έγινε Ανώτερος Σύμβουλος στο Κέντρο Στρατηγικών και Διεθνών Σπουδών στην Ουάσιγκτον.

Έχει δημοσιεύσει έργα, πολλά άρθρα αλλά και συλλογές τους σχετικά με την Υψηλή Στρατηγική, τη Στρατιωτική Στρατηγική, την Ιστορία (κυρίως στρατιωτική) και τις Διεθνείς Σχέσεις, μερικά εκ των οποίων έχουν μεταφραστεί σε έως και δεκατέσσερις γλώσσες. Από τα πιο επιτυχημένα βιβλία του θεωρούνται το *Coup d'État: A Practical Handbook*, το οποίο συνέγραψε σε ηλικία 26 ετών και το *Strategy: The Logic of War and Peace*, το οποίο χρησιμοποιείται ευρέως ως εγχειρίδιο σε στρατιωτικά κολέγια παγκοσμίως. Μιλάει Αγγλικά, Γαλλικά, Εβραϊκά, Ιταλικά, Ισπανικά και Ρουμάνικα.

Υπηρέτησε εθελοντικά στο Ισραήλ κατά τον πόλεμο του 1967 και στη συνέχεια εργάστηκε σε αυτές. Έχει υπηρετήσει ως σύμβουλος σε κυβερνητικές υπηρεσίες, στο Υπουργείο Εξωτερικών και στους Κλάδους των Ενόπλων Δυνάμεων των ΗΠΑ, σε πολλά υπουργεία Άμυνας του NATO. Έχει προσφέρει αντίστοιχες συμβουλευτικές υπηρεσίες ιδιωτικά αλλά και για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, κυρίως σε πολυεθνικές εταιρείες, αλλά και ως ανεξάρτητος πράκτορας πληροφοριών σε επιχειρήσεις πεδίου¹.

Ο Luttwak, ως συχνός ομιλητής και σύμβουλος, έγινε γνωστός για τις ανορθόδοξες πολιτικές του ιδέες, υποδηλώνοντας για παράδειγμα ότι οι προσπάθειες των μεγάλων δυνάμεων να καταπνίξουν τους περιφερειακούς πολέμους οδηγούν τελικά στην παράταση των συγκρούσεων στις περιοχές αυτές. Το 1976 ο Luttwak δημοσίευσε την «Υψηλή Στρατηγική της Ρωμαϊκής

---

¹ JewAge.org

Αυτοκρατορίας από τον πρώτο μέχρι τον τρίτο Αιώνα μ.Χ.»². Υπήρξαν αρκετές αντιδράσεις από ιστορικούς οι οποίοι θεωρούσαν ότι το βιβλίο εντάσσεται σε ένα ακαδημαϊκό πεδίο άσχετο με την ιδιότητα του συγγραφέα. Ωστόσο, το βιβλίο αναγνωρίζεται ως θεμελιώδες γιατί έθεσε βασικά ερωτήματα σχετικά με τον Ρωμαϊκό Στρατό και την υπεράσπιση των ρωμαϊκών συνόρων. Ανήκει δε στον πυρήνα της βιβλιογραφίας που χρησιμοποιείται στη παρούσα μελέτη η οποία έχει ως γενικό σκοπό να αναδείξει το σκέψη του Edward Luttwak μέσω έργων του που θα παρουσιαστούν εν είδει μονογραφίας, αποτίνοντας φόρο σεβασμού στη μεγάλη του συμβολή στην αντίληψη περί Υψηλής Στρατηγικής, τον κλάδο των Στρατηγικών Σπουδών και των Διεθνών Σχέσεων γενικότερα.

Στο πρώτο κεφάλαιο, θα αναλυθεί η έννοια της Υψηλής Στρατηγικής στη σκέψη και το έργο του Edward Luttwak που ως πυρήνα φαίνεται να έχει το «Παράδοξο» το οποίο διατρέχει και επηρεάζει όλα τα επίπεδα του Πολέμου συμπεριλαμβανομένης της Υψηλής Στρατηγικής καθώς και τις μεταξύ τους αλληλοεπιδράσεις.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, θα παρουσιαστεί η Υψηλή Στρατηγικής της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, μέσα από το ομώνυμο σημαντικό έργο του Edward Luttwak το οποίο προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις κυρίως στην κοινωνία των ιστορικών, στην οποία θεωρούνταν ξένος, όσο και στον τομέα των στρατηγικών σπουδών αφού επιχείρησε μέσα από σύγχρονες έννοιες να αποδείξει ότι και οι Ρωμαίοι της εξεταζόμενης περιόδου είχαν – αν και μάλλον υποσυνείδητα – μια τέτοια αντίληψη στρατηγικής.

Στο τρίτο κεφάλαιο, θα παρουσιασθεί η μετεξέλιξη της Υψηλής Στρατηγικής της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, η οποία αποτελεί τη φυσική συνέχεια και μετεξέλιξη της Ρωμαϊκής κατά τη διάρκεια της οποίας εμφανίζεται σε σημαντικό βαθμό η ανάγκη της προσαρμοστικότητας της Υψηλής Στρατηγικής, ελλείψει της ύπαρξης σαφούς υπεροχής ισχύος σε σχέση με το σύνολο των πιθανών απειλών που αντιμετώπιζε πλέον η Αυτοκρατορία.

---

² Luttwak, 2016. Η έκδοση που χρησιμοποιείται στην παρούσα μελέτη αποτελεί αναθεωρημένη έκδοση αυτής.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, θα παρουσιαστεί η Υψηλή Στρατηγική της Σοβιετικής Ένωσης η οποία – χρησιμοποιώντας τις διδασχές του κομμουνισμού – ανέπτυξε (ή συνέχισε) και η ίδια μια «αυτοκρατορική», επεκτατική Υψηλή Στρατηγική όντας η φυσική διάδοχος μιας Αυτοκρατορίας. Η Σοβιετική Ένωση διαλύθηκε αλλά, ακόμα και σήμερα, υπάρχει η προβολή αυτής της Στρατηγικής της στη συμπεριφορά της στη διεθνή σκηνή.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, θα παρουσιαστεί η Υψηλή Στρατηγική των ΗΠΑ μέσα από την εισαγωγή από τον Luttwak της έννοιας της γεωοικονομίας, η οποία κατ' αυτόν είναι πλέον σημαντικότερη θεώρηση σε σχέση με την γεωπολιτική. Ιδιαίτερος μετά την διάλυση του αντίπαλου δέους της Σοβιετικής Ένωσης και την φαινομενική απομάκρυνση από την υψηλή πιθανότητα έκρηξης ευρέων ενόπλων συρράξεων, η στρατιωτική ισχύς φαίνεται να παραχωρεί τα πρωτεία της στην οικονομική ισχύ.

Συνεχίζοντας στο έκτο κεφάλαιο και ακολουθώντας πάντα το πνεύμα και το έργο του Luttwak, θα τεθεί το ερώτημα του αν και η Κίνα έχει τη δυνατότητα υιοθέτησης μιας Υψηλής Στρατηγικής. Η Κίνα έχει ήδη αναδειχθεί σε αδιαμφισβήτητη οικονομική δύναμη, αλλά υπάρχουν πολλά εμπόδια στην προσπάθεια ανάδειξής της σε παγκόσμιο ηγεμόνα.

Τέλος, στα συμπεράσματα επιχειρείται η σύνθεση των επιμέρους συμπερασμάτων της προηγηθείσας ανάλυσης για την αποτύπωση μιας τυπολογίας Υψηλής Στρατηγικής στον 21^ο αιώνα.

Ο Edward N. Luttwak στο έργο του για την Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας συμπεραίνει πως «Όλα τα κράτη έχουν Υψηλή Στρατηγική είτε το γνωρίζουν είτε όχι. Κάτι τέτοιο είναι αναπόφευκτο, διότι η Υψηλή Στρατηγική είναι απλώς το επίπεδο στο οποίο η γνώση και η πειθώ, ή για να χρησιμοποιήσουμε σύγχρονους όρους η επεξεργασία πληροφοριών και η διπλωματία, αλληλοεπιδρούν με τη στρατιωτική ισχύ για να καθορίσουν αποτελέσματα, σε έναν κόσμο όπου υπάρχουν και άλλα κράτη με τις δικές τους “υψηλές στρατηγικές”»³. Κρίνεται λοιπόν σκόπιμο να παρουσιαστεί αρχικά, τί είναι η στρατηγική και πως αυτή γίνεται «υψηλή». Επίσης, θα δειχθεί η σύνδεση των Στρατηγικών Σπουδών με

---

³ Luttwak, 2009b, 409.

τις Διεθνείς Σχέσεις ως πεδίο των τελευταίων, η οποία αν και προφανής καταδεικνύει τη βαρύτητά των πρώτων, στο άναρχο και λίαν ανταγωνιστικό διεθνές περιβάλλον εντός του οποίου το κάθε κράτος προσπαθεί κατ' αρχήν να επιβιώσει και να αναπτυχθεί στο μέγιστο που θα του επιτρέψουν οι δυνατότητές του.

Η Εξέλιξη της Στρατηγικής

Ως «Στρατηγική» ορίζεται ο σχεδιασμός στρατιωτικής επιχειρήσεως, καθώς και η τέχνη τής αξιοποίησης όλων των διαθέσιμων δυνάμεων για τη διεξαγωγή της⁴. Είναι δε ετυμολογικά στενά συνδεδεμένη με τη κλασική λέξη «Στρατήγημα», η οποία αναφέρεται στο πολεμικό τέχνασμα. Μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση, ο όρος «στρατηγική» απέκτησε πολλές μη στρατιωτικές χροιές, ως αποτέλεσμα της αυξημένης οικονομικής δραστηριότητας και της επέκτασης του εμπορίου, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Οι όροι «οικονομική στρατηγική», «εμπορική στρατηγική» ή «επιχειρηματική στρατηγική» κ.λπ. ήρθαν στη μόδα.

Αρκετοί συγγραφείς βλέπουν τη στρατηγική, ως «τέχνη» ενώ άλλοι τη θεωρούν «μέσο» για την επίτευξη πολιτικοστρατιωτικών σκοπών. Σύμφωνα με τον R.H. Liddel Hart, η στρατηγική είναι «η τέχνη της διανομής και της εφαρμογής στρατιωτικών μέσων για την εκπλήρωση των σκοπών της πολιτικής»⁵. Σύμφωνα με τον Edward Mead Earle, «η στρατηγική ως η τέχνη του ελέγχου όλων των πόρων ενός έθνους (ή ενός συνασπισμού εθνών) προκειμένου να προωθηθούν αποτελεσματικά και να διασφαλιστούν τα ζωτικά του συμφέροντα έναντι πραγματικών ή δυνητικών εχθρών»⁶. Μεταξύ των συγγραφέων που ορίζουν τη στρατηγική ως «μέσο» είναι οι Clausewitz και Von Moltke. Σύμφωνα με τον Clausewitz, «στρατηγική είναι η χρήση της μάχης ως μέσου για την επίτευξη του αντικειμένου του πολέμου»⁷. Ο Von Moltke ορίζει τη στρατηγική ως «την πρακτική υιοθέτηση των μέσων που τίθενται στη διάθεση ενός στρατηγού για την επίτευξη του αντικειμένου που σκοπεύει»⁸. Σύμφωνα με αυτούς, η πραγματική σημασία της στρατηγικής μπορεί να μετρηθεί μόνο στον πόλεμο. Η στρατιωτική πτυχή της στρατηγικής αντικατοπτρίζεται στους ορισμούς τους. Οι ορισμοί που δόθηκαν, από

---

⁴ Μπαμπινιώτης, 2002, 1663.

⁵ Potter, 2016

⁶ Milevski, 2012.

⁷ Mohapatra, 2011, 93

⁸ Mohapatra, 2011, 93

ορισμένους από τους κορυφαίους συγγραφείς για τη στρατηγική, υποδεικνύουν ότι η στρατηγική θεωρείται «τέχνη» και «μέσο» και σχετίζεται με τον πόλεμο για την επίτευξη των σκοπών της εξωτερικής πολιτικής. Ωστόσο, αυτοί οι ορισμοί παραμένουν στενοί ως προς το πεδίο εφαρμογής τους, καθώς αφορούν κυρίως τον πόλεμο.

Μεταγενέστερα, όσον αφορά στη στρατιωτική διάσταση της στρατηγικής, επιχειρήθηκε ένας επεξηγηματικός διαχωρισμός ο οποίος βασιζόταν πέραν των άλλων και στην αντίληψη επί των επιπέδων του Πολέμου, τα οποία είναι το Στρατηγικό, το Επιχειρησιακό και το Τακτικό, παρόλο που ο διαχωρισμός μεταξύ τους είναι συχνά ασαφής. (Κατά τον Edward Luttwak τα επίπεδα στρατηγικής ανάλυσης είναι το τεχνικό, το τακτικό, το επιχειρησιακό, το επίπεδο θεάτρου και το Υψηλής Στρατηγικής⁹). Η Στρατηγική λοιπόν, σύμφωνα με τον Carl von Clausewitz, αναφέρεται στο σχεδιασμό και τη διεύθυνση του συνόλου των επιχειρήσεων για την επίτευξη του σκοπού του Πολέμου, σε αντιδιαστολή με την τακτική η οποία αφορά στον σχεδιασμό και την εκτέλεση κάποιας μεμονωμένης μάχης. Αυτή η στρατηγική υπάρχει για υποστηρίξει την πολιτική στο πλαίσιο της οποίας ενεργείται αφού «ο πόλεμος δεν είναι απλώς μια πολιτική πράξη, αλλά ένα πραγματικό πολιτικό μέσο, μια συνέχιση της πολιτικής διάδρασης, μια πραγματοποίηση αυτής με άλλα μέσα»¹⁰. Μία σημαντική προέκταση της φράσης αυτής, αφού μπορεί να θεωρηθεί ως υπαινιγμός του ότι η Στρατιωτική Στρατηγική αποτελεί ένα από τα διαθέσιμα μέσα για την εξυπηρέτηση των σκοπών της Πολιτικής, σε συνέχεια των άλλων όπως η Οικονομία και η Διπλωματία. Τα τρία αυτά στοιχεία αποτελούν τα μέσα που συνδυάζονται από το κράτος για να διαδράσει με τα υπόλοιπα και να επιτύχει τους σκοπούς του. Ο τρόπος που αυτά συνδυάζονται είναι η Υψηλή Στρατηγική του κράτους αυτού.

Γίνεται σαφές ότι ο παραδοσιακός ορισμός της στρατηγικής περιορίζεται σε στρατιωτικές διαστάσεις και η στρατηγική σχετίζεται με τον πόλεμο στις διεθνείς σχέσεις. Από αυτούς τους ορισμούς, μπορούμε να αντλήσουμε ορισμένα ουσιώδη στοιχεία. Πρώτον, η στρατηγική ασχολείται με τα «μέσα» και τον «σκοπό». Δεύτερον, η στρατηγική αφορά την «απειλή» και τη «χρήση» βίας. Τρίτον, η

---

⁹ Μακρής, 2007, 438

¹⁰ Miyata, 2021

στρατηγική σχετίζεται με την εφαρμογή στρατιωτικών μέσων για την επίτευξη των πολιτικών σκοπών τόσο κατά τη διάρκεια του πολέμου όσο και κατά τη διάρκεια της ειρήνης. Τέλος, η στρατηγική θεωρείται μια «τέχνη», με την οποία επιδιώκεται ο έλεγχος όλων των πόρων ενός έθνους για να πολεμήσει ενάντια στους εχθρούς του.

Η στρατιωτική διάσταση παραμένει μια σημαντική συνιστώσα της Υψηλής Στρατηγικής και συνεπώς των Στρατηγικών Σπουδών με τις οποίες καθίστανται αλληλένδετες. Οι Στρατιωτικές Σπουδές, ως κλάδος, ορίζονται ως αντικείμενο πολεμικού προσανατολισμού και αφορούν κυρίως τις πρακτικές δραστηριότητες του κράτους για την προετοιμασία της στρατιωτικής δύναμης για πόλεμο¹¹. Ως επιστήμη, οι στρατιωτικές σπουδές εστιάζονται στην οργάνωση των αμυντικών και επιθετικών δυνάμεων ενός κράτους για την επίτευξη της ασφάλειάς του. Για το λόγο αυτό είναι συνυφασμένες με την πολιτική εθνικής ασφάλειας, ερμηνεύοντας τις ένοπλες δυνάμεις ενός κράτους, τις στρατιωτικές του οργανώσεις, τη δομή, τη στρατιωτική κουλτούρα και την αποτελεσματικότητά του. Οι Ένοπλες δυνάμεις σχετίζονται με την ασφάλεια και την ακεραιότητα ενός κράτους, αφού αποτελούν στοιχείο εθνικής ισχύος και καθοριστικός παράγοντας της εξωτερικής πολιτικής αυτού. Βασικός σκοπός ύπαρξής τους είναι να μπορούν να χρησιμοποιηθούν, ως πολεμικό όργανο, κατευθυνόμενες εναντίον άλλων κρατών. Η Στρατηγική αυτού του επιπέδου όπως και οι στρατιωτικές σπουδές ταυτίζονται με τον πόλεμο, βασίζονται στη χρήση βίας για πολιτικούς σκοπούς και μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μέσο διπλωματίας στις διεθνείς σχέσεις. Παρά ταύτα, ο πόλεμος δεν είναι δυνατόν να αποτελέσει μοναδική επιλογή για ένα κράτος καθώς, όπως είναι πολλάκις ιστορικά αποδεδειγμένο, έχει υψηλό κόστος και επιφέρει μέγιστη φθορά στο σύνολο των στοιχείων και των συντελεστών των εμπολέμων κρατών.

Η Στρατηγική μιας χώρας, αφορά και απαιτεί τη συνέργεια και συχνά την αλληλεπίδραση ευρύτερων **τρόπων** ώστε να χρησιμοποιηθούν τα διατιθέμενα **μέσα** (ή πόροι) και να επιτευχθούν οι **σκοποί** της πολιτικής μέσα στο άναρχο και ανταγωνιστικό διεθνές περιβάλλον¹², τόσο κατά την περίοδο της ειρήνης όσο και κατά τις περιόδους πολέμου. Ο συνδυασμός των παραπάνω, κατόπιν της

---

¹¹ Mohapatra, 2011, 95

¹² Κουσκουβέλης, 2004, 59

απαιτούμενης προτεραιοποίησης και της εκτίμησης κόστους-οφέλους, ορίζεται ως εθνική στρατηγική, εθνική στρατηγική ασφαλείας ή Υψηλή Στρατηγική¹³.

Οι Στρατηγικές Σπουδές ως Πεδίο της Θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων

Ο Θουκυδίδης, στο διαχρονικό έργο του «Ιστορίαι»¹⁴, επιχειρώντας να αναλύσει τον εμφύλιο Πόλεμο μεταξύ των Ελλήνων, που χαρακτηρίστηκε «Πελοποννησιακός», πραγματοποιεί την πρώτη επιστημονική προσέγγιση των Διεθνών Σχέσεων¹⁵. Στο έργο του, όμως, αναλύεται παράλληλα μια θεωρία Στρατηγικής για την «παραγωγή» ασφάλειας. Η θεωρία αυτή καταπιάνεται με το σύνολο των οικονομικών, διπλωματικών, στρατιωτικών, δημογραφικών, ψυχολογικών και άλλων παραγόντων, οι οποίοι καθορίζουν το επίπεδο ασφαλείας ενός κράτους. Αποτελεί, με αυτόν τον τρόπο την έκφανση μιας πρώτης ολοκληρωμένης θεωρίας Υψηλής Στρατηγικής.¹⁶ Ο Edward Luttwak, μελετώντας την Υψηλή Στρατηγική της Ρωμαϊκής και εν συνεχεία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας συμπεραίνει ότι «όλα τα κράτη εφαρμόζουν υψηλή στρατηγική είτε το γνωρίζουν είτε όχι»¹⁷ καθώς χρησιμοποιούν τις πληροφορίες, τη διπλωματία και αλληλοεπιδρούν με τη στρατιωτική τους ισχύ «για να καθορίσουν αποτελέσματα, σε ένα κόσμο όπου υπάρχουν και άλλα κράτη με τις δικές τους υψηλές στρατηγικές».

Με τη μεταβαλλόμενη φύση της τεχνολογικής επανάστασης και την ευρεία κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη, το πεδίο εφαρμογής και οι δραστηριότητες της στρατηγικής έχουν κατά καιρούς διευρυνθεί. Η διευρυμένη αυτή στρατηγική αφορά σε ένα, ευρύτερο του στρατιωτικού, πεδίο που περιλαμβάνει και μη στρατιωτικές διαστάσεις. Με την προσθήκη των μη στρατιωτικών συντελεστών της ισχύος η Υψηλή Στρατηγική παύει να είναι πλέον μονοδιάστατη και αποκτά μια πιο μακροσκοπική οπτική αναβαθμίζοντας το γνωστικό αντικείμενο των Στρατηγικών Σπουδών¹⁸. Ακόμη και χωρίς την ύπαρξη πολέμου, το συγκρουσιακό στοιχείο στις Διεθνείς σχέσεις είναι έντονο αφού τα συμφέροντα των κυρίαρχων κρατών δημιουργούν διαφόρων ειδών διενέξεις. Η Υψηλή Στρατηγική δεν περιορίζεται στην αντιπαράθεση με τη χρήση ένοπλης ισχύος, αλλά υπολογίζει και συνεκτιμά τις

¹³ Τσαϊλάς,, 2010, 10

¹⁴ Θουκυδίδου, Ιστορίαι

¹⁵ Κουσκουβέλης, 2004, 37

¹⁶ Πλατιάς, 1999

¹⁷ Luttwak, 2009a, 615

¹⁸ Μακρής, 2007, 445

κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές, ιδεολογικές, διπλωματικές και διεθνείς διαστάσεις της διακρατικής αλληλεπίδρασης, οι οποίες τελικά όμως ενδεχομένως να συντονιστούν για να στηρίξουν τη στρατιωτική διάσταση.

Η Υψηλή Στρατηγική θα μπορούσε να οριστεί ως μια «τέχνη» του ελέγχου όλων των πόρων ενός έθνους και, ταυτόχρονα, θεωρείται «μέσο» για τη χρήση ολόκληρης της εξουσίας για την επιβίωσή του μέσα στο ασταθές διεθνές περιβάλλον. Οι πέντε βασικές διαστάσεις που υπεισέρχονται ως παράγοντες στον καθορισμό της Υψηλής Στρατηγικής, οι οποίες συνεκτιμώνται τόσο για την υποστήριξη της οικείας στρατηγικής όσο και ταυτόχρονα για την υπονόμηση των δυνατοτήτων του αντιπάλου, είναι οι παρακάτω¹⁹:

α. Η Στρατιωτική Στρατηγική, που αναφέρεται στη χρήση ένοπλης βίας στις πεδία του Πολέμου δηλαδή την ξηρά, την θάλασσα, τον αέρα, το διάστημα και στο – προσφάτως ανακηρυγμένο – πεδίο του κυβερνοχώρου²⁰.

β. Η Οικονομική Διάσταση, που περιλαμβάνει τα υλικά μέσα και την οικονομική υποστήριξη της στρατηγικής.

γ. Η Εσωτερική Πολιτική, η οποία έχει τη σύμπλευση ή τουλάχιστον την ανοχή της κοινής γνώμης με τη στρατηγική, στο πλαίσιο του πολιτικού συστήματος της χώρας.

δ. Η Διεθνής νομιμοποίηση, η οποία είναι αναγκαίο να επιτευχθεί με βάση τις επικρατούσες διεθνείς αξίες για την αποδοχή των ενεργειών από τρίτες χώρες.

ε. Η Διπλωματία, η οποία ως σκοπό έχει να υποστηρίξει τα εθνικά ή κρατικά συμφέροντα μέσα από τη δημιουργία σχέσεων επικοινωνίας χωρίς απαραίτητα να βασίζεται στη διεθνή νομιμοποίηση.

Τα κράτη στην πλειονότητά τους αποφεύγουν την ουδετερότητα ή τον απομονωτισμό και λειτουργούν ως ενεργά μέλη του διεθνούς συστήματος, λαμβάνοντας υπόψη την κατανομή ισχύος σε αυτό²¹. Επομένως θα επιδιώξουν την

---

¹⁹ Μακρής, 2007, 446 ό.π.

²⁰ Minarik, 2016

²¹ Κουσκουβέλης, 2004, 187

ηγεμονία, θα επιχειρήσουν την εξισορρόπηση ή θα περιοριστούν από την υποχωρητικότητα που θα επιδείξουν. Η συμπεριφορά αυτή εξαρτάται από τη βαρύτητα του καθενός από τους παράγοντες που αναφέρθηκαν προηγουμένως και οδηγεί στο να επιζητήσουν την εσωτερική ή εξωτερική ενδυνάμωσή τους, να κάνουν χρήση της ισχύος τους ή να καταφύγουν τελικά στην σύμπλευση ή τον κατευνασμό²². Ιδιαίτερα τα μικρά κράτη, τα οποία είναι πιο ευάλωτα στις διακυμάνσεις ισχύος και τις απειλές που αναδύονται στο διεθνές προσκήνιο θα πρέπει να χαράξουν πολύ προσεκτικά την στρατηγική τους²³. Τελικά, θα έχουν τέσσερις βασικές στρατηγικές: τον πόλεμο, την εξισορρόπηση, τον πειθαναγκασμό και τη στρατηγική του «διαίρει και βασίλευε»²⁴. Για να καταστεί εκτελεστή η απόφαση από το επίπεδο της Υψηλής Στρατηγικής στο επίπεδο της στρατηγικής στον πόλεμο χρησιμοποιούνται τέσσερις «ιδεότυπες ή αρχέτυπες» στρατηγικές²⁵ οι οποίες με τη σειρά τους τροφοδοτούνται ή επηρεάζουν τους παράγοντες που αναλύθηκαν παραπάνω. Αυτές είναι²⁶:

α. Η Στρατηγική της στρατιωτικής ανάσχεσης ή επέκτασης, η οποία μέσα από τη χρήση ή την απειλή βίας εξυπηρετεί και τις τέσσερις βασικές στρατηγικές του κράτους χρησιμοποιούμενη είτε αμυντικά είτε επιθετικά. Μπορεί να πάρει τη μορφή της εσωτερικής ενδυνάμωσης ως και τον επεκτατικό πόλεμο. Η υιοθέτησή της ενέχει τον κίνδυνο της εξάντλησης των διαθέσιμων πόρων και μέσων του κράτους και την εκδήλωση αντιδράσεων τόσο από τη διεθνή κοινότητα όσο και από τον πληθυσμό του κράτους.

β. Η Στρατηγική των συμμαχιών, η οποία ευνοεί την εξωτερική εξισορρόπηση έναντι συγκεκριμένης συνήθως απειλής ή τύπου απειλής και βοηθάει στην επίτευξη στόχων. Ταυτόχρονα όμως περιορίζεται η ελευθερία δράσης και μέσα από τη δημιουργούμενη αλληλεξάρτηση.

γ. Η Στρατηγική των εξισορροπήσεων, η οποία χρησιμοποιείται για την βελτίωση των συσχετισμών ισχύος, για την αποτροπή της ανέλιξης μιας δύναμης σε ηγεμονική θέση.

---

²² Κουσκουβέλης, 2004, 190

²³ Pedí, 2022, 147

²⁴ Κουσκουβέλης, 2004, 192

²⁵ Μακρής, 2007, 447 ό.π.

²⁶ Μακρής, 2007, 447 ό.π.

δ. Η Στρατηγική του κατευνασμού, στην οποία γίνονται μονομερείς ή αμοιβαίες υποχωρήσεις ή προσαρμογές για την μείωση των διακρατικών εντάσεων. Η συγκεκριμένη στρατηγική μπορεί να επιλεγθεί τόσο από ισχυρά όσο και από αδύναμα κράτη (συχνότερα από τα δεύτερα) στην προσπάθειά τους να τροποποιήσουν τις προθέσεις του αντιπάλου²⁷. Εντούτοις, μπορεί να ληφθεί σαν αδυναμία από το άλλο κράτος και σαν εθνική προδοσία από την κοινή γνώμη²⁸

Περαιτέρω, ο Andre Beaufre, ως δημιουργός του όρου και υπέρμαχος μιας «Συνολικής Στρατηγικής»²⁹, πρότεινε πέντε πρότυπα στρατηγικών με βάση την σπουδαιότητα του σκοπού, τη διαθεσιμότητα των πόρων και την ελευθερία στις ενέργειες³⁰. Αυτές μπορούν να είναι:

α. Η άμεση απειλή σε καταστάσεις όπου οι στόχοι είναι μέτριας σημασίας και οι διαθέσιμοι πόροι είναι μεγάλοι. Η ύπαρξη πολλών πόρων μπορεί να οδηγήσει τον αντίπαλο να αποδεχθεί τις συνθήκες που είναι επιθυμητό να του επιβληθούν.

β. Η έμμεση πίεση όπου οι στόχοι είναι μέτριοι, αλλά οι πόροι είναι ανεπαρκείς για την άσκηση μιας αποφασιστικής απειλής. Ως εκ τούτου, απαιτούνται πιο επιτήδειες μέθοδοι μέσω της πολιτικής, οικονομικής ή διπλωματικής οδού.

γ. Η εκτέλεση μιας σειράς διαδοχικών ενεργειών, όταν ο στόχος είναι μείζονος σημασίας και οι πόροι περιορισμένοι, κατά την οποία η άμεση απειλή συνδυάζεται με έμμεση πίεση και περιορισμένη εφαρμογή στρατιωτικής ισχύος,

δ. Η παρατεταμένη σύγκρουση (τηρώντας χαμηλό το επίπεδο έντασης), όταν η σπουδαιότητα είναι μεγαλύτερη για τη μια από τις δύο πλευρές και οι πόροι είναι ανεπαρκείς, προσπαθώντας να φθείρει το ηθικό του εχθρού και να του επιφέρει κόπωση.

---

²⁷ Κουσκουβέλης, 2004, 204-206

²⁸ Μακρής, 2007, 448

²⁹ Beaufre, 2015 (μετάφρ. Παναγιώτη Μαυροπούλου)

³⁰ Bowdish, 2013, 118. Επίσης, βλ.

ε. Η βίαιη σύγκρουση για προσβλέποντας σε στρατιωτική νίκη, όταν η σπουδαιότητα για τον αντίπαλο είναι μικρή, οι -κυρίως στρατιωτικοί- πόροι είναι επαρκείς, προσπαθώντας να καταστρέψει γρήγορα τις αντίπαλες ένοπλες δυνάμεις.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο Alastair Buchan πιστεύει ότι, «το πραγματικό περιεχόμενο της στρατηγικής δεν αφορά απλώς τον πόλεμο και τις μάχες, αλλά την εφαρμογή ή τη διατήρηση της δύναμης έτσι ώστε να συμβάλλει αποτελεσματικότερα στην ανάπτυξη πολιτικών στόχων»³¹. Η ευρεία έννοια της στρατηγικής συνδέεται στενά με ορισμένες από τις μη στρατιωτικές πτυχές καθώς και με στρατιωτικές πτυχές. Μεταξύ των στρατιωτικών διαστάσεων, η τεχνολογία είναι σημαντική. Εάν υπάρξει κάποια εξέλιξη στη στρατιωτική τεχνολογία, η στρατηγική αλλάζει αυτόματα το περίγραμμά της. Αυτό δείχνει ότι η κατανόηση του όρου στρατηγική έχει αλλάξει κατά καιρούς σύμφωνα με τις μεταβαλλόμενες συνθήκες. Σε μια τόσο ευρεία έννοια στρατηγικής, η διατήρηση και η χρήση στρατιωτικής δύναμης είναι μόνο ένα από τα στοιχεία, αν και πολύ σημαντικό στοιχείο, το οποίο έχουν πάντα υπόψη τα περισσότερα κράτη. Η λειτουργία της στρατηγικής είναι να οργανώνει τα στοιχεία της εθνικής εξουσίας ως «μέσο» για την επίτευξη των πολιτικών «σκοπών» των κρατών. Σε γενικές γραμμές, υπάρχουν τρεις κύριες συνιστώσες της εξουσίας ενός κράτους, δηλαδή το πολιτικό, το οικονομικό και το στρατιωτικό. Οι στρατηγικές Σπουδές ασχολούνται με τις αλληλεπιδράσεις της συνιστώσας της εξουσίας ενός κράτους κατά τη διάρκεια του πολέμου και της ειρήνης.

Τα παραπάνω καταδεικνύουν ότι οι Στρατηγικές Σπουδές αποτελούν σημαντικό πεδίο και υποτομέα των Διεθνών Σχέσεων. Η σημασία τους έγκειται στο γεγονός ότι οι εξωτερικές πολιτικές όλων των κρατών, μεγάλων ή μικρών, έχουν στρατηγικές διαστάσεις. Τις περισσότερες φορές, αυτές οι στρατηγικές διαστάσεις συνιστούν ζωτικά συμφέροντα που επιδιώκονται από τα κράτη. Ο κλάδος των στρατηγικών σπουδών είναι δυναμικός. Ως υποτομέας των Διεθνών Σχέσεων, οι στρατηγικές σπουδές μπήκαν σε πιο συστηματικό τρόπο μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο αφού στο προσκήνιο εμφανίστηκαν τα στρατηγικά – πυρηνικά όπλα, σημαίνοντας την έναρξη της Πυρηνικής Εποχής. Αυτό καθιέρωσε τις στρατηγικές σπουδές ως ακαδημαϊκό κλάδο, αλλά και άλλαξε την εστίασή του. Την

---

³¹ Weigley, 1977

αμέσως επόμενη περίοδο και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960, που χαρακτηρίστηκε ως η χρυσή εποχή των στρατηγικών σπουδών, ασχολήθηκαν με την πυρηνική στρατηγική και σε μεγάλο βαθμό απώλεσαν τον μέχρι τότε ιστορικό τους χαρακτήρα³². Βεβαίως, αξίζει να σημειωθεί ότι, οι ιδέες μορφών της στρατηγικής (όπως ο Θουκυδίδης και ο Clausewitz) συνέχιζαν να διανθίζουν ως επιχειρήματα τα έργα των στρατηγιστών της εποχής και τα κείμενα να τους να προτείνονται για μελέτη³³. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι Στρατηγικές Σπουδές εστιάσθηκαν κυρίως στις στρατιωτικές διαστάσεις και τις διαστάσεις ασφαλείας των διεθνών σχέσεων και κυρίως των τότε υπερδυνάμεων. Κυριαρχούνταν - μέσα από την εξέταση της στρατιωτικής τεχνολογικής μεταβλητής στις Διεθνείς Σχέσεις³⁴- από την πυρηνική αποτροπή, τον έλεγχο των εξοπλισμών, τον αφοπλισμό, τον περιορισμένο πόλεμο, τον επαναστατικό πόλεμο, τη διαχείριση κρίσεων, τις συμμαχίες και τον ανταγωνισμό πυρηνικών όπλων κ.λπ.³⁵, έχοντας ως σκοπό τη διατήρηση της ειρήνης στη διεθνή κοινωνία.

Μετά τη μεταπολεμική αυτή περίοδο, το πεδίο εφαρμογής και το περιεχόμενο των στρατηγικών σπουδών κατά καιρούς διευρύνθηκε για να υποστηρίξει τους υπευθύνους χάραξης της πολιτικής, με τέτοιο τρόπο ώστε να ταιριάζει στα συμφέροντά τους. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1960, οι στρατηγικές σπουδές ασχολήθηκαν με την τρομοκρατία και τον αντισυμβατικό πόλεμο. Παράλληλα, υπήρξε μια τάση για την επιστροφή στην θεώρηση των πραγμάτων μέσα από την ιστορική προσέγγιση. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Edward Luttwak του οποίου το πόνημα επί της Υψηλής Στρατηγική της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας επέδειξε «ότι οι αναλυτές της Στρατηγικής/Ασφάλειας θα μπορούσαν να επεκτείνουν το εύρος των ερευνών τους και να αξιοποιήσουν, το ίδιο κερδοφόρα την αρχαία ιστορία»³⁶. Άλλες αξιόλογες τάσεις ήταν η χρήση ποσοτικών ιστορικών δεδομένων στις μελέτες των μελετών και η αυξανόμενη σύνδεση με τις κοινωνικές επιστήμες και τη μεθοδολογία τους. Το 1970 οι στρατηγικές μελέτες σχετίζονταν με ζητήματα περιφερειακής ασφάλειας, το 1980 οι στρατηγικές μελέτες αφορούσαν το πρόβλημα της συμβατικής στρατηγικής. Οι Στρατηγικές Σπουδές, μέχρι τότε είχαν

---

³² Κολιόπουλος, 2010

³³ Κολιόπουλος, 2010

³⁴ Mohararta, 2011, 95

³⁵ Κουσκουβέλης, 2004, βλ. Κεφάλαιο 9: Διεθνές Σύστημα και Στρατηγικά Όπλα

³⁶ Κολιόπουλος, 2010

ήδη επανακτήσει την αρχική τους ολιστική προσέγγιση συμπεριλαμβάνοντας όλες τις παραπάνω τάσεις και εμπειρίες των προηγούμενων δεκαετιών.

Η στρατηγική διάσταση αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της εξωτερικής πολιτικής των κρατών. Τα κράτη ορίζουν τον όρο «στρατηγική» σύμφωνα με τις απαιτήσεις τους για αμοιβαία συμφέροντα, στόχους και για κοινά προβλήματα. Αυτή φαίνεται να είναι μια δυναμική και ευρεία έννοια, της οποίας το πεδίο διευρύνεται κατά καιρούς ανάλογα με τις απαιτήσεις που εγείρονται από την κάθε κατάσταση. Η στρατηγική εταιρική σχέση μεταξύ των κρατών, τα βοηθάει στην προσπάθειά τους να προστατεύσουν τα αμοιβαία τους συμφέροντα, να εξασφαλίσουν τα συστήματα ασφαλείας τους, να επιτύχουν τους κοινούς τους στόχους και να λύσουν τα κοινά τους προβλήματα στη διεθνή σκηνή με την κοινή τους συνεργασία. Οι χώρες, μέσω της στρατηγικής τους εταιρικής σχέσης, ενισχύουν τη διμερή στρατιωτική τους συνεργασία η οποία αποτελεί βασική πτυχή της στρατηγικής εταιρικής σχέσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ EDWARD LUTTWAK

Το Παράδοξο του Πολέμου

«Si vis pacem, para bellum»: Αν επιθυμείς ειρήνη, προετοιμάσου για πόλεμο. Ο Edward Luttwak ανοίγει το πρώτο μέρος του βιβλίου του *Strategy, the Logic of War and Peace*³⁷ με αυτόν τον διάσημο και διαχρονικό φιλοσοφικό αφορισμό του Publius Vegetius Renatus στο βιβλίο του *Epitoma rei militaris* (Επιτομή στρατιωτικών θεμάτων), το οποίο γράφτηκε πιθανώς στα τέλη του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. Η φράση αυτή, αντικατοπτρίζει το συμπέρασμα στο οποίο έχουν φτάσει πολλά έθνη παγκοσμίως -συνήθως με τον δύσκολο τρόπο, όπως φαίνεται από το γεγονός ότι αντίστοιχες καταγραφές υπάρχουν, τόσο στον διάλογο *Νόμοι* του μεγάλου φιλοσόφου Πλάτωνα³⁸ όσο και στο 8 κεφάλαιο της *Τέχνης του Πολέμου* του μεγάλου αρχαίου στρατηγιστή Sun Tzu³⁹. Ο προφανής συνειρμός είναι ότι ένα κράτος που προβάλλει τη δυνατότητα και την θέληση να αμυνθεί με αποφασιστικότητα απέναντι σε έναν επίδοξο εισβολέα, θα τον αποθαρρύνει, διατηρώντας την ειρήνη. Αναδεικνύει, όμως και ένα δεύτερο λιγότερο προφανή συνειρμό. Ένα αδύναμο κράτος εφόσον δεν μπορεί να αντισταθεί θα υποταχθεί στον ισχυρό χωρίς αγώνα. Ξεκινώντας από αυτή την φράση που παρουσιάζει ένα παράδοξο, το οποίο όμως ακούγεται πλέον ως κοινοτυπία, δηλαδή την διασφάλιση της ειρήνης μέσω της προετοιμασία για πόλεμο ο συγγραφέας μας εισάγει στη θεώρηση του περί της στρατηγικής η οποία χαρακτηρίζεται από μια παράδοξη, ειρωνική και αντιφατική λογική.

Ο στόχος του Luttwak είναι να «καταδείξει μια καθολική λογική στρατηγικής που ρυθμίζει όλες τις μορφές πολέμου καθώς και τις αντιπαλότητες των κρατών ακόμη και σε συνθήκες ειρήνης»⁴⁰. Αυτό μπορεί να γίνει, υποστηρίζει, όχι μέσω της

³⁷ Εκδόθηκε αρχικά το 1987 και ακολούθησε μια αναθεωρημένη και διευρυμένη έκδοση το 2001.

³⁸ Πλάτωνος, *Νόμοι*, Α', 628 d-e. Αναφέρει ότι ο σωστός πολιτικός πρέπει να θεσπίζει τους νόμους στον πόλεμο αποβλέποντας στην ειρήνη και όχι αντίστροφα.

³⁹ Sun Tzu, *The Art of War*, «Σε περίοδο ειρήνης προετοιμάσου για πόλεμο, σε περίοδο πολέμου ετοιμάσου για ειρήνη».

⁴⁰ Luttwak, 2001, xi

εξέτασης αυτών καθαυτών των παράλογων ή αυτοκαταστροφικών ενεργειών των κρατών – στις οποίες «καμία λογική δεν μπορεί να ανιχνευθεί» – αλλά μέσω των αποτελεσμάτων αυτών των ενεργειών ή δράσεων τα οποία είναι συχνά ακούσια. Ο Luttwak προτείνει ότι με την ανάλυση των συνεπειών του κρατισμού, η παράδοξη, ειρωνική και αντιφατική λογική της στρατηγικής γίνεται εμφανής.

Ο θεμέλιος λίθος της θεωρίας του Luttwak είναι η παραδοξότητα στη λογική της στρατηγικής η οποία «διαφέρει κατά πολύ από την συνηθισμένη «γραμμική» λογική με την οποία ζούμε τη ζωή μας»⁴¹. Εκτείνεται, δε, σε δύο διαστάσεις, μία κάθετη και μια οριζόντια ⁴². Στην κάθετη διάσταση αλληλοεπιδρούν και συγκρούονται τα πέντε διαφορετικά επίπεδα πολέμου που αναγνωρίζει ο ίδιος – το τεχνικό, το τακτικό, το επιχειρησιακό, το επίπεδο θεάτρου και το υψηλό στρατηγικό – ανάμεσα στα οποία δεν υπάρχει φυσική αρμονία. Στην οριζόντια διάσταση, αναπτύσσεται η διαμάχη μεταξύ των αντιπάλων συμφερόντων μέσω μιας δυναμικής αλληλεπίδρασης μεταξύ δράσης, αντίδρασης, κορύφωσης, υπερέκτασης και αντιστροφής των αντιπάλων δράσεων. Μέσα από αρκετά παραδείγματα, υποστηρίζει πως η κατά τη σχεδίαση προσπάθεια επίτευξης του αιφνιδιασμού μέσω της μυστικότητας και της παραπλάνησης τροφοδοτεί τη στρατηγική με αυτήν την παράδοξη λογική. Η προσπάθεια για αιφνιδιασμό δημιουργεί κόστη για να γίνει δυνατή η υπέρβαση των εμποδίων τα οποία υπάρχουν – και είναι αυτά που θεωρείται ότι θα οδηγήσουν τον αντίπαλο στο να απορρίψει αυτήν την ενέργεια ως αναμενόμενη. Η μυστικότητα θα δημιουργήσει έλλειψη πληροφοριών και δυσκολίες στη συνεργασία αφού για να μην αποκαλυφθεί μία ενέργεια θα περιοριστούν οι αποστολές αναζήτησης πληροφοριών και θα ανασταλεί μεγάλο ποσοστό των δοκιμών σχεδίων. Η υλοποίηση της παραπλάνησης θα απαιτήσει πόρους οι οποίοι αφαιρούνται από την συνολική ισχύ που θα μπορούσε να παραταχθεί. Αναλαμβάνονται ρίσκα, τα οποία μπορεί να οδηγήσουν σε μεγάλο κόστος και επιπλέον ενδυναμώνεται λόγω της πολυπλοκότητας και η κατά τον Clausewitz τριβή η οποία δημιουργεί εσωτερικά προβλήματα και υποβαθμίζει την αποτελεσματική λειτουργία του οργανισμού. Αυτή η συνεχής αλληλεπίδραση των

---

⁴¹ Luttwak, 2001, 2

⁴² Luttwak, 2001, xii

μεταβλητών είναι που δίνει στη στρατηγική τη διεστραμμένη, παράδοξη λογική της, και εμφανίζεται και στα πέντε κάθετα επίπεδα.

Η οριζόντια διάσταση του Παραδόξου του Πολέμου

Στο Πρώτο Μέρος αναλύεται η λογική της στρατηγικής στην οριζόντια διάσταση αφού πρώτα διερευνηθεί από την προοπτική ενός μόνο εμπόλεμου. Στη συνέχεια, Το μεγαλύτερο σύγχρονο παράδειγμα της παράδοξης λογικής της στρατηγικής είναι η πυρηνική αποτροπή όπου ο αμυνόμενος πρέπει να είναι έτοιμος να επιτεθεί ανά πάσα στιγμή, η ετοιμότητα αντεπίθεσης για αντίποινα αποτελεί απόδειξη ειρηνικής πρόθεσης, η ύπαρξη αντιπυρηνικής άμυνας αποτελεί πρόκληση και για την αποκόμιση κάποιου στρατηγικού οφέλους δεν θα πρέπει να γίνει καθόλου χρήση τέτοιων όπλων. Επομένως, τα πυρηνικά όπλα είναι απαραίτητα, αποκτώνται και διατηρούνται με μεγάλο κόστος, αλλά πρακτικά δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν στρατηγικά⁴³. Βεβαίως, υπάρχουν περιπτώσεις στην Ιστορία, όπου η λογική που χρησιμοποιήθηκε για να αντιμετωπιστεί ένας εχθρός ήταν γραμμική. Αυτό όμως, συνέβη όταν η διαφορά ισχύος ήταν απόλυτα συντριπτική υπέρ του ενός αντιμαχόμενου. Τέτοιο, χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν η τελευταία περίοδος του Β' ΠΠ, όπου οι συμμαχικές δυνάμεις (Αγγλία, ΗΠΑ, ΕΣΣΔ) εκτελούσαν μαζικές, εκτενώς προπαρασκευασμένες, ημερήσιες μετωπικές – αεροπορικές κυρίως – επιθέσεις, εναντίον της Γερμανίας που ήδη κατέρρευε και η όποια αντίσταση της οποίας μπορούσε απλώς να αγνοηθεί. Σε τέτοια περίπτωση εκλείπει η έννοια της στρατηγικής – και του παραδόξου της, αφού προσομοιάζει περισσότερο με τη λογική μιας «γραμμικής βιομηχανικής παραγωγής με που ακολουθεί συνηθισμένα πρότυπα αποδοτικότητας»⁴⁴.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αξιολογείται η λογική της στρατηγικής «εν δράση». Μέσω ιστορικών και λογικών επιχειρημάτων ο Luttwak δημιουργεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργεί η παράδοξη λογική της στρατηγικής ανάμεσα στις αντίθετες, δυναμικά ανταγωνιστικές κρατικές θελήσεις, τόσο στον πόλεμο όσο και στην ειρήνη. Αυτή κατά τον Luttwak αποτελεί «ένα αντικειμενικό φαινόμενο, το οποίο καθορίζει αποτελέσματα, είτε οι συμμετέχοντες προσπαθούν είτε όχι να την εκμεταλλευτούν

---

⁴³ Luttwak, 2001, 2

⁴⁴ Luttwak, 2001, 13-14

ή ακόμη κι αν έχουν επίγνωση της λειτουργίας της»⁴⁵. Έτσι, «μπορούμε να αναγνωρίσουμε τη λογική στο σύνολό της ως τη συνένωση, ακόμη και την αντιστροφή των αντιθέτων» τα οποία χαρακτηρίζονται από την μεταξύ τους πάλη. Επομένως, σε ολόκληρο το πεδίο στρατηγικής, ένα τρόπος ενεργείας δεν μπορεί να υιοθετείται επ' αόριστον αντίθετα «θα τείνει να εξελιχθεί στο αντίθετό του, εκτός κι υπάρξει μια υπάρξει μια σημαντική αλλαγή (από εξωτερικό παράγοντα) στην κατάσταση των εμπλεκομένων [...] αναιρώντας τον πόλεμο και την ειρήνη, την νίκη και την ήττα».⁴⁶ Οι Ισραηλινοί, μετά την επιτυχή έκβαση του πολέμου των έξι ημερών, το 1967, επαναπαύτηκαν στη στρατηγική που χρησιμοποίησαν θεωρώντας την εξαιρετική. Αυτήν προσπάθησαν να εφαρμόσουν μερικά χρόνια αργότερα, το 1973, όμως η κατάσταση, οι συνθήκες και τα μέσα είχαν αλλάξει με αποτέλεσμα να υποστούν μεγάλες απώλειες⁴⁷. Αντίστοιχα, οι γερμανικές δυνάμεις το 1941 εισβάλλοντας στη Σοβιετική Ένωση κατήγαγαν μεγάλες νίκες εναντίον των Ρώσων, προελαύνοντας σε μεγάλο βάθος. Οι συνεχείς νίκες επέφεραν «χαλάρωση της προσπάθειας» στις δυνάμεις, οι οποίες απέκτησαν δυσκολία στη λογιστική υποστήριξή τους λόγω της δημιουργηθείσας υπερέκτασης της δύναμης. Αυτά επέφεραν την κορύφωση των δυνατοτήτων τους και την απώλεια της ορμής τους. Αντίθετα, οι Σοβιετικοί πάρα τις τεράστιες απώλειές τους, νιώθοντας την ηθική πίεση από τις συνεχείς ήττες, σε συνδυασμό με την προοδευτική σύμπτυξη των δικών τους γραμμών ανεφοδιασμού, κατάφεραν να αντιστρέψουν τους όρους και να εκτοξεύσουν τελικά μια επιτυχημένη αντεπίθεση.

Στα δύο υπόλοιπα κεφάλαια του πρώτου μέρους αναλύεται η παράδοση λογική της στρατηγικής στο τεχνικό και το υψηλό στρατηγικό επίπεδο(Laird 2020). Στο τεχνικό επίπεδο, ο Luttwak παρατηρεί ότι οι τεχνολογικές εξελίξεις είναι πολλά υποσχόμενες, αλλά στην πραγματικότητα παρέχουν πλεονέκτημα μόνο για σύντομο χρονικό διάστημα, καθώς η επιτυχία ή/και τα τρωτά σημεία τους τελικά πάντα αντιμετωπίζονται δια αντιμέτρων. Στη συνέχεια, καθώς ο ανταγωνισμός των θελήσεων συνεχίζεται, προκύπτουν και τα αντί-αντίμετρα. Το αποτέλεσμα είναι ότι, παραδόξως, οι τεχνολογικές εξελίξεις δεν έχουν συνήθως σημαντικές επιπτώσεις και ο λιγότερο αξιόλογος εξοπλισμός διατηρεί τη (μέτρια) χρησιμότητά του για

---

⁴⁵ Luttwak, 2001, 16

⁴⁶ Luttwak, 2001, 16

⁴⁷ Luttwak, 2001, 20

μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, αφού τα αντίμετρα στοχεύουν την δυνητικά μεγαλύτερη απειλή⁴⁸. Οι ανταγωνιστές θα πρέπει να εξελίσσονται συνεχώς ανταποκρινόμενοι στις δυνάμεις του εχθρού, ενώ ταυτόχρονα υπερασπίζονται τις δικές τους αδυναμίες, ώστε αυτός να μην μπορέσει να αποκτήσει υπεροχή. Αυτή η προσαρμογή είναι απαραίτητη, αλλά καταναλώνει πόρους και δεν παράγει μακροπρόθεσμο καθαρό όφελος αφού τελικά η ισορροπία δεν αλλάζει δραματικά. Επίσης, η επιδίωξη για διατήρηση μικρότερων ποσοτήτων μονάδων υψηλής ποιότητας, συχνά εξειδικευμένου εξοπλισμού ως αντιστάθμισμα στην ύπαρξη αριθμητικής υπεροχής των παραδοσιακών και πιθανών μελλοντικών αντιπάλων, πρέπει να γίνεται με προσοχή. Αυτές είναι πιο δύσκολο να αντικατασταθούν. Ο Ιωσήφ Στάλιν είχε δίκιο — η ποσότητα έχει τη δική της ποιότητα⁴⁹. Επίσης, επειδή ένας τέτοιος εξοπλισμός κοστίζει περισσότερο, συχνά προκύπτει μια τάση προς τυποποίηση για επίτευξη οικονομίας στην παραγωγή, τη συντήρηση και την εκπαίδευση. Αυτό, ωστόσο, θα πρέπει να αποφευχθεί, διότι η προκύπτουσα ομοιογένεια των συστημάτων σημαίνει ότι η στρατιωτική δυνατότητα θα είναι επιρρεπής σε κοινά και ως εκ τούτου εύκολα εκμεταλλεύσιμα τρωτά σημεία⁵⁰. Επιπλέον, τα οπλικά συστήματα που είναι εξαιρετικά εξειδικευμένα δεν μπορούν να φιλοξενήσουν ευρεία ή πολλές φορές αρκετά αντίμετρα. Για παράδειγμα, ένα αεροπλανοφόρο, παρά τη μεγάλη ισχύ πυρός που διαθέτει, ένα τμήμα της το διαθέτει για τη δική του ασφάλεια και επιπλέον χρειάζεται ένα στολίσκο συνοδευτικών πλοίων αφιερωμένο στην προστασία του.⁵¹

Στο υψηλό στρατηγικό επίπεδο, ο Luttwak υποστηρίζει ότι ένα άλλο παράδοξο γίνεται εμφανές: οι πολιτικοί ηγέτες, ιδιαίτερα σε δημοκρατικά κράτη, αντιμετωπίζουν δυσκολίες στο να ενεργήσουν με το παράδοξο της λογικής που απαιτεί η στρατηγική⁵². Αυτό είναι το αποτέλεσμα πολλών παραγόντων, όπως της μεγάλης πολυπλοκότητας στη σχεδίαση της στρατηγικής σε υψηλό στρατηγικό επίπεδο, της έλλειψης εμπειρίας των πολιτικών στη στρατηγική και της ανάγκης να ενεργούν συχνά εκτός της στρατηγικής για να διατηρήσουν τη δύναμη και την εξουσία τους. Συνήθως, η λογική που ακολουθούν οι πολιτικοί είναι γραμμική, για

---

⁴⁸ Luttwak, 2001, 29

⁴⁹ Hood, 2020

⁵⁰ Luttwak, 2001, 39

⁵¹ Luttwak, 2001, 46

⁵² Luttwak, 2001, 51

παράδειγμα, η ανάγκη να επικοινωνήσουν τις επιλογές τους στον λαό, πριν αναλάβουν κάποια ενέργεια εναντίον κάποιου εξωτερικού εχθρού, θα του στερήσει την δυνατότητα αιφνιδιασμού. Η έλλειψη αιφνιδιασμού θα απαιτήσει να χρησιμοποιηθούν περισσότεροι πόροι για την επιτυχία. Το ταλέντο του πολιτικού ως προς την παράδοση λογική της στρατηγικής είναι ακριβώς αυτό να την «συνδυάσει» με την κατανόηση και την καθοδήγηση της κοινής γνώμης⁵³. Η επιδίωξη λογικών εθνικών συμφερόντων μπορεί να έχει ανεπιθύμητες στρατηγικές συνέπειες λόγω «της διαβρωτικής αντίθεσης μεταξύ των λογικών και της στρατηγικής λογικής»⁵⁴.

Για τον Luttwak, η αδυναμία των πολιτικών να ενεργήσουν παράδοξα, είτε λόγω αποτυχίας να κατανοήσουν, είτε λόγω επιλογής να μην εφαρμόσουν στρατηγική, εξηγεί γιατί οι πόλεμοι κερδίζονται τόσο συχνά από τους αντιπάλους που έχουν στη διάθεσή τους περισσότερους πόρους, επειδή ακριβώς ο συνδυασμός της ποσότητας και της ποιότητας των όπλων δεν είναι θέμα στρατηγικής, αλλά ισχύει μια γραμμική, οικονομική λογική ισχύει για τη χρήση τους. Από αυτό προκύπτει ότι όταν καμία από τις δύο πλευρές δεν ενεργεί στρατηγικά, τα αποτελέσματα της διαμάχης μπορούν συχνά να καθοριστούν εκ των προτέρων, απλώς προσδιορίζοντας ποιος είναι σε θέση να χρησιμοποιήσει τους μεγαλύτερους πόρους.

Ανεξάρτητα από, ή σε ορισμένες περιπτώσεις παρά τη συμπεριφορά της Υψηλής Στρατηγικής, ο Luttwak προτείνει ότι ο πόλεμος πρέπει τελικά να μετατραπεί στο αντίθετό του, αφού περάσει το σημείο κορύφωσης⁵⁵, επειδή καταναλώνει και καταστρέφει τους υλικούς και ηθικούς πόρους που απαιτούνται για να συνεχιστεί ο αγώνας. Παραδόξως, εάν εφαρμοστούν μέτρα για τον «πρώωρο τερματισμό» του πολέμου, όπως η πρόληψη στρατιωτικών ανισορροπιών, ανθρωπιστικών επεμβάσεων, ακόμη και αναγκαστικών ανακωχών, η πιθανότητα ειρήνης θα απομακρυνθεί περαιτέρω⁵⁶. Ο ασθενέστερος αντίπαλος επί της ουσίας προστατεύεται έμμεσα, αποκτώντας την ευκαιρία να παρατείνει την αντίστασή του ή και να εκμεταλλευτεί επιθετικά την ευκαιρία αυτή, «στον πόλεμο, η ικανότητα

---

⁵³ Luttwak, 2001, 50

⁵⁴ Luttwak, 2001, 211

⁵⁵ Luttwak, 2001, 57

⁵⁶ Luttwak, 2001, 59

διεξαγωγής περαιτέρω πολέμου περιορίζεται τελικά από την καταστροφή του ίδιου του πολέμου»⁵⁷ λόγω της εξουθένωσης ενός ή όλων των αντιπάλων. Σε περιόδους ειρήνης, η ίδια παράδοση λογική συνωμοτεί για να ενθαρρύνει τον πόλεμο, για παράδειγμα όταν η έλλειψη αμυντικής ικανότητας προκαλεί κατάκτηση ή επειδή πολιτιστικές, οικονομικές, κοινωνικές ή άλλες αλλαγές μεταβάλλουν τις συνθήκες ισχύος που προηγουμένως εξασφάλιζαν την ειρήνη. «Σε καιρό ειρήνης, αντίθετα, κάθε μορφή ανθρώπινης προόδου [...] τείνει να αυξήσει τις ικανότητες πρόκλησης πολέμου, και όχι με συμμετρικό τρόπο, διαταράσσοντας έτσι τις στρατιωτικές ισορροπίες που κάποτε κρατούσαν την ειρήνη. Εάν η ειρήνη δεν προκαλούσε πόλεμο, δεν θα υπήρχε πόλεμος – γιατί ο πόλεμος δεν μπορεί να διαιωνιστεί»⁵⁸. Για παράδειγμα η επιλογή μη διατήρησης μιας αποφασιστικής αμυντικής ικανότητας στο πλαίσιο μιας φιλειρηνικής πολιτικής, μπορεί να δελεάσει έναν αντίπαλο να επιτεθεί εκμεταλλευόμενος τη δημιουργούμενη αδυναμία. Αντίστοιχα, κατά την περίοδο της ειρήνης, η νοοτροπία ενός έθνους μπορεί να μεταβληθεί μέσω των ζυμώσεων που γίνονται στην κοινωνία κάνοντας το να προσπαθήσει να αλλάξει την ισορροπία ισχύος και τελικά να επιζητήσει τον πόλεμο.

Η σύγκρουση μεταξύ των επιπέδων του Πολέμου

Το δεύτερο μέρος της στρατηγικής ασχολείται με τα τέσσερα κατώτερα επίπεδα της κάθετης διάστασης του Πολέμου⁵⁹. Η επιτυχία σε κάθε επίπεδο βασίζεται σε διαφορετικούς παράγοντες, αλλά οι δυνατότητες και οι αδυναμίες του καθενός επηρεάζουν τα υπόλοιπα λόγω της φύσης των παραγόντων αυτών που μπορεί να είναι μετρήσιμοι ή σαφώς καθορισμένοι, όπως η διοικητική μέριμνα και υποστήριξη καθώς και η εκπαίδευση, ή αφηρημένοι όπως το ηθικό, η συνοχή και η ηγεσία⁶⁰.

Στο τεχνικό επίπεδο, όπου τα οπλικά συστήματα αλληλοεπιδρούν, η σύγκριση καθιστά σχετικά εύκολη την εκτίμηση ενός αποτελέσματος σε περίπτωση αντιπαράθεσής. Ωστόσο, αυτά τα αποτελέσματα είναι τα λιγότερο σημαντικά για το στρατηγικό επίπεδο, επειδή η επιτυχία σε ένα επίπεδο δεν εξασφαλίζει την επιτυχία στο επόμενο. Σε τακτικό επίπεδο, η ικανότητα, η ηγεσία, η συνοχή των μονάδων

---

⁵⁷ Luttwak, 2001, 67

⁵⁸ Luttwak, 2001, 67

⁵⁹ Laird, 2020

⁶⁰ Luttwak, 2001, 87

αλλά ακόμα και η τύχη καθίστανται σημαντικά. Σε επιχειρησιακό επίπεδο, εφαρμόζονται συγκεκριμένες μέθοδοι για την διεξαγωγή του πολέμου. Η επιδίωξη της τριβής για την κατίσχυση του αντιπάλου μπορεί να οδηγήσει στην αποτυχία, αλλά σωρευτικά – και μόνο- μπορεί να επιτύχει. Αντίστοιχα, ένας ελιγμός μπορεί να οδηγήσει σε καταστροφική αποτυχία, αλλά μπορεί να οδηγήσει στην αποτυχία δαπανώντας ελάχιστους πόρους. Όσο περισσότερο χρησιμοποιείται ο ελιγμός, τόσο πιο σημαντικό γίνεται το επιχειρησιακό επίπεδο. Σε επίπεδο θεάτρου, η ευκινησία των δυνάμεων αποτελεί πρώτιστο παράγοντα στη διαμόρφωση της στρατηγικής. Βεβαίως, επειδή οι επίγειες δυνάμεις είναι σχετικά αργές, η στρατηγική του θεάτρου σχετίζεται περισσότερο με το πεδίο της ξηράς, παρά με τα πεδία της θάλασσα ή του αέρα⁶¹.

Το Υψηλό Στρατηγικό Επίπεδο

Το τρίτο μέρος της στρατηγικής είναι αφιερωμένο στο υψηλό στρατηγικό επίπεδο στρατηγικής το οποίο αποτελεί το μόνο όπου υπάρχουν και οι απώτεροι σκοποί και τα μέσα⁶². Ο Luttwak υποστηρίζει ότι η μεγάλη στρατηγική μπορεί να θεωρηθεί ως «μια συμβολή [σ.σ. συνισταμένη] των στρατιωτικών αλληλεπιδράσεων που ρέουν προς τα πάνω και κάτω επίπεδο προς επίπεδο, διαμορφώνοντας έτσι την *κάθετη* διάσταση της στρατηγικής, με τις ποικίλες εξωτερικές σχέσεις μεταξύ των κρατών που διαμορφώνουν την *οριζόντια* διάσταση της στρατηγικής»⁶³.

Παρουσιάζεται, λοιπόν, μια ισχυρή θεωρία η οποία βοηθάει στη κατανόηση της φύσης της στρατηγικής και παρέχεται ένας διαφορετικός τρόπο προβολής της στρατηγικής συγκριτικά με τα έργα άλλων στρατηγιστών. Ο Colin Gray ⁶⁴ ισχυρίστηκε ότι η στρατηγική, όπως και ο πόλεμος, έχει μια διαρκή φύση αλλά έναν μεταβαλλόμενο χαρακτήρα⁶⁵. Η θεωρία του Luttwak προτείνει ότι ο μεταβαλλόμενος χαρακτήρας της στρατηγικής είναι το αποτέλεσμα της παράδοξης λογικής της. Το σημαντικότερο παράδοξο από όλα είναι ίσως η ίδια η ανθρώπινη φύση. Ο πόλεμος και η ειρήνη συνδέονται στενά και φαίνεται πως το ένα δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς

⁶¹ Για τα πεδία του Πολέμου, βλ. την Εισαγωγή καθώς και Μακρής, 2007, 446 και Minarik, 2016

⁶² Για τα στοιχεία της Υψηλής Στρατηγικής, βλ. Εισαγωγή και Τσαϊλάς,, 2010, 10

⁶³ Luttwak, 2001, 209

⁶⁴ Για το έργο του βλ. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Colin_S._Gray&oldid=1112761739

⁶⁵ Laird, 2020

το άλλο. Η παράδοξη λογική της στρατηγικής ισχύει και για τα δύο. Εστιάζοντας στην πανταχού παρουσία της παράδοξης λογικής της στρατηγικής, ο Luttwak προσπαθεί να δείξει πως οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων πρέπει να έχουν επίγνωση για το πόσο απαιτητική διαδικασία είναι η χάραξη μιας συνεκτικής στρατηγικής⁶⁶. Η διαδικασία θα είναι πολύ δύσκολη γιατί πρέπει να καλύπτει πέντε επίπεδα στρατηγικής και δύο διαστάσεις στρατηγικής. Αναλύοντας όλα τα επίπεδα και τις διαστάσεις της στρατηγικής, ο Luttwak ελπίζει ότι μπορεί «να τυποποιήσει και να εφαρμόσει μια μεγάλη στρατηγική που θα εναρμονίσει την πολιτική σε όλα τα επίπεδα»⁶⁷. Για αυτόν, η παράδοξη λογική της στρατηγικής μπορεί να ξεπεραστεί με «μεγάλη πνευματική προσπάθεια, απόλυτη επιμονή και πολλή πολιτική εφευρετικότητα».⁶⁸

---

⁶⁶ Widjajanto, 2007, 1

⁶⁷ Luttwak, 2001, 209

⁶⁸ Luttwak, 2001, 209

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Η Εξέλιξη της Ρωμαϊκής Στρατηγικής

Όπως αναφέρθηκε στην Εισαγωγή, όταν το 1976 ο Luttwak δημοσίευσε την «Υψηλή Στρατηγική της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας από τον πρώτο μέχρι τον τρίτο Αιώνα μ.Χ.», υπήρξαν αρκετές αντιδράσεις από ιστορικούς. Οι τελευταίοι εμφανίστηκαν μάλλον επιφυλακτικοί και ίσως περισσότερο επικριτικοί λόγω της «εισβολής» στο επιστημονικό τους πεδίο ενός πολιτικού επιστήμονα – ο οποίος μάλιστα έχει διατελέσει και σύμβουλος του Υπουργού Άμυνας των ΗΠΑ – και παρουσιάζει τα δικά του ιδιαίτερα συμπεράσματα σε θέματα τα οποία αρκετοί ιστορικοί έχουν κατά καιρούς αναλύσει⁶⁹.

Ωστόσο, ο Luttwak εξέδωσε ένα βιβλίο που ακόμα και οι ιστορικοί αυτής της περιόδου θα έχουν όφελος διαβάζοντάς το αφού μέσα από το κείμενο και τη βιβλιογραφία φαίνεται ότι έκανε τη μελέτη του ενσυνείδητα. Έτσι, παρά το ότι προέρχεται από αντίστοιχο πεδίο, αποφεύγει την ορολογία των κοινωνικών επιστημών στη μελέτη της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής στρατηγικής. Πράγματι, η αυτοσυγκράτηση του Luttwak είναι αξιοθαύμαστη. Παρά το ότι γίνονται σχετικές αναφορές για την ευκολότερη κατανόηση με τη σύγχρονη εποχή, αποφεύγονται οι έντονες συγκρίσεις μεταξύ της εξεταζόμενης περιόδου και της σύγχρονης εποχής, οδηγώντας όμως στον αναγνώστη να κάνει τις δικές του.

Μπορεί όμως ένας σύγχρονος αμυντικός αναλυτής να κατανοήσει στρατηγικά αυτόν τον λαβύρινθο από στρατόπεδα, τείχη, αποικίες, δρόμους, πλωτές οδούς, επιγραφές και χειρόγραφα που οι Ρωμαίοι άφησαν στη Μεσόγειο και σε μέρη της Βορειοδυτικής και Κεντρικής Ευρώπης;⁷⁰ Για την περίοδο μεταξύ 30 π.Χ. και 305 μ.Χ. -αυτή της μεγαλύτερης έκτασης της Αυτοκρατορίας τους- ο Edward N. Luttwak βρίσκει αρκετά «στοιχεία για τα φυσικά στοιχεία της αυτοκρατορικής στρατηγικής»⁷¹ και αρκετά γραμμένα για «τις εξέχουσες στιγμές και τη γενική φύση της ρωμαϊκής διπλωματίας για να σχηματίσει μια συνεκτική

---

⁶⁹ Gruen, 1978.

⁷⁰ Ropp, 1978, 104

⁷¹ Luttwak, 2016, 24

εικόνα του αυτοκρατορικού κράτους στο σύνολό του» για τρία στρατηγικά «συστήματα». Το καθένα «βασιζόταν σε διαφορετικό συνδυασμό διπλωματίας, άμεσης δύναμης και σταθερών υποδομών, [...] το καθένα συνεπαγόταν διαφορετικές επιχειρησιακές μεθόδους»⁷² και το καθένα «αντανακλούσε μια διαφορετική ρωμαϊκή κοσμοθεωρία και αυτοεικόνα».

Ο Luttwak εντοπίζει τρία κύρια στάδια στη μέθοδο της Ρώμης για τον έλεγχο της αυτοκρατορίας της. Το πρώτο σύστημα «Ιουλίου – Κλαυδίου» (από τον Αύγουστο έως τον Νέρωνα)⁷³ ελαχιστοποίησε την άσκηση βίας, ανέπτυξε στρατούς για την εσωτερική ασφάλεια της Αυτοκρατορίας και χρησιμοποίησε κράτη-πελάτες⁷⁴ για να απορροφήσουν τη ζημιά της εισβολής από το εξωτερικό. Το σύστημα αυτό δημιουργήθηκε από τον Οκταβιανό, αφού νίκησε τον στόλο του Αντώνιου στο Άκτιο (31 π.Χ.). Ο μετέπειτα Αύγουστος πλήρωσε πολλούς βετεράνους, άφησε μόνο μια μικρή πραιτοριανή φρουρά στην Ιταλία και τοποθέτησε τους υπόλοιπους στην περίμετρο αυτού του «κούφιου δακτυλίου γύρω από τη Μεσόγειο», του οποίου η «ιδιόμορφη γεωγραφία στέρησε από τους Ρωμαίους... μικρότερες εσωτερικές γραμμές επικοινωνίας, εκτός από όπου [και τότε] ήταν εφικτή η θαλάσσια μεταφορά»⁷⁵. Από αυτές τις βάσεις, σχετικά μικρές επαγγελματικές δυνάμεις απέτρεψαν μερικούς βαρβάρους, δωροδόκησαν άλλους, κράτησαν και εκρωμάισαν αυτούς που βρίσκονταν εντός της Αυτοκρατορίας, αντιμετώπισαν κράτη-πελάτες της Ανατολής που ήταν ρυθμιστές κατά της Παρθίας - την άλλη «αναπτυγμένη» δύναμη της εποχής – ετοιμάστηκαν για νέες κατακτήσεις μένοντας έξω πολιτικά δρώμενα⁷⁶.

Το σύστημα των Φλαβιανών και Αντωνίνων (από τον Βεσπασιανό στον Σεβέρη - 69-192 μ.Χ.) προσανατολίστηκε προς την «εδαφική ασφάλεια»⁷⁷ με αποτέλεσμα τα ασαφή όρια της Αυτοκρατορίας να μετατραπούν σε οριοθετημένα σύνορα που στηρίζονταν από οδικά δίκτυα, οχυρά και μια περίτεχνη «υποδομή». Τα «γραμμικά» αυτά εμπόδια δεν χρησίμευαν για της άσκηση μιας Στρατηγικής

---

⁷² Luttwak, 2016, 25.

⁷³ Luttwak, 1976, 26.

⁷⁴ Graham et al, 2002, 9

⁷⁵ Luttwak, 2016, 76.

⁷⁶ Ropp, 1978, 104

⁷⁷ Luttwak, 2016, 25.

ανάλογης της γραμμής Maginot⁷⁸, αλλά για να παρέχουν ένα μέσο για κινητό επιθετικό πόλεμο πέρα από τα σύνορα, όπου αυτό κρινόταν ότι ήταν απαραίτητο, για να αποθαρρυνθούν οι εισβολές. Αυτό το σχέδιο απομόνωσε τους λαούς που βρισκόταν εντός των ορίων της Αυτοκρατορίας από αυτούς βρίσκονταν εκτός αυτών, ευνοώντας έτσι τον «εκρωμαϊσμό» των φυλών που είχαν εγκατασταθεί κοντά στην μεθόριό της. Τα τείχη, οι σταθμοί μεταφοράς μηνυμάτων (φρυκτωρίες), τα στρατόπεδα και οι περιπολίες σε κρίσιμες περιοχές και ποταμούς, απέτρεψαν τους πιθανούς επιδρομείς από το να βλάψουν την πλήρως ρωμαϊκή, φορολογούμενη Αυτοκρατορία, των οποίων οι επιθέσεις για σύλληψη σκλάβων, και λεηλασίας στην ρωμαϊκή επικράτεια είχαν εκτραπεί σε μη παραγωγικά δάση, στέπες και ερήμους. Και η Πάρθη τελικά συνετρίβη από τον Σεπτίμιο Σεβήρο (192-211).

Μεταξύ του θανάτου του Σεπτίμιου και της επικράτησης του Διοκλητιανού (284-305), υπήρξαν «είκοσι τέσσερις περισσότεροι ή λιγότερο νόμιμοι αυτοκράτορες και πολύ περισσότεροι σφετεριστές»⁷⁹. Οι βάρβαροι είχαν εισβάλει στη Γαλατία, την Ισπανία, την Ιταλία και την Ελλάδα και είχαν αναβιώσει τη μεσογειακή πειρατεία. Μερικοί είχαν εγκατασταθεί σε εδάφη ερημωμένα από την πανώλη, τον πόλεμο και εξάντληση του εδάφους. Και η Σασσανιδική Περσία είχε αντικαταστήσει την Παρθία προτού ο Διοκλητιανός και οι προκάτοχοί του επινοήσουν ένα αποτελεσματικό σύστημα άμυνας για «καθαρή επιβίωση». Η κρίση και η κατάρρευση τον τρίτο αιώνα, ακολουθούμενες από τις μεταρρυθμίσεις του Διοκλητιανού και του Κωνσταντίνου, εξέλιξαν ένα τρίτο σύστημα, ένα σύστημα «άμυνας σε βάθος»⁸⁰. Εδώ κυριαρχούσαν τα αυτοτελή οχυρά. Οι κινητές δυνάμεις συνέχισαν να υπάρχουν, αλλά λειτουργούσαν για άμυνα στα μετόπισθεν παρά για την άμυνα σε «πρώτη γραμμή». Ο εχθρός, που δεν αναχαιτιζόταν πλέον πριν από τα σύνορα, έπρεπε να αντιμετωπιστεί εντός της αυτοκρατορικής επικράτειας. Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι ένα σύστημα στο οποίο οι περισσότερες μεγάλες πόλεις έπρεπε να οχυρωθούν κόστιζε περισσότερο σε ανθρώπους και χρήματα από ένα σύστημα «ηγεμονικής επεκτατικής» ή «εδαφικής ασφάλειας». Αυτή ήταν μια στρατηγική που, ακόμη και όταν ήταν επιτυχής, συνεπαγόταν βαρύ κόστος σε

⁷⁸ Η γραμμή Μαζινό (ligne Maginot) ήταν μια σειρά επίγειων και υπόγειων οχυρωματικών έργων, η οποία όμως ποτέ δεν δικαίωσε την κατασκευή της αφού οδήγησε στην στατικότητα των Γαλλικών δυνάμεων λόγω της θεωρητικής ασφάλειας που παρείχε, αλλά τελικά υπερκεράστηκε από τους Γερμανούς με αποτέλεσμα την πανωλεθρία των Γαλλικών δυνάμεων.

⁷⁹ Luttwak 2016, 180.

⁸⁰ Luttwak 2016, 9 και 179. Defense-in-depth στην ξένη ορολογία.

μια ανυπεράσπιστη ύπαιθρο και την αγροτική κοινωνία που διαβιούσε εκεί. Η διατήρηση της ασφάλειας είχε πλέον καταστεί δύσκολη αφού μπορούσε με δυσκολία να καλυφθεί από τους πόρους της αυτοκρατορίας.

Τα Κράτη – Πελάτες της Ρώμης

Ο Luttwak μέσα από την έρευνά του απορρίπτει το ότι η Ρώμη διέθετε συνεχή περιμετρική άμυνα κατά την πρώιμη περίοδο της Αυτοκρατορίας. Βεβαίως, εξηγεί πως οι Ρωμαίοι δεν είχαν την ίδια αντίληψη του χώρου όπως στην σύγχρονη εποχή λόγω της τεράστιας έκτασης της Αυτοκρατορίας και απουσίας λεπτομερών χαρτών. Επιπλέον, επισημαίνει τον ρόλο των βασιλείων που λειτούργησαν ως κράτη-πελάτες για την ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Όντας εξαρτημένα από την σαφώς μεγαλύτερη πολιτική, στρατιωτική και οικονομική ισχύ της Ρώμης, υιοθέτησαν μια πολιτική σύμπλευσης. Αυτό δεν ήταν πλεονέκτημα μόνο για τα ίδια στην προσπάθειά τους για επιβίωση αλλά και για τους ίδιους τους Ρωμαίους οι οποίοι, απολαμβάναν την ασφάλεια της ύπαρξης άλλων βασιλείων ανάμεσα σε αυτούς και τους πιο επικίνδυνους αντιπάλους τους. Διακρίνει βέβαια τη λειτουργία αυτών από τα «ρυθμιστικά» κράτη. «Τα βασίλεια πελατών πρέπει διακρίνονται από τα ρυθμιστικά κράτη» επισημαίνει ο συγγραφέας. Ως τέτοιο αναγνωρίζει μόνο την Αρμενία ως ουδέτερο κράτος ανάμεσα στην ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και την Παρθία το οποίο της επέτρεπε να αποφύγει τη σύρραξη αν δεν το επιθυμούσε ή ίδια. Βέβαια και η Αρμενία δεν ήταν συνεχώς τόσο ουδέτερη αλλά και ο Luttwak συμπεραίνει πως τα κράτη-πελάτες «απορρόφησαν το βάρος της παροχής περιφερειακής ασφάλειας έναντι διείσδυσης εντολών... (Μπορούσαν) να συνεισφέρουν τόσο τις δικές τους παρεμβαλλόμενες δυνάμεις όσο και την ικανότητά τους να απορροφούν την απειλή - με άλλα λόγια παρέχουν γεωγραφικό βάθος»⁸¹. Ωστόσο, όταν στρατηγικοί λόγοι το επέβαλαν οι Ρωμαίοι, προσαρτούσαν τέτοια κράτη. Η προσάρτηση αυτή επέτρεπε την μείωση και την προστασία των εσωτερικών γραμμών αλλά οδηγούσε στην ανάληψη νέων κινδύνων στα σύνορα με τα κράτη που βρισκόταν πλέον σε επαφή. Έτσι, επί Τραϊανού «η Δακία έπρεπε να προσαρτηθεί, παραδόξως»⁸². παρά το γεγονός ότι δημιουργούταν μια επικίνδυνη εσοχή στα νέα σύνορα

⁸¹ Luttwak 2016, 24-26.

⁸² Luttwak 2016, 142-145.

Αποτροπή και Άμυνα σε Βάθος

Αν και δεν διευκρινίζεται ακριβώς εάν ο Luttwak βλέπει τη στρατηγική της «άμυνας σε βάθος», ως αποκύημα της κρίσης του τρίτου αιώνα ή ως μια μεταγενέστερη απάντηση του Διοκλητιανού και του Κωνσταντίνου, αναδεικνύει της βαρύτητά της για την επιβίωση της αυτοκρατορίας διατηρώντας μια σχετική οικονομία. Η αποτροπή έπρεπε να διατηρηθεί αλλά επειδή και αυτή έχει τους περιορισμούς της γεγονός που γνώριζαν οι Ρωμαίοι⁸³ έπρεπε να διατηρήσουν την δυνατότητα της επέμβασης που αυτό ήταν αναγκαίο. Σε αυτό το πλαίσιο επισημαίνει την ύπαρξη των λεγεωνάριων ως επαγγελματιών «διπλής χρήσης ως μαχητών πεζικού αλλά και ως μηχανικών μάχης»⁸⁴ για την «ανελέητη στρατηγική διείσδυση σε εχθρικό έδαφος σε βάθος, που εξασφαλίζεται από την κατασκευή δρόμων και τις οχυρώσεις καθ' οδόν, μάχες πλήρους κλίμακας ενάντια σε πυκνές συγκεντρώσεις στρατευμάτων και . . . επιθετικό και αμυντικό πολιορκητικό πόλεμο... εναντίον εχθρών με [τέτοια] στατικά στοιχεία... [όπως] πόλεις,... καλλιεργήσιμες εκτάσεις ή ακόμα και συστήματα άρδευσης». Η στρατολόγηση, η εκπαίδευση και η διατήρηση ενός ογκώδους στρατού δημιουργεί δυσβάστακτα κόστη. Άρα, η δύναμη που μπορούσε να συντηρηθεί θα έπρεπε να είναι στρατηγικά τοποθετημένη. Ο Luttwak παραδέχεται ότι η Ρώμη αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα στρατολόγησης που οφείλονταν στις ελλείψεις ανθρώπινου δυναμικού στην πρώιμη Αυτοκρατορία και ότι το οικονομικό βάρος της διατήρησης ενός στρατού ήταν σημαντικό. Ισχυρίζεται όμως, πως ο μικρός αριθμός των λεγεώνων καθορίστηκε από «ένα ορθολογικό σχέδιο ανάπτυξης, στο οποίο ήταν το επιθυμητό επίπεδο δυνάμεων που καθόριζε το κόστος και όχι το αντίστροφο»⁸⁵. Βεβαίως κάνει και αναπόφευκτες συγκρίσεις με σύγχρονες έννοιες που εκείνη την περίοδο μάλλον θα ήταν ανύπαρκτες ή η λειτουργία τους θα ήταν περισσότερο διαισθητικής όπως η «ορθολογική διοικητική πολιτική», η «συστηματική ενοποίηση», το «συνεκτικό σχέδιο» και «συνεπές πρότυπο»⁸⁶. Η κατάκτηση της Δακίας από τον Τραϊανό, που προεξέχει πολύ πέρα από τη γραμμή του Δούναβη, εξηγείται ως δημιουργία «μιας στρατηγικής ασπίδας για την περιοχή στο σύνολό της». Και η δύσμοιρη παρθική εκστρατεία του αυτοκράτορα, η οποία, όπως παραδέχεται ο Luttwak, έφερε

⁸³ Luttwak 2016, 22

⁸⁴ Luttwak 2016, 65

⁸⁵ Luttwak 2016, 16-17

⁸⁶ Luttwak 2016, 87-96

κατακτήσεις πολύ εκτεταμένες για να εδραιωθεί επιτυχώς, έχει, ωστόσο, έναν ρεαλιστικό σκοπό, την εγκατάσταση ενός νέου ανατολικού συνόρου. Όταν η «άμυνα σε βάθος» έγινε η πολιτική της ύστερης Αυτοκρατορίας, η εφαρμογή της δεν ήταν καθόλου ομοιόμορφη. Όπως παρατηρεί ο Luttwak, οι Ρωμαίοι συνέχισαν να πιέζουν για ένα «μπροστινό αμυντικό σύνορο» στην Ανατολή σε αντίθεση με τις ενέργειές τους στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αφρική. Οι λόγοι για τη διαφορά δεν αναφέρονται, αλλά και οι δύο πολιτικές δηλώνονται "ορθολογικές" και "με προφανή σκέψη"⁸⁷.

Την αναλογία αυτή της αποτροπής και δυνατότητας επέμβασης αναλύει στο παράρτημα με τίτλο «Ισχύς και Δύναμη: Ορισμοί και Συνέπειες»⁸⁸. Η αποτελεσματική άσκηση εξουσίας είναι αντιστρόφως ανάλογη με την απροκάλυπτη χρήση βίας. Όταν πρέπει να επιδειχθεί η ισχύς, η αποτελεσματικότητά της μειώνεται αντίστοιχα. Είναι η «αντιληπτή δύναμη» που μετράει κάνοντας παραλληλισμό με την έννοια της σύγχρονης στρατηγικής «αποτροπής». Το μήνυμα του Luttwak για τη Ρώμη είναι ότι η πολιτική της οδήγησε στην επιτυχία, ενώ οι πελάτες μπορούσαν να οραματιστούν τη δύναμή της χωρίς να χρειάζεται να τη νιώσουν⁸⁹. Η επιδείνωση ήρθε όταν η ρωμαϊκή εξουσία βυθίστηκε στο επίπεδο των πραγματικών πόρων, επειδή η Ρώμη δεν είχε κανέναν μείζονα αντίπαλο που έπρεπε να «αποτρέψει». Μάλλον μια πληθώρα και ποικιλία εχθρών ή πιθανών εχθρών. Υπήρχαν λίγα κοινά μεταξύ της Δακίας και της Παρθίας, μεταξύ των βάρβαρων Βρετανών και των νομάδων φυλών της Σαχάρας, ή μεταξύ των Γόθων εισβολέων και της Σασσανικής Περσίας. Θεωρεί, όμως ότι οι πρωτόγονοι λαοί της ηπειρωτικής Ευρώπης έπρεπε να παραμείνουν σε ευθυγράμμιση με την άμεση εφαρμογή της βίας, αλλά τα βασίλεια πελάτες στην Ανατολή ήταν αρκετά εξελιγμένα για να κατανοήσουν την εξουσία «αφηρημένα»⁹⁰ και να υποκύψουν χωρίς την ανάγκη χρήσης παρατεταμένης ωμής βίας. Η Ιστορία δείχνει όμως ότι ακόμα και στην Ανατολή οι Ρωμαίοι πολλές φορές αναγκάστηκαν να αποστείλουν και να διατηρήσουν στην περιοχή μεγάλο αριθμό δυνάμεων ώστε να εξασφαλίσουν την διατήρηση της υποταγής των κήσεων τους. Θα πρέπει να έχουμε υπόψη, ότι όπως λέει ο υπόψη Στρατηγιστής «αυτοί που ήλεγχαν τα πεπρωμένα της Ρώμης»

---

⁸⁷ Luttwak 2016, 159

⁸⁸ Luttwak 2016, 265

⁸⁹ Gruen, 1978, 565

⁹⁰ Gruen, 1978, 566

άσκησαν «τη σταθερή υποταγή των τακτικών προτεραιοτήτων, των πολεμικών ιδανικών και των πολεμικών ενστίκτων σε πολιτικούς στόχους»⁹¹, αλλά το συμπέρασμα αυτό προκύπτει με τη δυνατότητα της εκ των υστέρων γνώσης, που βοηθούν στην σύλληψη, περιγραφή και αποτύπωση τους ως σχεδιασμού. Η Ρώμη δεν είχε κανένα θεσμό που να ομοιάζει με τους σύγχρονους στην άσκηση της Υψηλής Στρατηγικής της. Δεν υπήρχε κάποιο Υπουργείο Άμυνας, Γενικά Επιτελεία ή επαγγελματίες αμυντικοί αναλυτές που να συμβάλουν στη σκόπιμη σχεδίαση ή διατύπωσή της.

---

⁹¹ Luttwak, 2016, 21

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΠΡΩΤΗ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ: Η ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Περισσότερα από τριάντα χρόνια μετά τη δημοσίευση του σημαντικού, αν και διχαστικού εν πολλοίς έργου του «Η Μεγάλη Στρατηγική της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας από τον πρώτο αιώνα μ.Χ. έως τον τρίτο», ο Edward Luttwak στρέφει τη σημαντική εμπειρία και τις γνώσεις του για τον σύγχρονο στρατηγικό σχεδιασμό και τις επιχειρήσεις υψηλού επιπέδου στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Αυτή αποτελεί τη συνέχεια της Ρωμαϊκής μετά την κατάρρευση του δυτικού τμήματός της. Όταν το 395μ.χ. το ρωμαϊκό κράτος διαιρέθηκε στα δύο μεταξύ των υιών του Θεοδοσίου Α', ελάχιστοι μπορούσαν να προβλέψουν τη ριζικά διαφορετική ιστορική πορεία αμφοτέρων των μερών. Το δυτικό μισό βρέθηκε να εξαρτά την άμυνά του από Γερμανούς πολεμάρχους, να κατακλύζεται όλο και περισσότερο, με ή χωρίς την αυτοκρατορική συγκατάθεση από γερμανικούς κυρίως πληθυσμούς, κι έπειτα να κατακερματίζεται από τις πολλαπλές εισβολές. Ο Luttwak αναγνωρίζει στον πρόλογό του ότι η προσέγγισή του αφορά μόνο μία διάσταση της βυζαντινής ιστορίας «στο πως οι Βυζαντινοί συνδύαζαν μέθοδο και ευφυΐα όταν μεταχειρίζονταν είτε την πειθώ είτε την δύναμη»⁹², αλλά πιστεύει ότι «είναι ο επικός αγώνας για την υπεράσπιση της αυτοκρατορίας ανά τους αιώνες απέναντι σε ένα ανεξάντλητο πλήθος εχθρών που φαίνεται να αντηχεί ιδιαίτερα στη δική μας εποχή»⁹³. Αν και αξιέπαινη, η ελπίδα του συγγραφέα είναι σίγουρα ότι οι αναγνώστες του βιβλίου του θα εξετάσουν ποια επίδραση μπορεί να έχει η εφαρμογή της βυζαντινής «μεγάλης στρατηγικής» στην επίλυση πιεστικών ζητημάτων στον σύγχρονο κόσμο.

Το αποτέλεσμα είναι μια ουσιαστική και ενδιαφέρουσα εξέταση αυτού που ο συγγραφέας αντιλαμβάνεται ως βυζαντινή στρατηγική, κατανεμημένη στις δύο κύριες συνιστώσες της, την διπλωματία και την τέχνη του πολέμου.. Η Αυτοκρατορία αυτή, σήμερα κατέχει μία περίβλεπτη θέση στην παγκόσμια ιστορία, με ιστορική εξελικτική πορεία δέκα αιώνων, όπου το περιεχόμενό της περιβάλλεται

---

⁹² Luttwak, 2009a, 13.

⁹³ Luttwak, 2009b, ix.

από θαυμασμό για την ποιότητά του⁹⁴. Εξίσου άξιο θαυμασμού είναι και το ερευνητικό ερώτημα που θέτει ο Luttwak: πώς, δηλαδή, κατάφερε να επιβιώσει για δέκα αιώνες σε ένα εξαιρετικά δυσοίωνο στρατηγικά περιβάλλον, αντιμετωπίζοντας αποτελεσματικά τις συνεχείς επιθέσεις των εχθρών, οι οποίοι, σε πολλές περιπτώσεις, διέθεταν το αριθμητικό πλεονέκτημα. Το ερώτημα αυτό γίνεται ακόμη πιο έντονο, αν αναλογιστεί κανείς ότι η Βυζαντινή Αυτοκρατορία δεν είχε απεριόριστους ανθρώπινους και υλικούς πόρους, ούτε επίσης στρατηγικό βάθος.

Μη μπορώντας πλέον να καταστρέψει ή να υποτάξει τους πολλούς εχθρούς της με τον παλιό ρωμαϊκό τρόπο, η βυζαντινή αυτοκρατορία, όπως υποστηρίζει ο Luttwak, ανέπτυξε μια Υψηλή Στρατηγική που μετέτρεψε προς όφελός της την ίδια την πολλαπλότητα αυτών των εχθρών χρησιμοποιώντας όλα τα πολλά μέσα της διπλωματίας, την εξαπάτηση, τις ανταμοιβές ή δωροδοκίες και τον θρησκευτικό προσηλυτισμό για να τους παρακινήσει να πολεμήσουν ο ένας τον άλλον αντί να πολεμήσουν την αυτοκρατορία. Απομακρύνθηκε, κατ' αυτόν τον τρόπο από μ.Χ. την επιλογή πρώτης της υπέρμετρης βίας που ούτως ή άλλως δεν θα ήταν ικανή να σταματήσει τις συνεχείς επελάσεις των διαδοχικών επιδρομών. Εδώ, λοιπόν, «η στρατιωτική δύναμη υποτάχθηκε στη διπλωματία... και χρησιμοποιείται κυρίως για να συγκρατήσει, να τιμωρήσει ή να εκφοβίσει παρά για να επιτεθεί ή να αμυνθεί με πλήρη ισχύ»⁹⁵. Επίσης, αναδεικνύεται η σημασία της μεθοδικότητας και της προσαρμοστικότητας σε όλα τα επίπεδα από το τακτικό έως το υψηλό στρατηγικό για την αντιμετώπιση των εξωτερικών απειλών αλλά και στο εσωτερικό για την αντιμετώπιση των διοικητικών ή οικονομικών προκλήσεων ώστε να υποστηριχθεί η Υψηλή Στρατηγική.

Η Σύλληψη της Βυζαντινής Στρατηγικής

Αρχικά, ο Luttwak εξετάζει την επινόηση αυτής της μοναδικά βυζαντινής στρατηγικής, την οποία εντοπίζει τον πέμπτο αιώνα μετά την απώλεια της Δύσης και, κυρίως, την υπεροχή του Απτίλα και των Ούννων του. Για τον Luttwak οι Ούννοι ήταν ο πιο ισχυρός και επικίνδυνος από όλους τους εχθρούς που αντιμετώπισε το Βυζάντιο. Κατάφερε να τους εκτρέψει με «πονηριά» προς τη Δύση, αλλά έγινε

---

⁹⁴ Ιακώβου, 2012

⁹⁵ Luttwak, 2009b, 415.

αντιληπτό ότι η στρατιωτική ισχύς από μόνη της δεν αρκούσε να προσφέρει απεριόριστη ασφάλεια όπως την περίοδο της ενιαίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Αυτή η εμπειρία ήταν και το έναυσμα για την επινόηση και την επακόλουθη ανάπτυξη από τους διαχειριστές της αυτοκρατορίας μιας νέας και διαρκούς στρατηγικής για την αντιμετώπιση των εχθρών της. Η επιτυχής εκτροπή του Απίλα προς τη Δύση, έτσι, ενέπνευσε τη χρήση της πειθούς (κυρίως με οικονομικά μέσα) και όχι της απόλυτης δύναμης ως θεμέλιο της βυζαντινής στρατηγικής.

Ταυτόχρονα, τα διδάγματα που αντλήθηκαν στο πεδίο της μάχης από τα όπλα και τακτικές των ασιατικών «ορδών» οδήγησαν στην μεταβολή των προτύπων στον βυζαντινό στρατό με την υιοθέτηση και ανάπτυξη του «εκηβόλου ιππικού» (και κυρίως με την εισαγωγή των ιπποτοξοτών), κάτι που από μόνο του αντανάκλούσε μια σημαντική αλλαγή στη στρατηγική. Δεν ήταν πλέον ο στόχος να καταστραφούν οι εχθροί με τη μέγιστη φθορά μέσω της χρήσης παραδοσιακών πεζών στρατιωτών, αλλά μάλλον να κερδηθεί μια βραχυπρόθεσμη νίκη με αναστάτωση, αφού οι Βυζαντινοί είχαν συνειδητοποιήσει ότι η ειρήνη δεν θα μπορούσε παρά να είναι μια προσωρινή διακοπή του πολέμου. Έτσι, ευνοήθηκε η ανάπτυξη του ελαφρού και βαρέως ιππικού, έναντι του βαρέως πεζικού, τα οποία μπορούσαν να κάνουν ταχύτερους και ευρύτερους ελιγμούς, για να πλεροκοπήσουν τις αντίπαλες δυνάμεις, να βρεθούν στα αδύνατα σημεία του ή ακόμα και να κατατροπώσουν με την πρώτη έφοδο τα πιο ισχυρά σημεία του αντιπάλου. Επιπλέον, οι χθεσινοί εχθροί θα μπορούσαν κάλλιστα να γίνουν οι αυριανοί ζωτικοί σύμμαχοι και να πολεμήσουν δίπλα στους Βυζαντινούς ή αντί αυτών. Παράλληλα ενισχύθηκαν, εκτός από την κατασκοπεία, οι μυστικές επιχειρήσεις ως συνήθης τακτική. Γενικά, ο στόχος τους ήταν υποσκάψουν την αφοσίωση σημαντικών διοικητών ή αξιωματούχων των αντιπάλων ώστε να αποδυναμώσουν ή να ανατρέψουν τους εχθρικούς ηγεμόνες προς όφελος άλλων εκλεκτών της Αυτοκρατορίας, μέσω της ενίσχυσης οποιοδήποτε κινήτρου «από την προσωπική δυσαρέσκεια, τη ζήλια ή την απληστία μέχρι τον ενθουσιασμό κάποιου για τον Χριστιανισμό»⁹⁶. Το οικονομικό κόστος, το οποίο εξαρτιόταν από τις εκάστοτε ταμειακές δυνατότητες ήταν υψηλό, εντούτοις πάντα ήταν κλάσμα του κόστους που θα αναλαμβανόταν σε περίπτωση μιας μεγάλης κλίμακας σύρραξης. Αν παρά ταύτα, ο εχθρός κατάφερνε να φτάσει στην καρδιά της αυτοκρατορίας, έξω

---

⁹⁶ Luttwak, 2009b, 63.

από την πρωτεύουσα, θα συναντούσε ένα ισχυρό αποτρεπτικό εμπόδιο, το «φρούριο της Κωνσταντινούπολης»⁹⁷ που ο Luttwak ονομάζει και «πολλαπλασιαστή δύναμης»⁹⁸. Η στρατηγική θέση και η ισχυρή περιτείχιση της Κωνσταντινούπολης ενίσχυαν σημαντικά την αμυντική ικανότητα μιας επαρκούς, καλά εκπαιδευμένης και καλά οπλισμένης φρουράς. Αναγνωρίζει βεβαίως ότι σε όλη αυτήν την μακρόχρονα τηρούμενη Στρατηγική υπήρξαν και εξαιρέσεις. Ο Ιουστινιανός, στην προσπάθειά του να επαναπροσαρτήσει εδάφη, ώστε να επαναφέρει το μεγαλείο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, φαίνεται να επέστρεψε με πολλούς τρόπους στην παλαιότερη στρατηγική προσέγγιση, αφού οι υιοθετούμενες τακτικές είχαν αναδείξει τον Βυζαντινό Στρατό ακαταμάχητο. Η εμφάνιση όμως μιας δημογραφικής κατάρρευσης κυρίως λόγω εμφάνισης της πανώλης και περιβαλλοντολογικών λόγων θα επανάφεραν την Αυτοκρατορία στην αμέσως προηγούμενη Στρατηγική.

Η Βυζαντινή Διπλωματία

Ο Luttwak εξετάζει αναλυτικά τη λειτουργία της βυζαντινής διπλωματίας – ή της τέχνης της πειθούς, από την οποία, όπως υποστηρίζει, εξαρτιόταν τόσο πολύ αυτή η στρατηγική. Τα κύρια μέσα, για την επιτυχία της διπλωματίας, ήταν οι απεσταλμένοι, η θρησκεία, το αυτοκρατορικό κύρος, ο δυναστικός γάμος και η χρήση της πολιτικής γεωγραφίας

Η διπλωματία δεν αποτελούσε το αποκλειστικό επάγγελμα κάποιων, αλλά οι απεσταλμένοι, όπως περιγράφεται σε ιστορικά εγχειρίδια, επιλέγονταν με συγκεκριμένα κριτήρια, είχαν κατάρτιση και έκαναν ειδική προετοιμασία πριν την έναρξη της αποστολής τους⁹⁹. Οι διπλωμάτες έπρεπε να συγκεντρώνουν υψηλής ποιότητας χαρακτηριστικά όπως ευσέβεια προς τους άλλους πολιτισμούς και ως προς τα θρησκευτικά, μη ανάμειξη σε εγκλήματα, φυσική οξύνοια, πνεύμα προσφοράς προς τα κοινά και αυταπάρνηση όταν χρειαστεί λειτουργώντας πάντα με προθυμία. Πριν την αναχώρηση για την αποστολή τους, δε, εξετάζονταν στον τρόπο αντιμετώπισης διαφόρων ενδεχομένων συνθηκών μέσα από ένα παιχνίδι ρόλων. Οι πρέσβεις μεταχειρίζονταν την τέχνη της πειθούς ώστε να πείσουν

⁹⁷ Luttwak, 2009b, 63.

⁹⁸ Luttwak, 2009b, 76. “force multiplier”

⁹⁹ Luttwak, 2009a, 164-168.

ουδέτερα ακόμη και εχθρικά έθνη ότι είναι προς το συμφέρον τους να μην επιτεθούν ή ακόμη και να τους δώσουν κίνητρα να επιτεθούν σε κάποιο άλλο έθνος εχθρικά κείμενο προς τους Βυζαντινούς. Η απειλή της ωμής βίας ήταν πάντα μια εναλλακτική ώστε να αποτραπεί ένας πιθανός εχθρός από τυχόν επεκτατικές βλέψεις. Σε μερικές περιπτώσεις υπήρξαν ακόμη και μονιμότεροι πρέσβεις, ιδιαίτερος σε πιο μακρινές περιοχές με τις οποίες οι Βυζαντινοί επεδίωκαν την τήρηση της επαφής. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία κατάφερε να δηλώσει την παρουσία της και να τηρήσει επαφές με κράτη από τη Βρετανία και την Ισπανία μέχρι την Ινδία και την Κίνα¹⁰⁰.

Στα λοιπά μέσα της διπλωματίας περιλαμβανόταν οι δυναστικοί γάμοι. Αυτοί μπορούσαν να σφραγίσουν μια συμμαχία με έναν πιθανό εχθρό αφού πλέον οι δύο οικογένειες συνδέονταν με συγγένεια. Βεβαίως, σε αυτήν την περίπτωση υπήρχαν πολλοί – θεωρητικοί τουλάχιστον – περιορισμοί και επιπλέον η πράξη αυτήν δεν απέκλειε πάντα την σύγκρουση μεταξύ των δύο βασιλείων. Σε συνδυασμό με τους γάμους ή και ανεξάρτητα από αυτούς οι Βυζαντινοί έκαναν ιδιαίτερες προσπάθειες να «εκπολιτίσουν» ή και να προσηλυτίσουν το γειτονικά τους κυρίως έθνη όπως τους Ρώσους, τους Βουλγάρους τους Σλάβους ώστε να καταφέρουν στη συνέχεια να τους εντάξουν στην σφαίρα επιρροής τους. Και ενώ αυτό είχε επιπτώσεις αφού μελλοντικά και οι Σλάβοι ηγεμόνες χρησιμοποιούσαν την θρησκεία για να διεκδικήσουν τον θρόνο, αυτή παράλληλα αποτελούσε εμπόδιο στην επέκταση του καθολικισμού και της επέκτασης της επιρροής της δύσης προς την ανατολή. Το «αυτοκρατορικό μεγαλείο» επίσης χρησιμοποιήθηκε για να πείσει για την ανωτερότητα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας προσελκύοντας φίλους και συμμάχους και αποτρέποντας δυνητικούς εχθρούς. Οι ξένοι επισκέπτες θαμπώνονταν ερχόμενοι σε επαφή με το αυστηρό πρωτόκολλο το οποίο τηρούνταν σε όλες τις περιστάσεις και ιδιαίτερος κατά την συνάντηση ξένων πρέσβων με τον αυτοκράτορα, την επιτηδευμένη προβολή του πλούτου και της στρατιωτικής ισχύος του Βυζαντίου και λάμβαναν περίτεχνα και περίβλεπτα δώρα.

Οι βυζαντινές εξωτερικές σχέσεις ήταν περίπλοκες αφού έρχονταν σε άμεση επαφή με λαούς που είχαν σημαντικά διαφορετικά ήθη και έθιμα, τα οποία έπρεπε να ληφθούν υπόψη ώστε να γινεί δυνατή η κατανόηση του μηνύματος το οποίο

---

¹⁰⁰ Greenfield, 2011, 838

ήθελαν να περάσουν οι Βυζαντινοί. Για το λόγο αυτό και προσαρμόζονταν ανάλογα. Άλλη σχέση επιδίωκαν με τη Βουλγαρία και άλλη με τους «Μουσουλμάνους Άραβες και Τούρκους»¹⁰¹. Για να καταδείξει τη βαρύτητα της διπλωματίας και το πόσο καταστροφικά ήταν τα αποτελέσματα της αποτυχίας της, συνδυαζόμενα με την εσωτερική οργάνωση του κράτους, ο Luttwak παρουσιάζει αναλυτικά καταστροφικές ήττες που υπέστησαν οι Βυζαντινοί με χαρακτηριστικές αυτές του 811 από τους Βούλγαρους του Κρούμου και του 1071 κατά τη μάχη του Μάντζικερτ εναντίον των Σελτζούκων Τούρκων.

Η Βυζαντινή Τέχνη του Πολέμου

«Η βυζαντινή τέχνη του πολέμου» απασχολεί επίσης τον Luttwak, ο οποίος υποστηρίζει την ύπαρξη μιας ιδιαίτερης βυζαντινής αντίληψης ως προς την έννοια του πολέμου και της ειρήνης, η οποία διαμορφώθηκε μέχρι τον έκτο αιώνα οπότε η αυτοκρατορία είχε αντιληφθεί της «αδυναμία αποφασιστικής νίκης»¹⁰² και έτσι ο προτιμητέος τρόπος ενεργείας κατά τη διεξαγωγή τους πολέμου βασιζόταν στον «μέγιστο ελιγμό και την ελάχιστη φθορά». Η συγγραφή εγχειριδίων τέτοιου περιεχομένου, όπως είναι το Στρατηγικό του Μαυρικού, αποτελούν σημαντική ένδειξη της γενικότερης προσέγγισης των Βυζαντινών για τη δημιουργία οργανωσιακής γνώσης. Η εμπειρία καταγράφεται και δημιουργεί θεωρία η οποία μπορεί στο μέλλον θα βοηθήσει στην ευκολότερη εφαρμογή διδαγμάτων και εφαρμοσμένων τακτικών ή στρατηγικών στην πράξη. Το παράδειγμα του Στρατηγικού του Μαυρικού, λόγω της αναγνωρισμένης αξίας του, ακολουθήθηκε και από άλλους μεταγενέστερους συγγραφείς. Το σύγγραμμα του Λέοντος ΣΤ΄ του Σοφού¹⁰³ στα τέλη του ενάτου αιώνα συμβάλλει στην στρατιωτική αναγέννηση ιδιαίτερα στον ναυτικό πόλεμο.

Σε σχέση με την παράδοση λογική, που κατά τον Luttwak χαρακτηρίζει τον πόλεμο, εκτιμά ότι οι Βυζαντινοί έκαναν την καλύτερη δυνατή εκμετάλλευσή του. Επανερχόμενος στην αφετηρία του της παραδοξότητας του «Αν θέλεις ειρήνη, προετοιμάσου για πόλεμο», και ξεκινώντας από την εγκατάλειψη μιας καθιερωμένης πολεμικής μεθόδου, για την επίτευξη αιφνιδιασμού, συνεχίζει με

---

¹⁰¹ Greenfield, 2011, 838

¹⁰² Luttwak, 2009b, 236.

¹⁰³ Luttwak, 2009a, 462.

άλλα αποφθεγματικά συμπεράσματα που αναδεικνύουν αυτήν την παράδοση λογική. Αναφέρει λοιπόν ότι οι Βυζαντινοί είχαν κατανοήσει «αν υπερασπίζεσαι κάθε πιθαμή της περιμέτρου, δεν υπερασπίζεσαι την περίμετρο» αλλά και πως «εξοντώνοντας έναν εχθρό, ανοίγεις τον δρόμο για έναν άλλο»¹⁰⁴. Ο Luttwak συμπερασματικά ισχυρίζεται όχι μόνο ότι οι Βυζαντινοί είχαν αναπτύξει και εφήρμοζαν πραγματικά μια «Υψηλή Στρατηγική», ακόμη και αν ποτέ δεν δηλώθηκε ρητά ούτε ονομάστηκε πραγματικά «στρατηγική»¹⁰⁵. Υπήρχε, όμως, ως υποσυνείδητη έκφραση ενός ολόκληρου πολιτισμού και όχι ως προϊόν της ορθολογικής και συστηματικά εκφρασμένης σκέψης μιας ομάδας¹⁰⁶. Η εφαρμογή δε της Στρατηγικής αυτής ήταν επαναλαμβανόμενη με τέτοιο τρόπο, συνέπεια και συχνότητα ώστε να μπορεί να εξαχθεί ένας «επιχειρησιακός κώδικας», τον οποίον παρουσιάζει σε μορφή επτά αξιωματικών σημείων – προτροπών προς τον αναγνώστη κατά τη συνήθη μέθοδο των Βυζαντινών. Ο ηγέτης προτρέπεται¹⁰⁷:

α. Να αποφεύγει με κάθε τρόπο και σε κάθε περίπτωση τον πόλεμο αλλά, αλλά να είναι έτοιμος να ενεργήσει πόλεμο ανά πάσα στιγμή.

β. Να παρακολουθεί συνεχώς και στενά τον εχθρό, συγκεντρώνοντας πληροφορίες γι' αυτόν και τον τρόπο που σκέφτεται.

γ. Να εκστρατεύει με σθένος, αμυντικά ή επιθετικά αλλά να προτιμά την επίθεση με μικρά κλιμάκια αποφεύγοντας της μεγάλης κλίμακας συγκρούσεις πλην των περιπτώσεων ο εχθρός βρίσκεται συγκριτικά σε πολύ δεινότερη θέση.

δ. Να αποφεύγει τη μάχη τριβής και να προτιμά τους ελιγμούς, παραμένοντας μεν κοντά στον εχθρό αλλά αποφεύγοντας δε ανώτερες στρατιωτικές δυνάμεις και να εκμεταλλεύεται κάθε ευκαιρία που του δίνεται παραμένοντας ευέλικτος.

ε. Να στρατολογεί πάντα συμμάχους ακόμα και από αντιπάλους κατά την διάρκεια του πολέμου, αναγνωρίζοντας τη σημασία της διπλωματίας ακόμα και κατά τον πόλεμο.

---

¹⁰⁴ Luttwak, 2009a, 621.

¹⁰⁵ Luttwak, 2009a, 616.

¹⁰⁶ Greenfield, 2011, 839

¹⁰⁷ Luttwak, 2009a, 624-627.

στ. Να επιζητά την υπονόμευση του αντιπάλου, κάνοντας ακόμη και δωροδοκίες αντιπάλων ώστε να αποφύγει το κόστος και τους κινδύνους της μάχης όταν του δίνεται η ευκαιρία.

ζ. Να αναζητά τις αδυναμίες του εχθρού σε όλα τα επίπεδα ακόμα και σε ηθικό και υλικό, τις οποίες να εκμεταλλεύεται αποφεύγοντας παράλληλα τα σημαντικά προτερήματα του εχθρού. Επίσης, αν μην βιάζεται στην προσπάθειά του αυτή καθώς η αποχώρηση ενός εχθρού θα σημάνει την εμφάνιση κάποιου άλλου.

Στα παραπάνω, όπως αναφέρει ο Luttwak συγχωνεύονται περίπου οκτώ αιώνες και είναι αποτέλεσμα της αρχικής σύλληψης της στρατηγικής από τους Βυζαντινούς οι οποίοι έπρεπε να λειτουργήσουν διαφορετικά από τους προγόνους τους στην Ρωμαϊκή Περίοδο για να επιβιώσουν. Φαίνεται και ιστορικά όπως αναφέρει ότι μπορεί και αυτοί να επαναλάμβαναν μερικές φορές τα ίδια λάθη, αλλά συνέχεια τα απέφευγαν. Αποδεικνύεται έτσι η ύπαρξη μιας στρατηγικής η οποία είχε τη δυνατότητα να αναγνωρίσει λάθη, να καταγράψει διδάγματα και να βελτιωθεί αναλόγως.

Συμπερασματικά, οι βυζαντινοί αυτοκράτορες γνώριζαν πολύ καλά ότι δεν μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν την κατακτητική μέθοδο της υπέρμετρης βίας, όπως στο παρελθόν οι προκάτοχοί τους Ρωμαίοι. Μπορεί να διέθεταν πολύ καλά εκπαιδευμένο και επαγγελματικό στρατό από ποιοτικής πλευράς, όμως δεν έπαυε να έχει το ποσοτικό μειονέκτημα. Συνεπώς, όπως εύστοχα επισημαίνει ο συγγραφέας, δεν θα είχε νόημα να εξοντώνουν τους εχθρούς γιατί στη θέση τους θα εμφανιζόντουσαν άλλοι, εξίσου επικίνδυνοι. Αυτή η βασική αντίληψη οδήγησε στην «υψηλή ιεράρχηση της διπλωματίας και στη χρήση της ήπιας δύναμης, δηλαδή της πολιτικής, της θρησκευτικής και της πολιτιστικής τους επιρροής»¹⁰⁸. Με αυτό τον τρόπο εξαγόραζαν τους εχθρούς με δωροδοκίες και έστρεφαν με επωφελή πάντοτε κίνητρα τους εχθρούς, τον ένα εναντίον του άλλου. Ο Luttwak εξηγεί πως αυτή η επιτυχία είχε τη βάση της στα πολύ καλά δημοσιονομικά, στο πιο αποτελεσματικό φορολογικό σύστημα της εποχής και στη διαρκή συλλογή και ανάλυση πληροφοριών για τους εχθρούς.

---

¹⁰⁸ Ιακώβου, 2012

Ο στρατός του Βυζαντίου επέδειξε αξιοθαύμαστη ικανότητα προσαρμογής σε κάθε στρατηγική πρόκληση, ο οποίος σε αρκετές περιπτώσεις ανέγραψε επιτυχημένες τακτικές και στρατηγικές των εχθρών του. Στην πραγματικότητα, ο βυζαντινός στρατός ήταν ένα «σύνολο από πολλούς τύπους στρατευμάτων, τα οποία συνεργάζονταν μεταξύ τους, διέθεταν μία ευρεία ποικιλία όπλων και, το πιο σημαντικό, είχαν τη δυνατότητα πολλών επιλογών τακτικής για κάθε περίπτωση»¹⁰⁹. Επίσης, δεν ενεπλεκόταν σε κρίσιμες μάχες, αν δεν είχε εξασφαλισμένη την ποιοτική υπεροχή, απαραίτητο στοιχείο για τη βεβαιότητα της νίκης.

---

¹⁰⁹ Ιακώβου, 2012

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ: Η ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Ο Edward Luttwak εξέδωσε το 1983 το βιβλίο με τίτλο «Η Υψηλή Στρατηγική της Σοβιετικής Ένωσης». Την χρονική περίοδο της συγγραφής και έκδοσης του συγκεκριμένου βιβλίου η Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ), παρά τα προβλήματά της, ήταν ο σημαντικότερος και ίσως μοναδικός αντίπαλος των ΗΠΑ (και γενικότερα του δυτικού κόσμου), όντας ο αντίθετος πόλος στο διπολικό σύστημα που επικρατούσε στη διεθνή σκηνή. Ο Ψυχρός Πόλεμος βρισκόταν σε εξέλιξη και θα έληγε μετά από οκτώ έτη το 1991. Αυτό θα ξεκινούσε, ουσιαστικά από την ανάληψη της εξουσίας 1985 από τον Μιχαήλ Γκορμπατσόφ και οι επιλογές του οι οποίες άλλαξαν την πολιτική του κράτους του και οδήγησαν στον τερματισμό του ψυχρού πολέμου, την πτώση του τείχους του Βερολίνου και την διάλυση της ίδιας της Σοβιετικής Ένωσης. Παρά το ότι έχουν περάσει περίπου τριάντα χρόνια από τότε όμως, ψήγματα της τότε Υψηλής Στρατηγικής της Σοβιετικής Ένωσης είναι εμφανή και στην Ρωσική Ομοσπονδία – το διάδοχό της κράτος¹¹⁰- και μάλιστα χωρίς να μένουν μόνο εντός τους πλαισίου των ιστορικών συμβολισμών και παραλληλισμών.

Ο Luttwak σχολιάζει για εκείνη την εποχή: «Τα τελευταία τριάντα χρόνια, γίναμε μάρτυρες μεγάλων πολιτικών και οικονομικών αλλαγών που θα έπρεπε να είχαν ως αποτέλεσμα την εδραίωση μιας αποφασιστικής δυτικής στρατιωτικής υπεροχής έναντι της Σοβιετικής Ένωσης: τη διάλυση της σινορωσικής συμμαχίας, τη μεταπολεμική ανάκαμψη της Δυτικής Ευρώπης και της Ιαπωνίας... Αλλά όλες αυτές οι ευνοϊκές αλλαγές έχουν αντισταθμιστεί από τη θεαματική αύξηση της σοβιετικής στρατιωτικής ισχύος, προϊόν μιας εξοπλιστικής προσπάθειας εντελώς πρωτοφανών διαστάσεων»¹¹¹.

---

¹¹⁰ Η διαδοχή της ΕΣΣΔ διεκδικείται και από την Ουκρανία στην εθνική της νομοθεσία περί διαδοχής της ΕΣΣΔ. βλ. Law of Ukraine on the Succession of Ukraine 1543-XII, άρθρα 7 και 8, 12 Σεπτεμβρίου 1991

¹¹¹ Luttwak, 1983, 42.

Η «Νέα» Δυναμική της Σοβιετικής Αυτοκρατορίας

Η παραδοχή ότι η Σοβιετική Ένωση είναι μια «κλασική ηπειρωτική αυτοκρατορία»¹¹² – μια αυτοκρατορία που έχει διαμορφωθεί από μια σειρά ιδεολογικών, πολιτικών και οικονομικών αποτυχιών είναι θεμελιώδης για τη στοχαστική ανάλυση του Luttwak για την Υψηλή στρατηγική της Σοβιετικής Ένωσης. Ειδικότερα, όσον αφορά το ρόλο της κομμουνιστικής ιδεολογίας στη σοβιετική συμπεριφορά, ο Luttwak απορρίπτει κάθε πρακτική διάκριση μεταξύ ιδεολογικών και κρατικών συμφερόντων. Κάνει έτσι την πρώτη προσέγγιση με την Ρωμαϊκή Υψηλή Στρατηγική και την συνέχειά τους από τους Βυζαντινούς. Είναι, υποστηρίζει, μάταιο να αμφισβητηθεί αν οι σοβιετικοί ηγέτες πιστεύουν πραγματικά την ιδεολογία, όσο θα ήταν να αναρωτηθούμε αν οι βυζαντινοί αυτοκράτορες πίστευαν ειλικρινά στον χριστιανισμό που προωθούσαν ή οι Ρώσοι τσάροι στην Ορθόδοξη Εκκλησία¹¹³. Ήταν μάλλον ένα εργαλείο για τον επηρεασμό την επέμβαση στο εξωτερικό ως προστάτες της συγκεκριμένης θρησκείας. Ήδη από την εποχή του Οκταβιανού Αυγούστου, του πρώτου αυτοκράτορα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, η ιδιότητα του αυτοκράτορα συνοδευόταν με αυτή του *pontifex maximus*¹¹⁴ - του ανωτάτου άρχοντος της πολυθεϊστικής θρησκείας. Η ιδιότητα αυτή διατηρήθηκε μόνο από τους πρώτους Βυζαντινούς αυτοκράτορες μέχρι το 375 μ.Χ. αλλά για συνέχισαν να εμπλέκονται με τα θρησκευτικά θέματα καθώς ο χριστιανισμός που αργά αλλά σταθερά επεκτεινόταν ήταν προσέφερε τη δυνατότητα ενότητας και ελέγχου μεγάλου μέρους του πληθυσμού.

Απορρίπτει, επίσης, την ιδέα ότι όταν πρόκειται για εξουσία, οικονομικοί, ηθικοί ή άλλοι παράγοντες μπορούν να αντισταθμίσουν τους στρατιωτικούς. Η αποτυχία στον ειρηνικό ανταγωνισμό με τις Ηνωμένες Πολιτείες ανάγκασε τη Σοβιετική Ένωση να διοχετεύσει τις ενέργειές της στην ανάπτυξη στρατιωτικών δυνάμεων για την υποστήριξη της περαιτέρω επέκτασης. Η πραγματικότητα της σοβιετικής στρατηγικής πρόθεσης βρίσκεται μεταξύ δύο άκρων, εκείνης ενός ορθολογικού έθνους με ουσιαστικά αμυντικούς στόχους και εκείνης μιας σύγχρονης

¹¹² Coffrey, 1985, 92

¹¹³ Luttwak, 1983, 2.

¹¹⁴ Ο *Pontifex Maximus* ή Ύπατος Ποντίφηκας είναι τίτλος που δήλωνε τον αρχιερέα του αρχαίου ρωμαϊκού Κολλεγίου των Ποντιφικών (*Collegium Pontificum*). Ήταν ο πιο σημαντικός θρησκευτικός τίτλος της αρχαίας Ρωμαϊκής θρησκείας, σταδιακά όμως περιέλαβε περισσότερες πολιτικές και διοικητικές αρμοδιότητες.

ναζιστικής Γερμανίας που είναι αποφασισμένη για πόλεμο περιμένοντας μόνο επαρκείς στρατιωτικές προετοιμασίες¹¹⁵. Σύμφωνα με τα στρατιωτικά πρότυπα, «το σοβιετικό σύστημα είναι περίπου πέντε φορές πιο αποτελεσματικό από τη συμμαχία που αγκαλιάζει τις Ηνωμένες Πολιτείες, το ΝΑΤΟ, την Ευρώπη και την Ιαπωνία, αφού τα συνδυασμένα ΑΕΠ αυτών των χωρών είναι περίπου πέντε φορές μεγαλύτερα από τα σοβιετικά, ενώ η συνδυασμένη ισχύς τους είναι στην καλύτερη περίπτωση ίση»¹¹⁶. Οι ηγέτες της ΕΣΣΔ, κατά τη διατύπωση του Luttwak, εγκατέλειψαν τελικά την ελπίδα, που ήταν ακόμα ζωντανή στην περίοδο του Χρουστσόφ¹¹⁷, να ξεπεράσουν τις ΗΠΑ στην οικονομική ανάπτυξη και την ιδεολογική τους απήχηση¹¹⁸. Επιπλέον, ακολουθώντας τη λογική της στρατιωτικής της υπεροχής, η ΕΣΣΔ, κατά την άποψη του Luttwak, είχε πλέον περάσει το στάδιο της συνετής επέκτασης και είχε εισέλθει σε μια πορεία αμείωτου, πολεμικού ιμπεριαλισμού.

Η αυξανόμενη εθνικιστική δυσαρέσκεια φαινόταν να θέτει εν μέρει τις βάσεις για μια βαθιά κρίση στη μελλοντική σταθερότητα του καθεστώτος. Η ελπίδα για παγκόσμια επανάσταση που από καιρό έχει εκπνεύσει και η πιο πρόσφατη αποτυχία της οικονομικής ανάπτυξης υπό κεντρικό σχεδιασμό επιδείνωσαν την απαισιοδοξία των σοβιετικών ηγετών για το μέλλον. Η οικονομική επιδείνωση δημιούργησε ένα ιδιαίτερα οξύ πρόβλημα, θέτοντας σε αμφισβήτηση την ίδια τη νομιμότητα του καθεστώτος. Οι δημογραφικές τάσεις, η συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού και η έκλειψη των εθνοτικών Ρώσων από άλλες εθνικότητες, επιδείνωσαν αυτά τα προβλήματα. Ωστόσο, δεν φαινόταν πιθανές ριζικές μεταρρυθμίσεις που θα μπορούσαν να διασώσουν την οικονομία, επειδή πραγματικές λύσεις θα υπονόμευαν την πολιτική ασφάλεια του καθεστώτος και το τότε σύστημα της Σοβιετικής Ένωσης έδινε στους ηγέτες μεγάλη πολιτική δύναμη στο εσωτερικό και στο εξωτερικό. Επειδή η προοπτική της παγκόσμιας κατάκτησης από το σοβιετικό κομμουνιστικό υπόδειγμα είχε ήδη εξαφανιστεί, ο Luttwak

---

¹¹⁵ Lane, 1985, 118

¹¹⁶ Luttwak, 1983, 115.

¹¹⁷ Ο Νικίτα Χρουστσόφ υπήρξε ο ηγέτης της Σοβιετικής Ένωσης για μία δεκαετία κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου ως γενικός γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης από το 1953 έως το 1964.

¹¹⁸ Ullam, 1983.

εκτίμησε ότι οι σοβιετικοί ηγέτες σκόπευαν να επιδιώξουν την αυτοκρατορική εξουσία με στρατιωτικά μέσα¹¹⁹.

Τα Εργαλεία της Σοβιετικής Ισχύος

Ο Luttwak ορίζει τη δομή της εξουσίας στην ΕΣΣΔ ως μία πυραμίδα καταστολής η οποία ξεκινάει από την «κυριαρχία των ανώτατων ηγεμόνων πάνω στο κόμμα, που με τη σειρά του κυβερνά τους Ρώσους που κυβερνούν συλλογικά τους μη Ρώσους»¹²⁰. Ενώ το καθεστώς χειραγωγεί τον ρωσικό εθνικισμό, και πολύ επιδέξια, για τους δικούς του σκοπούς, στην ουσία δεν είναι πιο εθνικιστικό από ό, τι είναι «σοσιαλιστικό» ή «προοδευτικό». Το Κρεμλίνο προσπαθεί να κολακεύσει την εθνική υπερηφάνεια των Μεγάλων Ρώσων, αλλά η επεκτατικότητα και η συσσώρευση όπλων έχουν σχεδιαστεί για να χρησιμεύσουν ως αντικείμενο μαθήματος για ολόκληρο τον σοβιετικό λαό. Δίνεται το μήνυμα ότι, υπό το παρόν σύστημα η ΕΣΣΔ προοδεύει σταθερά σε δύναμη και παγκόσμια επιρροή και έχει διατηρήσει την κοινωνική συνοχή, ενώ οι δημοκρατίες, παρά τις υποτιθέμενες ελευθερίες και τα πλούτη τους, βρίσκονται σε άτακτη υποχώρηση στη διεθνή σκηνή και έχουν κυριευθεί από αναταραχή στο εσωτερικό¹²¹.

Σύμφωνα με τον Luttwak, οι Σοβιετικοί ηγέτες, βλέποντας αδυναμία και αταξία γύρω τους, θα μπορούσαν να υπερβούν τη μακροπρόθεσμη απαισιοδοξία του καθεστώτος τους μέσω της πρόσφατα αποκτηθείσας - εκείνη την περίοδο - στρατιωτικής τους ισχύος και της νέας εμπιστοσύνης στις ένοπλες δυνάμεις τους. Υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα έκανε χρήση πυρηνικών όπλων και ότι τα πυρηνικά αντίποινα θα ήταν απίθανα, το Κρεμλίνο θα μπορούσε να αποφασίσει ότι η εκμετάλλευση της τότε στρατιωτικής υπεροχής του θα μπορούσε να βελτιώσει τις απρόσμενες προοπτικές του καθεστώτος κάνοντας έναν πόλεμο από επιλογή¹²².

Ένας από τους δύο νέους, κρίσιμους παράγοντες στον σοβιετικό αυτοκρατορικό σχεδιασμό έγκειται στην απόκτηση μιας παγκόσμιας στρατιωτικής ικανότητας. Όσον αφορά το πυρηνικό υπόβαθρο της συμβατικής στρατιωτικής ισχύος, το στρατηγικό πλεονέκτημα των ΗΠΑ έχει εξαφανιστεί ως αποτέλεσμα της

---

¹¹⁹ Luttwak, 1983, 25.

¹²⁰ Luttwak, 1983, 86

¹²¹ Ulam, 1983.

¹²² Luttwak, 1983, 40.

σοβιετικής επίτευξης συνολικής ισότητας¹²³ και, σημειώνει ο Luttwak, λόγω της σκόπιμης πολιτικής των ΗΠΑ για αμοιβαία «εξασφαλισμένη καταστροφή»¹²⁴. Η αίσθηση ότι αυτή η «αμοιβαία αποτροπή» είναι αρκετή, στέρησε από τις ΗΠΑ μια αξιόπιστη επιλογή αντίρροπης δύναμης. Υπό συνθήκες σκληρής ισοδυναμίας, τα πυρηνικά όπλα παρέχουν ασπίδα για συμβατική και μη συμβατική επιθετικότητα.

Ωστόσο, η ισορροπία δυνάμεων σε συμβατική κλίμακα είχε μετατοπιστεί σημαντικά και ο Luttwak τονίζει τη δημιουργία από τους Σοβιετικούς ενός ναυτικού «για τον ωκεανό»¹²⁵ ικανού για παγκόσμια επιχείρηση και μιας ικανότητας επέμβασης μεγάλης εμβέλειας στις θαλάσσιες και αεροπορικές μεταφορές και στα αερομεταφερόμενα στρατεύματα. Σε δύο δεκαετίες, η ρωσική ναυτική δύναμη επεκτάθηκε από την απλή παράκτια άμυνα σε έναν ποντοπόρο στόλο που απειλούσε τις θαλάσσιες γραμμές επικοινωνίας που συνέδεαν τις Ηνωμένες Πολιτείες με τους συμμάχους τους και τις πρώτες ύλες της Μέσης Ανατολής και της Αφρικής. Η σημασία των εξελίξεων της ναυτικής προβολής και της προβολής δύναμης γίνεται σαφέστερη όταν εκτιμά κανείς τις γεωγραφικές αγκυλώσεις στις στρατιωτικές επιχειρήσεις των ΗΠΑ¹²⁶. Σε μια σύγκρουση, το Πολεμικό Ναυτικό των ΗΠΑ πρέπει να ελέγχει τις θάλασσες, αλλά το σχετικά ευκολότερο σοβιετικό καθήκον ήταν να απαγορεύσει¹²⁷ την αμερικανική πρόσβαση στις θάλασσες. Επίσης, οι μεγαλύτερες γραμμές επικοινωνίας και οι απαιτήσεις προβολής δύναμης για τις Ηνωμένες Πολιτείες σημαίνουν ότι χρειαζόταν μεγαλύτερες ναυτικές δυνάμεις από τη Σοβιετική Ένωση. Πέρα από αυτές τις αξιοσημείωτες βελτιώσεις, ο Luttwak εντοπίζει και την τεράστια αύξηση της σοβιετικής τακτικής αεροπορικής ισχύος, την τεράστια αντιαεροπορική προστασία τους και την ανάπτυξη μιας θωρακισμένης ικανότητας τύπου blitzkrieg¹²⁸. Ο δεύτερος κρίσιμος παράγοντας στον σοβιετικό αυτοκρατορικό σχεδιασμό ήταν, λοιπόν, η νεοαποκτηθείσα εμπιστοσύνη των σοβιετικών ηγετών στην ικανότητα των ενόπλων δυνάμεών τους να εκτελούν πολύπλοκες επιθετικές επιχειρήσεις¹²⁹.

---

¹²³ Luttwak, 1983, 43-44.

¹²⁴ Luttwak, 1983, 51.

¹²⁵ Luttwak, 1983, 45.

¹²⁶ Coffrey, 1985, 92.

¹²⁷ «To deny access»

¹²⁸ Coffrey, 1987, 93.

¹²⁹ Luttwak, 1983, 51.

Προς απόδειξη αυτής της εμπιστοσύνης, η οποία με την αυξημένη στρατιωτική δυνατότητα μπορεί να δηλαδή της ύπαρξης της στρατιωτικής δυνατότητας και της εμπιστοσύνης στις ένοπλες δυνάμεις που μπορεί «να κάνει έναν εσκεμμένο πόλεμο πιο πιθανό»¹³⁰, ο Luttwak παραθέτει τις περιπτώσεις της αιθιοπικής επέμβασης της Σοβιετικής Ένωσης το 1977¹³¹ και της εισβολής της στο Αφγανιστάν το 1979¹³². Αυτές επιδεικνύουν ένα νέο στυλ γρήγορου, τολμηρού, ακριβούς πολέμου. Στην Αιθιοπία, οι Σοβιετικοί ανέθεσαν την επιχείρηση στον αντιστράτηγο Petron, ο οποίος, με τη βοήθεια μιας μικρής ομάδας διοίκησης, σχεδίασε μια λαμπρή νίκη για τους Αιθίοπες επί των Σομαλών υπό εξαιρετικά αντίξοες συνθήκες προσωπικού, εδάφους και ανεφοδιασμού. Το κλειδί για την επιτυχή εισβολή στο Αφγανιστάν βρισκόταν σε μια αστραπιαία αεροπορική επίθεση στην Καμπούλ, η οποία, με τη βοήθεια σοβιετικών πρακτόρων, ματαίωσε κάθε αποτελεσματική αντίσταση. Αυτές οι δύο επιχειρήσεις που χαρακτηρίστηκαν από «τόλμη και κομψή οικονομία μέσων», υποστηρίζει ο Luttwak, ότι προμήνυαν μια πιο περιπετειώδη εξωτερική πολιτική, ενθαρρύνοντας τους ηγέτες να ξεκινήσουν επιθετική δράση για να στηρίξουν την χαλαρή αυτοκρατορία τους. Η δικαιολογία τους θα είναι αυτή της αυτοάμυνας¹³³:

Το Μελλοντικό Πεδίο Εφαρμογής της Σοβιετικής Αυτοκρατορικής Επέκτασης

Οι γύρω εχθροί θέτουν σε κίνδυνο την αυτοκρατορική επικράτεια. συνεπώς, τα σύνορα πρέπει να επεκταθούν. Η ύπαρξη των απαραίτητων προϋποθέσεων και εργαλείων θα μπορούσε να ευοδώσει μια τέτοια προσπάθεια εκ μέρους της Σοβιετικής Ένωσης. Άλλωστε, ενώ η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία επεκτάθηκε και σταμάτησε στο επιχειρησιακό της όριο, η Σοβιετική Ένωση απείχε ακόμη πολύ από το να το φθάσει, βάσει των τότε δυνατοτήτων της¹³⁴. Ο Luttwak, σε αυτό το πλαίσιο, τολμά και παραθέτει τρία σενάρια για τη σοβιετική αυτοκρατορική επέκταση.

Το πρώτο σενάριο εμπίπτει στην κατηγορία της «επέκτασης για την πολιτική ασφάλεια»¹³⁵. Ιδανικά, αυτός ο στόχος απαιτεί την εξάλειψη της αμερικανικής ισχύος, η οποία από μόνη της εγγυάται την ανεξαρτησία της Δυτικής Ευρώπης από

¹³⁰ Luttwak, 1983, 40.

¹³¹ Luttwak, 1983, 55-57.

¹³² Luttwak, 1983, 57-60.

¹³³ Coffrey, 1987, 93

¹³⁴ Luttwak, 1983, 76.

¹³⁵ Luttwak, 1983, 86.

τη σοβιετική κυριαρχία και ως εκ τούτου καθιστά την Ανατολική Ευρώπη ευάλωτη. Επειδή είναι σαφώς αδύνατο να εξαλειφθεί η ισχύς των ΗΠΑ, η δεύτερη καλύτερη λύση συνίσταται στον στόχο της Σοβιετικής Ένωσης μετά το 1945 για αποσύνδεση της ευρωπαϊκής ασφάλειας από την αμερικανική προστασία. Ο διαχωρισμός αυτός θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσα από την τοπική επιθετικότητα σε μία από τις πλευρές του NATO που θα απέφευγε προσεκτικά τη διεύρυνση της σύγκρουσης. Ως αποτέλεσμα, κάποια στρατηγικά εδάφη όπως η βόρεια Νορβηγία ή η βορειοανατολική Τουρκία θα μπορούσαν να καταληφθούν και η αλληλεγγύη της συμμαχίας θα καταρρεύσει. Ο Luttwak θεωρεί αυτό το σενάριο απίθανο επειδή θα ήταν πολύ επικίνδυνο και επειδή φαινόταν να έχει ήδη σημειωθεί πρόοδος στη διάσπαση της ατλαντικής συμμαχίας.

Το δεύτερο σενάριο, το οποίο ονομάζει «επέκταση για στρατηγική ασφάλεια»¹³⁶ είναι κατά τον Luttwak το πιθανότερο. Εξίσου επικίνδυνος, αυτός ο τύπος επέκτασης προέρχεται από το ερώτημα του ποιος αντιπροσωπεύει τον κύριο εχθρό κατά την κρίση των Σοβιετικών. Οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι ένας διαχειρίσιμος αντίπαλος λόγω της αμοιβαίας αποτροπής και πολύτιμος προμηθευτής αγαθών ακόμα και τεχνογνωσίας για την Σοβιετική Ένωση – ακόμα και τους, κατά περιόδους, ανταγωνισμούς. Σε κάθε περίπτωση, η γεωγραφική θέση (και η μεταξύ τους απόσταση) απομακρύνει την πιθανότητα σύγκρουσης. Η Κίνα – μεγάλη, στενή, ανεξάρτητη, ισχυρή και αναπτυσσόμενη – μελλοντικά θα παρουσιάσει τη σοβαρότερη απειλή για τη Ρωσία. Ο Luttwak κατασκευάζει ένα σοβιετικό συμβατικό, σενάριο με κεραυνοβόλο πόλεμο εναντίον των Κινέζων, οι οποίοι θα αποτρέπονταν από πυρηνικά αντίποινα λόγω της σοβιετικής πυρηνικής υπεροχής. Ο σοβιετικός στόχος θα ήταν να αποδυναμωθεί μόνιμα η Κίνα διαιρώντας την, κατακτώντας εδάφη στις αραιοκατοικημένες δυτικές περιοχές της Κίνας και ενδεχομένως υποβοηθώντας τον αυτονομισμό στην υπόλοιπη χώρα. Με ένα αριστοτεχνικό χτύπημα, οι Σοβιετικοί θα μπορούσαν να ωθήσουν τα κινεζικά σύνορα 1.000 μίλια ανατολικά, να τερματίσουν την Κίνα ως πανασιατική δύναμη, να καταστρέψουν τις στρατιωτικές-επιστημονικές εγκαταστάσεις της (με μη

---

¹³⁶ Luttwak, 1983, 89.

πυρηνικούς βομβαρδισμούς) και να αποκαλύψουν την κινεζική και αμερικανική ανικανότητα¹³⁷.

Ένα τρίτο, λιγότερο πιθανό σενάριο που ο Luttwak αποκαλεί «επέκταση για την περιφερειακή ασφάλεια»¹³⁸. Αυτή ήταν μία μέθοδος που άλλωστε χρησιμοποίησε και η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία για να μπορέσει να προστατεύσει καλύτερα την επικράτειά της δημιουργώντας μια ζώνη ουδετέρων κρατών ανάμεσα στην ίδια και τους μεγαλύτερους αντιπάλους της¹³⁹. Στηρίζεται στο γεγονός ότι «το επιθυμητό πρότυπο αυτοκρατορικού ελέγχου που απαιτεί μια ζώνη κρατών-πελατών μπροστά στα ίδια τα σοβιετικά σύνορα [και αυτό] επιτυγχάνεται σε μεγάλο βαθμό μόνο στη Δύση». Την περίοδο εκείνη βρισκόταν σε εξέλιξη ο πόλεμος με το Αφγανιστάν το οποίο η Σοβιετική Ένωση προσπαθούσε να μετατρέψει σε κράτος-πελάτη. Το Ιράν προσφέρει, λοιπόν, έναν ελκυστικό στόχο. Οι Σοβιετικοί δεν έχουν κράτος-πελάτη σε αυτόν τον συνοριακό τομέα (Το Ιράν μερικά χρόνια μόλις πριν – το 1979 – είχε ανακηρυχθεί «ισλαμική δημοκρατία», έχοντας ανατρέψει και εκδιώξει τον Σάχη τον οποίο διαδέχθηκε ο Αγιατολάχ Χομείνι που επέστρεψε από την εξορία). Το έθνος πιθανότατα θα διαλυθεί κάτω από την τρελή αναταραχή της ιερατικής κυριαρχίας, και ο περσικός λαός, άγριος με εκείνους που θεωρεί αδύναμους, είναι ιστορικά πρᾶος μπροστά στους ισχυρούς. Άφθονες ευκαιρίες για φιλικά κράτη-πελάτες παρουσιάζονται σε ένα εθνικά κατακερματισμένο Ιράν που αναδύεται από το χάος των αγιατολάχ, λόγω της ύπαρξης ποικίλων και πολυπληθών εθνικοτήτων.

Ο Luttwak πιστεύει ότι οι Σοβιετικοί θα έπρεπε να δράσουν πριν υποχωρήσει η εξουσία τους. Η αυτοκρατορική τους ασφάλεια εξαρτιόταν επισφαλώς από τη συνεχιζόμενη αποτυχία των Ηνωμένων Πολιτειών, της Ευρώπης και της Ιαπωνίας να ενωθούν και να καταβάλουν τη ελάχιστη προσπάθεια που απαιτείται για να αποκαταστήσουν την ισορροπία της στρατιωτικής ισχύος και να διεξάγουν μια επιθετική εκστρατεία πολιτικού πολέμου εναντίον της Μόσχας. Ελλείψει μιας τέτοιας προσπάθειας, το Κρεμλίνο μπορεί να εδραιώσει την εξουσία του, καθώς τα μέλη της συμμαχίας συμπεριφέρονται σαν Φιλανδοποιημένα. Γι' αυτό και προειδοποιεί ότι «η στρατιωτική υπεροχή που απολαμβάνουν τώρα οι Σοβιετικοί έχει διευρύνει σημαντικά το πεδίο των ευκαιριών τους. Οποιαδήποτε

¹³⁷ Luttwak, 1983, 105.

¹³⁸ Luttwak, 1983, 107.

¹³⁹ Luttwak, 1983, 76.

περαιτέρω εμφάνιση αδυναμίας εκ μέρους των δημοκρατιών, σε συνδυασμό με υπερβολική εμπιστοσύνη στη σοβιετική σύνεση, μπορεί να θέσει σε σοβαρό κίνδυνο την ασφάλεια όχι μόνο της Δύσης, αλλά και πολλών άλλων περιοχών του κόσμου»¹⁴⁰. Ο Luttwak κάνει έκκληση για μια πολύ πιο ισχυρή συσσώρευση εξοπλισμών από τη Δύση παρά το ότι αυτό θα φαινόταν σαν το έναυσμα για μια αυτοκτονική κούρσα εξοπλισμών. Αλλά η πραγματικότητα της τότε εποχής κάνει την πρόταση του Luttwak είναι μια χρήσιμη και πολύ απαραίτητη διόρθωση στην τότε επικρατούσα άποψη, ειδικά εκείνων που έχουν υποστηρίξει ότι οι ΗΠΑ δεν χρειάζεται να συμβαδίσουν με την ΕΣΣΔ στον αριθμό και τη δύναμη των διηπειρωτικών βαλλιστικών πυραύλων της.¹⁴¹

Το «Μέλλον» της Σοβιετικής Υψηλής Στρατηγικής

Ο Luttwak καταγράφει τη δυσκολία συντήρησης του σοβιετικού μηχανισμού για την συνολική ασφάλεια της ένωσης – των ενόπλων της δυνάμεων και των διαφόρων σωμάτων ασφαλείας- λόγω των τεράστιων μεγεθών τους. Η Σοβιετική Ένωση δεν μπορούσε να παράξει κέρδος ούτε βασιζόμενη όχι μόνο στους δικούς της πόρους αλλά ούτε και σε αυτούς των κρατών-πελατών της. Για τους Ρώσους όμως ήταν στην πραγματικότητα μια οικονομική λύση αφού έτσι μπορούσαν να διαχειρίζονται περισσότερους πόρους από όσους θα μπορούσαν να έχουν στην ιδιαίτερη επικράτειά τους, θυσιάζοντας παράλληλα ένα μικρό μέρος για συνεχίζουν να ελέγχουν τους μη Ρώσους και να διατηρούν αυτήν την τεράστια (τη μεγαλύτερη ιστορικά σε έκταση παγκοσμίως) αυτοκρατορία. Για το λόγο αυτό, ο ρόλος της κομμουνιστικής ιδεολογίας είναι σημαντικός για τη διατήρηση της ενότητας και ταυτόχρονα αποτελεί πηγή κινδύνου. Μέσα στην απολυτότητα του καθεστώτος ένα μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού ανεχόταν τις δυσκολίες δεχόμενο το «μεγαλείο» της Σοβιετικής Ένωσης. Όμως δύσκολα θα μπορούσε να κάνει και διαφορετικά.

Η κεντρικά κατευθυνόμενη οικονομία (σε συνδυασμό με τις πλήρως ελεγχόμενες κοινωνικές λειτουργίες) προσέδιδε μια ανθεκτικότητα αλλά δεν ευνοούσε την ανάπτυξη αφού ένα πολύ μεγάλο ποσοστό προοριζόταν για την συντήρηση της πολεμικής μηχανής. Αυτό όμως μακροπρόθεσμα μπορούσε να είναι πολύ επικίνδυνο για τα δυτικά κράτη, τα οποία η Σοβιετική Ένωση εποφθαλμιούσε

---

¹⁴⁰ Ulam, 1983, 78

¹⁴¹ Ulam, 1983, 78

για να τα κάνει κράτη-πελάτες ή να τα φιλανδοποιήσει. Έτσι δεν σταμάτησαν να υπονομεύουν τους πιθανούς τους αντιπάλους αναλαμβάνοντας μυστικές και κεκαλυμμένες επιχειρήσεις έως και συνεργαζόμενοι κατά τον Luttwak με τρομοκρατικές οργανώσεις. Πολλοί μπέρδεψαν την ύφεση, κατά περιόδους, με την πραγματικά ειρηνική συνύπαρξη, αν και οι σοβιετικοί ηγέτες παραδέχτηκαν ότι εννοούσαν μόνο να αποφύγουν μια άμεση στρατιωτική σύγκρουση με τις Ηνωμένες Πολιτείες, όχι να εγκαταλείψουν τη διεθνή ταξική πάλη ή να εγκαταλείψουν την υποστήριξή τους σε πολέμους εθνικής απελευθέρωσης¹⁴². Βασιζόμενος σε αυτές τις παρατηρήσεις ο Luttwak εκτίμησε ότι η Σοβιετική Ένωση όντας στρατιωτικά ισχυρή και επιβάλλοντας την ενότητα στο εσωτερικό, θα συνέχιζε την επεκτατική της Υψηλή Στρατηγική, εδραιούμενη συνεχώς στο μέτρο που την ανεχόταν η Δύση και της επέτρεπε η οικονομία της.

---

¹⁴² Coffrey, 1983, 97

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΤΡΙΤΗ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ: Η ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΩΝ ΗΠΑ

Γεωοικονομία και η Εθνική Οικονομική Ασφάλεια των ΗΠΑ

Ο Luttwak ανήσυχος για την πορεία της «εθνικής οικονομικής ασφάλειας»¹⁴³ των ΗΠΑ εισάγει, μέσα από το βιβλίο του «The Endangered American Dream»¹⁴⁴ μια νέα έννοια: την «Γεωοικονομία». Σύμφωνα με τα λόγια του, η γεωοικονομία είναι η νέα, σύγχρονη εκδοχή της αρχαίας αντιπαλότητας των κρατών. Κατά την άποψη του Luttwak, ο πόλεμος μεταξύ Αμερικανών, Ευρωπαίων και Ιαπώνων έχει γίνει σχεδόν «αδιανόητος», ενώ άλλοι εξωτερικοί κίνδυνοι επίθεσης είναι είτε απομακρυσμένοι είτε εντοπισμένοι σε ορισμένες ασήμαντες περιοχές. Ως εκ τούτου, τόσο η στρατιωτική ισχύς όσο και η κλασική διπλωματία έχουν χάσει την παραδοσιακή τους σημασία στην παγκόσμια πολιτική. Ο Luttwak τονίζει, ωστόσο, ότι ακόμη και χωρίς στρατιωτική αντιπαράθεση, λόγω της φύσης τους εξακολουθούν «τα κράτη [να] είναι αμειλίκτως ανταγωνιστικά»¹⁴⁵. Ενώ, λοιπόν, τα έθνη του κόσμου κάποτε ανταγωνίζονταν γεωπολιτικά, με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου ανταγωνίζονται πλέον γεωοικονομικά ή για να τεθεί ελαφρώς διαφορετικά οι χώρες δεν μετρούν πλέον την ισχύ τους με βάση ο κατεχόμενο έδαφος, αλλά με βάση τη βιομηχανική παραγωγικότητα¹⁴⁶. Δημιουργήθηκε έτσι η ανάγκη για «εθνική οικονομική ασφάλεια [η οποία] αποτελεί θέμα ανάπτυξης των δεξαμενών σκέψης της Ουάσιγκτον»¹⁴⁷. Η Σοβιετική Ένωση μπορεί να κατέρρευσε αλλά νέες απειλές αναπτύσσονται από την κατεύθυνση της Ασίας, οι οποίες έχουν κυρίως οικονομική μορφή.

Δεδομένου ότι παρατηρεί τη δημιουργία τριών μεγάλων παγκόσμιων εμπορικών συνασπισμών - Βόρεια Αμερική, Ευρώπη και Ιαπωνία - καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι αντίπαλες στάσεις εκφράζονται τώρα κυρίως με οικονομικά ή εμπορικά μέσα. Ως εκ τούτου, τόσο η στρατιωτική ισχύς όσο και η κλασική

¹⁴³ Vernon, 1993.

¹⁴⁴ Luttwak, 1993. βλ. βιβλιογραφία

¹⁴⁵ Luttwak, 1993, 35. «states are relentlessly adversarial»

¹⁴⁶ Lehmann-Haupt, 1993.

¹⁴⁷ Vernon, 1993.

διπλωματία έχουν χάσει την παραδοσιακή τους σημασία στην διεθνή σκηνή¹⁴⁸. Με την απειλή του πολέμου να υποχωρεί, οι οικονομικές προτεραιότητες που είχαν προηγουμένως κατασταλεί αναδύονται και κυριαρχούν στην παγκόσμια πολιτική σκηνή. Προϋπόθεση για την εμφάνιση αυτών των νέων αντιπαλοτήτων με τη μορφή γεωοικονομικών ζητημάτων είναι ότι οι χώρες αυτές έχουν ήδη αποκλείσει τον πόλεμο μεταξύ τους και συμμετέχουν σε έναν πιο ειρηνικό αγώνα. Ο Luttwak προχωρεί βέβαια σε παραλληλισμούς μεταξύ των αθέμιτων εμπορικών πρακτικών και της στρατιωτικής στρατηγικής. Οι κρυφοί εμπορικοί φραγμοί είναι τα «γεωοικονομικά ισοδύναμα της ενέδρας», η παράκαμψη των κανόνων της GATT ισοδυναμεί με «συνωμοσίες τελωνείων», η επιδοτούμενη τεχνολογία είναι «το ισοδύναμο των καινοτομιών όπλων» και η κρατική επένδυση κεφαλαίου είναι «ισχύς πυρός»¹⁴⁹.

Επιπλέον, ο Luttwak πιστεύει ότι αυτοί οι τρεις μεγάλοι εμπορικοί συνασπισμοί θα προσπαθήσουν να αναπτύξουν τις οικονομίες τους και να μεγιστοποιήσουν την υψηλού επιπέδου απασχόληση σε προηγμένες βιομηχανίες εις βάρος ο ένας του άλλου. Τα «θύματα» του γεωοικονομικού πολέμου μπορούν ακόμη και να δουν τους εαυτούς τους να κερδίζουν από τις ανταλλαγές τους με τους νικητές βραχυπρόθεσμα, ιδιαιτέρως όταν υπάρχουν «στρατηγικές συμμαχίες» μεταξύ εταιρειών αντιπάλων κρατών. Αλλά αυτά τα κέρδη, μας διαβεβαιώνει ο Luttwak, είναι σε μεγάλο βαθμό απατηλά, ειδικά όταν μετρώνται με τα πρότυπα της γεωοικονομίας¹⁵⁰. Έτσι, αυτή η νέα διεθνής αντιπαλότητα είναι ένα οικονομικό παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος.¹⁵¹

Μέσα σε αυτό το βασικό πλαίσιο, ο Luttwak εισάγει δύο νέες έννοιες ως αναλυτικά εργαλεία. Η πρώτη είναι η ιδέα της αποδοτικότητας του παραγωγού, σε αντίθεση με το κλασικό μοντέλο αποδοτικότητας των καταναλωτών από τα οικονομικά εγχειρίδια. Η δεύτερη έννοια είναι η νέα διεθνής βιομηχανική πολιτική¹⁵².

Ο Luttwak διαιρεί τους Αμερικανούς πολίτες σε καταναλωτές και παραγωγούς, ώστε να δείξει ότι ενώ οι ξένες κυβερνητικές (κυρίως ευρωπαϊκές και

---

¹⁴⁸ Luttwak, 1993, 35.

¹⁴⁹ Tucker, 1994.

¹⁵⁰ Vernon, 1993.

¹⁵¹ Cvjeticanin, 1994, 195.

¹⁵² Cvjeticanin, 1994, 196.

ιαπωνικές) εξαγωγικές επιδοτήσεις και άλλα παρόμοια μέτρα μπορεί να ωφελήσουν τους Αμερικανούς ως καταναλωτές, ταυτόχρονα επηρεάζουν αρνητικά τους παραγωγούς των ΗΠΑ. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα σε ορισμένες βασικές βιομηχανίες υψηλής τεχνολογίας που είναι ζωτικής σημασίας για την παραγωγικότητα της συνολικής οικονομίας των ΗΠΑ και για τη μακροπρόθεσμη εθνική ασφάλεια της χώρας¹⁵³. Για να υποστηρίξει τον ισχυρισμό του, ο Luttwak βλέπει την Airbus, την εταιρεία κατασκευής αεροπλάνων που επιδοτείται σε μεγάλο βαθμό από την Γαλλία, τη Γερμανία, Βρετανία και την Ισπανία μέσω των αντίστοιχων εταιρειών τους που είναι μέτοχοί της, σε αντίθεση με τις αμερικάνικες οι οποίες από τη μία έχουν μικρότερα οικονομικά μεγέθη και από την άλλη πρέπει να δανειστούν για να κινηθούν (και στη συνέχεια να αποπληρώσουν έντοκα τα δάνειά τους)¹⁵⁴. Σίγουρα, οι Αμερικανοί καταναλωτές επωφεληθήκαν από τις κάτω του κόστους πωλήσεις προηγμένων αεροσκαφών σε μεγάλους αερομεταφορείς των ΗΠΑ. «Χαμογελούν με τη γενναιοδωρία της γαλλικής, της γερμανικής, της βρετανικής και της ισπανικής κυβέρνησης για την επιδότηση της κοινοπραξίας Airbus». Ο Luttwak επισημαίνει, ωστόσο, ότι από το 1971 έως το 1991, η Airbus αύξησε το μερίδιό της στην παγκόσμια αγορά αεροπορικών εταιρειών από σχεδόν μηδέν σε 26%, ενώ η αμερικανική αεροπορική βιομηχανία έχασε τόσα πολλά σε παραγωγή και πωλήσεις, κυρίως στις υπερπόντιες αγορές¹⁵⁵. Ως εκ τούτου, οι Αμερικανοί παραγωγοί έχασαν θέσεις εργασίας, ιδίως υψηλής ποιότητας, ενώ οι Ευρωπαίοι τις δημιουργούσαν μέσω κρατικών επιδοτήσεων. Η ίδια αναλυτική έννοια της διάκρισης της αποδοτικότητας των παραγωγών και της αποδοτικότητας των καταναλωτών χρησιμοποιείται σε όλο το βιβλίο σε διάφορους άλλους βασικούς τομείς εθνικού ενδιαφέροντος, όπως οι ξένες επενδύσεις, οι εγχώριες αποταμιεύσεις, η απασχόληση και η εκπαίδευση. Σε κάθε μία από αυτές τις περιπτώσεις, ο Luttwak διαφωνεί με τους νεοκλασικούς οικονομολόγους και τονίζει ότι στον κόσμο του γεωοικονομικού λαθρεμπορίου για υπεροχή η οικονομική πολιτική που βασίζεται αποκλειστικά στην αποδοτικότητα των καταναλωτών της ελεύθερης αγοράς οδηγεί σε φτώχεια, υποβάθμιση και απώλεια ανταγωνιστικότητας¹⁵⁶.

---

¹⁵³ Cvjeticanin, 1994 ,196

¹⁵⁴ Luttwak, 1993, 27.

¹⁵⁵ Luttwak, 1993, 32.

¹⁵⁶ Cvjeticanin, 1994 ,196.

Στο ίδιο πλαίσιο της γεωοικονομίας, ο Luttwak συμπληρώνει αυτή την πρώτη έννοια με την εισαγωγή της πολυσυζητημένης έννοιας της διεθνούς βιομηχανικής πολιτικής¹⁵⁷. Δεδομένου ότι καθένας από τους τρεις μεγάλους παγκόσμιους εμπορικούς συνασπισμούς θα προσπαθήσει να αναπτύξει τις οικονομίες του και να επιτύχει τη συνολική ευημερία των κοινωνιών του εις βάρος του άλλου, θα ακολουθήσει επιθετικά διάφορα είδη βιομηχανικής πολιτικής. Σε αντίθεση με τη βιομηχανική πολιτική του παρελθόντος, η νέα αυτή πολιτική δεν θα περιοριστεί στους εσωτερικούς στόχους. Λόγω της παγκοσμιοποίησης της παγκόσμιας οικονομίας (και ιδιαίτερα των χρηματοπιστωτικών αγορών) διάφορα μέτρα που λαμβάνονται από εγχώριους κυβερνητικούς φορείς θα έχουν κυρίως διεθνείς στόχους, με κύριο στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας στις παγκόσμιες αγορές¹⁵⁸. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στην περίπτωση των βιομηχανιών υπολογιστών, ηλεκτρονικών, βιοτεχνολογίας και χημικών¹⁵⁹ αλλά ακόμα και στις κινηματογραφικές εταιρείες. Σύμφωνα με τον Luttwak, η έλλειψη μιας συνεκτικής αμερικανικής βιομηχανικής πολιτικής – σε συνδυασμό με τα διαρθρωτικά ελλείμματα, το χαμηλότατο επίπεδο αποταμίευσεων και τη συνεχή υποεπένδυση¹⁶⁰ - θα μπορούσε να απειλήσει την ανταγωνιστικότητα των αμερικανικών επιχειρήσεων και το μερίδιό τους στις παγκόσμιες αγορές. Αυτό με τη σειρά του, θα επηρεάσει αρνητικά τις αμερικανικές θέσεις εργασίας, τους μισθούς και το βιοτικό επίπεδο των ΗΠΑ στο σύνολό του. Μακροπρόθεσμα, αυτές οι εξελίξεις μπορεί ουσιαστικά να μετατρέψουν τις Ηνωμένες Πολιτείες σε τριτοκοσμική χώρα και να αποδυναμώσουν σοβαρά την άμυνα και την εθνική τους ασφάλεια. «Σε μια φράση, θα άλλαζε την παγκόσμια ισορροπία δυνάμεων και θα έθετε σε κίνδυνο το αμερικανικό όνειρο»¹⁶¹.

Η λύση που προάγει ο Luttwak είναι η επένδυση στην εκπαίδευση για την ενίσχυση της επαγγελματικής κατάρτισης, η εισαγωγή φόρων προστιθέμενης αξίας για την προαγωγή της αποταμίευσης και το σημαντικότερο η δημιουργία ενός μηχανισμού βιομηχανικής πολιτικής για να αντιμετωπίσει τον προστατευτισμό

---

¹⁵⁷ Luttwak, 1993, 42.

¹⁵⁸ Vernon, 1993.

¹⁵⁹ Luttwak, 1993, 34.

¹⁶⁰ Vernon, 1993.

¹⁶¹ Cvjeticanin, 1994, 196

άλλων ισχυρών κρατών (κυρίως της Ιαπωνίας) και ταυτόχρονα να στηρίξει την εγχώρια βιομηχανία¹⁶².

Ο Luttwak και η Υψηλή Στρατηγική των ΗΠΑ

Οι ΗΠΑ, μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, έμειναν ο μοναδικός πόλος στην διεθνή σκηνή, συντριπτικά ισχυρότερες από οποιοδήποτε δυνητικό αντίπαλο, με αποτέλεσμα να υπάρξει ακόμη και η περιβόητη δήλωση του Fukuyama περί του «τέλους της ιστορίας»¹⁶³, αφού όλα τα υπόλοιπα κράτη θα ήταν επιβάτες στο τρένο των ΗΠΑ. Παρόλα αυτά, η επίδειξη (αλλά και συχνά η χρήση) σκληρής στρατιωτικής δύναμης δεν απομακρύνθηκε ποτέ από το μυαλό των πολιτικών και χρησιμοποιήθηκε να χρησιμοποιείται ως εργαλείο. Αυτό δείχνει η πρακτική των τελευταίων δεκαετιών κατά τις οποίες οι ΗΠΑ, έχουν επέμβει πολλές φορές είτε προληπτικά είτε τιμωρητικά, αναλόγως της επικρατούσας εξωτερικής πολιτικής τους. Οι επεμβάσεις στο Ιράκ, στην Γιουγκοσλαβία και τα Αφγανιστάν αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα γνωστά και στον πιο αδαή των διεθνών δρώμενων, αφού οι ΗΠΑ φρόντισαν και για την κατάλληλη προβολή τους.

Ωστόσο, η οικονομική ισχύς έχει αρχίσει να θεωρείται βιώσιμη εναλλακτική της στρατιωτικής (σκληρής) ισχύος. Η επίτευξη, άλλωστε μιας ηγεμονικής σταθερότητας, υπό αμερικανική, βεβαίως, ηγεσία στο νέο περιβάλλον ισχύος και πλούτου, που διαμορφώνεται μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου, είναι ζωτικής σημασίας για τα συμφέροντα των ΗΠΑ¹⁶⁴. Τα μακροπρόθεσμα κέρδη από την εκμετάλλευση της οικονομικής ισχύος, μπορούν να είναι μεγαλύτερα, τουλάχιστον από οικονομικής άποψης, αφού μπορούν να ανοίξουν ή να διευρύνουν μια αγορά για τις ΗΠΑ ή ακόμα και να δημιουργήσουν μια εξάρτηση στο κράτος-στόχο η οποία θα επιτρέψει τον επηρεασμό της πολιτικής του¹⁶⁵. Ο Luttwak όσον αφορά στις ΗΠΑ ασχολείται κυρίως με την χρήση και τα αποτελέσματα της γεωοικονομικής της ισχύος. Ίσως επειδή θεωρεί δεδομένη προς το παρόν την ανώτερη γεωπολιτική της ισχύ, η οποία προφανώς είναι πολλαπλάσια, όχι μόνο από τους δυνητικούς της

¹⁶² Lehmann-Haupt, 1993.

¹⁶³ Fukuyama, Francis, 2012. «The End of History and the Last Man». Penguin Books.

¹⁶⁴ Μακρή, Σπύρος «Πλούτος, ελευθερία και ισχύς στις Διεθνείς Σχέσεις. Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας στην εποχή της παγκοσμιοποίησης».

¹⁶⁵ Luttwak. Ομιλία του. «Geoeconomics Revisited» National Defense University <https://inss.ndu.edu/Events/Event-View/Article/2869710/geoeconomics-revisited>

αντιπάλους αλλά και από μη φιλικές συμμαχίες. Όμως, ως Αμερικανός στρατηγικός αναλυτής, φροντίζει στα έργα του (της βιβλιογραφίας που χρησιμοποιήθηκε για την συγγραφή της συγκεκριμένης μελέτης τουλάχιστον), να κάνει παραλληλισμούς με την Υψηλή Στρατηγική των ΗΠΑ.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες για να συνεχίζουν είναι παγκόσμια ηγεμονική δύναμη σήμερα, αναμφισβήτητα χρειάζονται την τεράστια στρατιωτική ισχύ, που με τον κόπο και τις επενδύσεις των προηγούμενων δεκαετιών κατάφεραν να αποκτήσουν. Έτσι, εξαιτίας της ηγετικής θέσης τους στην πληροφοριακή επανάσταση και της στρατιωτικής ισχύος που διαθέτουν, οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι και θα παραμείνουν, πιθανόν, η πιο ισχυρή χώρα του κόσμου κατά τον 21ο αιώνα. Εξ άλλου, από τη σχέση υψηλών δαπανών και στρατιωτικής ισχύος, αποδεικνύεται γιατί οι ΗΠΑ εξακολουθούν να διατηρούν ακόμη τα σκήπτρα της παγκόσμιας γεωπολιτικής ηγεμονίας.

Οι ΗΠΑ, λοιπόν, συνεχίζουν να έχουν στην διαθέσιμα στην εργαλειοθήκη τους όλα τα εργαλεία σκληρής δύναμης, τα οποία όμως φαίνεται τα τελευταία χρόνια να χρησιμοποιούν με περισσότερη φειδώ, τηρώντας μια πιο ισορροπημένη χρήση τους. Χρησιμοποιούνται, πλέον περισσότερο, και άλλοι παράγοντες που υφίστανται και που μπορούν να κάμψουν τη θέληση του αντιπάλου, όπως η προκαλούμενη οικονομική καχεξία ή/και κατάρρευση, η διπλωματική απομόνωση, η δημιουργία εσωτερικής αναστάτωσης και η κατάρρευση του εσωτερικού μμετώπου καθώς και η διεθνής απονομιμοποίηση του αντιπάλου.

Η Υψηλή Στρατηγική, βεβαίως, είναι κάτι περισσότερο από την κατοχή ή χρήση αποκλειστικά στρατιωτικής ή της οικονομικής ισχύος και για τις ΗΠΑ στηρίζεται σε πέντε πυλώνες¹⁶⁶:

α. Η υπεράσπιση του φιλελευθερισμού και της δημοκρατίας. Η προώθηση και η υπεράσπιση της δημοκρατίας δεν είναι απλά προτεραιότητα αλλά, προβάλλονται ως βάση της αμερικάνικης εξωτερικής πολιτικής. Υπάρχουν άλλωστε πολλοί υποστηρικτές της σκέψης του Kant ότι «οι δημοκρατίες είναι λιγότερο πιθανό να πολεμήσουν μεταξύ τους»¹⁶⁷ Στην μεταψυχροπολεμική εποχή,

¹⁶⁶ Miller, 2012.

¹⁶⁷ Kant, Immanuel (1795). *Zum ewigen Frieden : ein philosophischer Entwurf* (1 ed.). Königsberg: bey Friedrich Nicolovius. [doi:10.3931/e-rara-25308](https://doi.org/10.3931/e-rara-25308)

το μεγαλύτερο ποσοστό των κρατών είναι δημοκρατικά. Τα οφέλη για τις Ηνωμένες Πολιτείες από την εξάπλωση της δημοκρατίας είναι πάρα πολλά. Οι δημοκρατίες είναι λιγότερο πιθανό να χρησιμοποιήσουν βία εναντίον του ίδιου του λαού τους και επομένως λιγότερο πιθανό να προσελκύσουν εξωτερική παρέμβαση, σπάνια θα υποθάλλουν η προάγουν τη διεθνή τρομοκρατία, έχουν καλύτερες οικονομικές προοπτικές, σπάνια βιώνουν την πείνα, παράγουν λιγότερους πρόσφυγες από τα μη δημοκρατικά κράτη και συνεπώς δεν απαιτούν διεθνή βοήθεια, είναι πιο πιθανό να εμπορεύονται και να επενδύουν στις Ηνωμένες Πολιτείες, είναι πιο πιθανό να γίνουν κέντρα της καινοτομίας και παραγωγικότητας και γενικά εξυπηρετούν τις αρχές του φιλελευθερισμού. Η υπεράσπιση του φιλελευθερισμού ως βασικής αρχής των ΗΠΑ οποίο φαίνεται από την άρνηση των ΗΠΑ να κάνουν οποιοδήποτε παρεμβατισμό στο εμπόριο, το οποίο βεβαίως ανησυχεί τον Luttwak, αφού πολλές φορές βαίνει, όπως ισχυρίζεται, εις βάρος των αμερικάνικων εταιρειών αφού ακόμα και δημοκρατικά κράτη υιοθετούν έναν προστατευτισμό προς όφελος των δικών τους εταιρειών.

β. Η υπεράσπιση της πατρίδας. Αυτός ήταν ένας σχετικά χαλαρός όρος πριν από τον εικοστό αιώνα, λόγω της γεωγραφικής θέσης των Ηνωμένων Πολιτειών, που χωρίζονται από τις άλλες μεγάλες δυνάμεις του κόσμου με δύο ωκεανούς. Από τον Α΄ΠΠ όμως και ύστερα με την εξέλιξη της τεχνολογίας και την κατ' ουσία μείωση των αποστάσεων οι ΗΠΑ ανέπτυξαν θεσμούς και δυνατότητες κατά στάδια τα οποία βασίζονταν σε συγκεκριμένες απειλές ενάντια στην αμερικανική ζωή και έδαφος. Πλέον η τεχνολογία συνδυαζόμενη με την παγκοσμιοποίηση δημιουργεί μια ακόμη μεγαλύτερη ποικιλομορφία απειλών ιδιαίτερα μέσω της τρομοκρατίας (όπως για παράδειγμα η επίθεση κατά των Δίδυμων Πύργων- του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου το 2001). Επιπλέον, λόγω της εκτεταμένης παρουσίας πολιτών (κυρίως κυβερνητικών υπαλλήλων) σε όλο τον κόσμο, η προστασία της ζωής τους είναι δύσκολη. όπως αντίστοιχα ο Luttwak περιέγραψε την δυσκολία προστασίας των πληθυσμών που βρισκόταν εντός της επικράτειας της Ρωμαϊκής ή Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (και μερικές φορές εκτός αυτής λόγω της αστάθειας των συνόρων). Η εισβολή μιας εχθρικής στρατιωτικής δύναμης σε αμερικανικό έδαφος είναι μάλλον απίθανη. Η ανάπτυξη όμως των βαλλιστικών πυραύλων, των πυρηνικών, των χημικών ή βιολογικών όπλων, η αυξανόμενη τρομοκρατία αποτελούν πιθανούς τρόπους προσβολής επ' αυτού.

Επιπλέον, η όλο και μεγαλύτερη εξάρτηση της οικονομίας και των υποδομών των ΗΠΑ από το διαδίκτυο, και η αυξημένη δυνατότητα απόκρυψης που παρουσιάζει κάνει την επίθεση στον κυβερνοχώρο εξαιρετικά πιθανή. Για την αντιμετώπιση αυτών των υβριδικών, όπως αποκαλούνται σήμερα απειλών οι Ηνωμένες Πολιτείες πρέπει να προσαρμόζονται ταχέως αναπτύσσοντας τουλάχιστον τις κατάλληλες αμυντικές ικανότητες (από λογισμικά μέχρι βαλλιστικούς πυραύλους), εάν δεν έχουν την πρωτοπορία. Άλλωστε η προσαρμοστικότητα και ο συνδυασμός των εργαλείων αντιμετώπισης των απειλών, επέτρεψαν στην Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία την χιλιετή επιβίωσή της, όπως συμπεραίνει ο Luttwak.

γ. Η διατήρηση μιας ευνοϊκής ισορροπίας με τις άλλες Μεγάλες Δυνάμεις. Παράλληλα με την ανάπτυξη ενός συστήματος πυραυλικής άμυνας για να προφυλαχθούν από μια πυρηνική επίθεση οι ΗΠΑ, πρέπει να διαχειριστούν και τις σχέσεις με τις λοιπές πυρηνικές δυνάμεις για να αποτραπεί ένας πόλεμος. Η στρατιωτική εξισορρόπηση δεν μπορεί να θεωρείται αναχρονιστική ή παρωχημένη όπως και η δυνατότητα πυρηνικής αποτροπής από τις ΗΠΑ αφού τις τελευταίες δεκαετίες οι πυρηνικές δυνάμεις έχουν αυξηθεί με αρκετές από αυτές να είναι δυνητικά απειλή για τις ΗΠΑ. Πλην της Ρωσίας και της Κίνας στο προσκήνιο ως τέτοιες δυνάμεις έχουν εμφανιστεί η Βόρεια Κορέα, το Ιράν αλλά ακόμα και το Πακιστάν. Για το λόγο αυτό πλην της πυρηνικής αποτροπής σημαντική είναι και διατήρηση σημαντικής συμβατικής στρατιωτικής δύναμης. Εξίσου σημαντική εδώ είναι και η διπλωματία, αφού η διπλωματική επαφή με τον αντίπαλο μπορεί να αποσοβήσει αχρείαστες και για τις δύο πλευρές συγκρούσεις που μπορεί να οφείλονται σε παρεξήγηση των προθέσεων της άλλης πλευράς, όπως έκαναν και οι Βυζαντινοί με την ανταλλαγή πρεσβειών αντιλαμβανόμενοι την ανάγκη διατήρησης κατά το δυνατόν αλώβητης της ισχύος τους. Ο Luttwak αναφέρει βέβαια και την χρησιμοποίηση κρατών-πελατών την προστασία των συνόρων και την ενίσχυση της άμυνας σε βάθος. Το πιο αποδοτικό μέσο με το οποίο οι Ηνωμένες Πολιτείες επιδιώκουν να εξισορροπήσουν τις άλλες μεγάλες δυνάμεις είναι η διατήρηση συμμαχιών με δημοκρατικά κράτη σε όλο τον κόσμο. Έτσι εξισορροπεί τη Ρωσία μέσω του NATO, την Κίνα και τη Βόρεια Κορέα μέσω ενός δικτύου συμμαχιών με την Ιαπωνία, τη Νότια Κορέα, την Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία, την Ταϊλάνδη, τις Φιλιππίνες και την Ταϊβάν.

δ. Η τιμωρία παραβατικής συμπεριφοράς. Ο ανταγωνισμός των μεγάλων δυνάμεων και οι παραδοσιακές απειλές προερχόμενες από αντίπαλα κράτη, δεν είναι τα μόνα που υπονομεύουν τα αμερικανικά συμφέροντα στο σύγχρονο περιβάλλον ασφαλείας. Αναδύονται όλο και περισσότερες νέες μη συμβατικές απειλές από εχθρικούς μη κρατικούς δρώντες που δραστηριοποιούνται σε αδύναμα και αποτυχημένα κράτη, όπως οι πειρατές, τρομοκράτες, έμποροι ναρκωτικών και το οργανωμένο έγκλημα. Αυτά εκτός του ότι είναι αντίθετα με την βασική αρχή του φιλελευθερισμού των ΗΠΑ μπορούν δυνητικά να στραφούν και εναντίον του ίδιου του κράτους και των δομών του. Για το λόγο αυτό προάγει την αντιμετώπιση των απειλών αυτών μέσω της επιβολής του νόμου και στρατιωτικών επιχειρήσεων. Η ικανότητά αυτών των εχθρικών μη κρατικών δρώντων να απειλήσουν τις Ηνωμένες Πολιτείες έχει μεγεθυνθεί τελευταία μέσω της τεχνολογίας, της παγκοσμιοποίησης και των αποτυχημένων κρατών. Οι μετακινήσεις και η επικοινωνία έχουν γίνει πιο εύκολα, η τεχνολογία έχει κάνει τα όπλα πιο θανατηφόρα, και τα αποτυχημένα κράτη αυξήθηκαν, επιτρέποντας σ' αυτούς τους δρώντες να αποκτήσουν περισσότερο χώρο όπου μπορούν να κινηθούν αποφεύγοντας την τιμωρία. Οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν ήδη δημιουργήσει τη δική τους παράδοση σε στοχευμένες στρατιωτικές επιχειρήσεις ή σε ενέργειες επιβολής του νόμου κατά εχθρικών μη κρατικών δρώντων, τόσο στο εσωτερικό τους όσο και διεθνώς. Έτσι έχουν επέμβει στο Ιράκ για την ανατροπή του καθεστώτος, στο Αφγανιστάν και στη Συρία εναντίον τρομοκρατικών ομάδων, ακόμα και ακόμη και για την αντιμετώπιση των βαρόνων των ναρκωτικών που προέρχονται από την Νότια Αμερική. Χαρακτηριστικό είναι ότι σε κάθε περίπτωση δεν θέλουν την πλήρη εξάλειψη των αντιπάλων αλλά τη συνεργασία με αυτούς καθώς όπως και ο Luttwak παρατηρεί για τους Βυζαντινούς, γνωρίζουν ότι όταν ένας εχθρός εξαλειφθεί τελείως τότε ένας καινούριος θα πάρει την θέση του.

ε. Η επένδυση στην καλή Διακυβέρνηση. Η πρόληψη των απειλών είναι ένας μέτωπο που θα συνεχίζει να απασχολεί τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη διεθνή κοινότητα. Οι εχθρικοί μη κρατικοί δρώντες ως επί το πλείστο δρουν σε φτωχά και αδύναμα κράτη. Τα αποτυχημένα κράτη εγκυμονούν σοβαρές απειλές για την περιφερειακή και διεθνή ασφάλεια, συμπεριλαμβανομένων των μετακινήσεων εξεγερμένων, του οργανωμένου εγκλήματος και των δικτύων διακίνησης ναρκωτικών, της πειρατείας και της παγκόσμιας τρομοκρατικής οργάνωσης. Αυτά

με τη σειρά τους επιδεινώνουν την κατάσταση και δημιουργούν μαζικές μεταναστευτικές ροές, επιδημίες νόσων (ή και πανδημία στην περίπτωση του AIDS), οικολογική καταστροφή και άλλα προβλήματα. Η πράξη έχει δείξει ότι από τα αποτυχημένα κράτη γίνεται μια διάχυση του προβλήματος και της ζημιάς στους γείτονες, σε ολόκληρη την περιοχή και περιστασιακά ακόμη και στην ίδια τη διεθνή τάξη γι' αυτό και πρέπει να αντιμετωπίζονται. Οι ΗΠΑ έχουν κατανοήσει απόλυτα ότι, αν η αστάθεια δεν αντιμετωπιστεί έγκαιρα, μπορεί να εξαπλωθεί και μια κρατική αποτυχία μπορεί τελικά να εξελιχθεί σε συστημική απειλή για την φιλελεύθερη παγκόσμια τάξη. Επενδύοντας στην σταθερότητα, ακόμα και σε περιοχές περιφερειακής στρατηγικής σημασίας, μπορεί τελικά να δημιουργήσουν την ευκαιρία, επενδύοντας στη δημοκρατία και μελλοντικά να αποκτήσουν έναν ακόμη σύμμαχο αποτρέποντάς ταυτόχρονα τέτοια κράτη από το να γίνουν έρμαιο απολυταρχικών καθεστώτων ή τρομοκρατικών οργανώσεων. Για το λόγο αυτό γίνεται προσπάθεια ώστε αυτά τα κράτη να εκπαιδευτούν και να υιοθετήσουν κρατικές πρακτικές που θα καταπολεμήσουν τη διαφθορά και το έγκλημα ενώ παράλληλα θα ενισχύσουν την εκπαίδευση, τη διαφάνεια και την καλή λειτουργία του κράτους. Δεν είναι τυχαίο ότι και οι προς εξέταση αυτοκρατορίες κατάφεραν να διατηρήσουν πολύ καλά δημοσιονομικά μεγέθη χωρίς να έχουν ιδιαίτερα υψηλή φορολογία το οποίο οφείλεται στην καλή γραφειοκρατική λειτουργία του κράτους.

Ο Luttwak υποστηρίζει λοιπόν ότι έχει υπάρξει μια μετακίνηση από την Γεωπολιτική στην Γεωοικονομία γεγονός που πρέπει οι Ηνωμένες Πολιτείες, αφού η οικονομική ισχύς πλέον παίζει πλέον μεγαλύτερο ρόλο από τη στρατιωτική ισχύ στην προσπάθεια των κρατών για επίτευξη της καλύτερης δυνατής θέσης στη διεθνή σκηνή (ή των ισχυρότερων κρατών στην προσπάθεια τους για περιφερειακή ή παγκόσμια ηγεμονία). Πρέπει όμως να επισημανθεί ότι αυτό αναφέρεται σε μια κοινωνία κρατών της οποίας τα μέλη δεν επιθυμούν τον μεταξύ τους πόλεμο. Άρα, για να μιλήσουμε για Υψηλή Στρατηγική θα πρέπει να αναφερόμαστε στον συνδυασμό οικονομικής και στρατιωτικής ισχύος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΤΕΤΑΡΤΗ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ: ΜΠΟΡΕΙ Η ΚΙΝΑ ΝΑ ΥΙΟΘΕΤΗΣΕΙ ΜΙΑ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ;

Σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα, η Κίνα μετατράπηκε από μια φτωχή χώρα στη δεύτερη μεγαλύτερη οικονομία στον κόσμο μικρή σχετικά διαφορά στο ΑΕΠ σε σχέση με τις ΗΠΑ και με πολύ μεγαλύτερη διαφορά από την Τρίτη στην κατάταξη Ιαπωνία¹⁶⁸. Αυτή η συνεπής οικονομική ανάπτυξη επέτρεψε σημαντικές επενδύσεις σε νέες στρατιωτικές δυνατότητες, προς όφελος του Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού (People's Liberation Army – PLA), που απειλούν την ικανότητα των Ηνωμένων Πολιτειών να εγγυηθούν τη σταθερότητα στην Ασία-Ειρηνικό. Αρκετοί είναι οι μελετητές και παρατηρητές οι οποίοι εκτιμούν ότι είναι πιθανό η Κίνα να καταφέρει να επανακτήσει την παραδοσιακή της θέση ως ηγεμόνας της Ανατολικής Ασίας και ηγετική παγκόσμια δύναμη.

Η Λογική της Στρατηγικής και η Αλλαγή της Στρατηγικής της Κίνας

Ο Luttwak ασχολείται με το «φαινόμενο» της Κίνας και την ταχεία ανάπτυξή της, μέσα από το πρίσμα της στρατηγικής ανάλυσης, στο βιβλίο του «The Rise of China vs. The Logic of Strategy»¹⁶⁹. Σε αυτό, χρησιμοποιώντας τη «λογική της στρατηγικής» αμφισβητεί την επικρατούσα άποψη ότι η Κίνα θα μπορούσε ενδεχομένως να γίνει η επόμενη υπερδύναμη, στηριζόμενη στην ολοένα αυξανόμενη οικονομική της δύναμη. Τουναντίον, η ανάπτυξη της κινεζικής οικονομίας, του στρατού και της παγκόσμιας επιρροής θα την εμποδίσει να γίνει υπερδύναμη λόγω της έκτασης της δημιουργούμενης αντίστασης από άλλα κράτη που αντιδρούν σε μια τέτοια ανάπτυξη. «Είναι η ίδια η λογική της στρατηγικής που υπαγορεύει την αδυναμία ταυτόχρονης προόδου σε όλους τους τομείς: αναπόφευκτα, η στρατιωτική συσσώρευση της Κίνας προκαλεί ήδη αντιδράσεις αντίδρασης – πολύ περισσότερο επειδή είναι τόσο γρήγορη, φυσικά. Αυτές οι αντιδράσεις με τη σειρά τους εμποδίζουν ήδη, και θα εμποδίζουν όλο και

¹⁶⁸ Οι ΗΠΑ το 2022 έχουν το μεγαλύτερο ΑΕΠ (Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν) αξίας GDP of 22.3 τρισ. Δολαρίων. Η Κίνα ακολουθεί με ΑΕΠ αξίας 19.9 τρισ. \$ ενώ στην τρίτη θέση αυτής της κατάταξης βρίσκεται η Ιαπωνία με 4.9 τρισ. \$. (σχεδόν το ¼ της Κίνας). (Στοιχεία της 5 Σεπτεμβρίου 2022) <https://ceoworld.biz/2022/09/05/the-worlds-largest-economies-2022/>

¹⁶⁹Luttwak, 2009d. «Η άνοδος της Κίνας εναντίον της λογικής της στρατηγικής»

περισσότερο, την ταυτόχρονη πρόοδο της Κίνας και στους τρεις τομείς, οικονομικό, στρατιωτικό και διπλωματικό»¹⁷⁰. Αυτό αποτελεί και το κεντρικό επιχείρημα του βιβλίου το οποίο είναι απλό αλλά πειστικό και βασίζεται στην «καθολική λογική της στρατηγικής»¹⁷¹, την οποία ο Luttwak συνδέει τη «θεωρία της παράδοξης λογικής» που όπως εξηγεί τείνει να ανταμείβει την αντιφατικά την αλλαγή της κατάστασης. Αυτό σημαίνει ότι η Κίνα όσο πιο ισχυρή γίνεται, τόσο μεγαλύτερες αντιστάσεις θα συναντά, ιδιαίτερα λόγω του μη εκδημοκρατισμού της με βάση τα δυτικά πρότυπα¹⁷².. Ως εκ τούτου, ο Luttwak απορρίπτει κάθε πρόταση ότι η Κίνα προορίζεται να γίνει η κυρίαρχη παγκόσμια δύναμη, η οποία «πρέπει να είναι η λιγότερο πιθανή έκβαση, διότι θα συγκρουόταν με την ίδια τη λογική της στρατηγικής σε έναν κόσμο διαφορετικών κρατών, καθένα από τα οποία ζηλεύει την αυτονομία του»¹⁷³.

Αν και οι Κινέζοι ηγέτες επεδίωκαν μια «ειρηνική άνοδο» για δεκαετίες, η επέκταση της Κίνας έχει φτάσει τώρα σε ένα σημείο εμφανίζονται «αντίπαλες αντιδράσεις». Αυτή η βεβαιότητα, υποστηρίζει ο Luttwak, μπορεί να αποδοθεί σε παθολογίες στην κινεζική στρατηγική κουλτούρα Αυτό θα γινόταν ανεξάρτητα από τη συμπεριφορά της Κίνας αλλά μάλλον απλώς λόγω της ισχύος της. Επιπλέον, όμως η πρόσφατη συμπεριφορά της κινεζικής εξωτερικής πολιτικής έχει καταφέρει να επιδεινώσει την απειλή που αισθάνονται άλλα κράτη στην Ασία και τον Ειρηνικό Ωκεανό. Επίσης πολιτική της λαμβάνει ολοένα και πιο δυναμική απόχρωση της, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την έντονη δραστηριότητά της μετά τη χρηματοπιστωτική κρίση (της δεκαετίας του 2010), λόγω της εμφανιζόμενης αμερικάνικης αδυναμίας – όπως η ίδια η Κίνα την ερμήνευσε¹⁷⁴. Οι θαλάσσιες διεκδικήσεις της Κίνας στην Ανατολική και Νότια Σινική Θάλασσα αποτελούν εξέχουσες πηγές επιδείνωσης στην περιοχή. Ο Luttwak παρέχει μια λεπτομερή αφήγηση της «πρώρης διεκδικητικότητας¹⁷⁵» της Κίνας και της αρνητικής αντίδρασης που έχει προκαλέσει μεταξύ των κρατών της περιοχής¹⁷⁶.

---

¹⁷⁰ Luttwak, 2009d, 95.

¹⁷¹ Luttwak, 2009d, vii.

¹⁷² Luttwak, 2009d, 4-5.

¹⁷³ Luttwak, 2009d, 4

¹⁷⁴ Benbow, 2014, 429.

¹⁷⁵ Luttwak, 2009d, 8, «premature assertiveness».

¹⁷⁶ Luttwak, 2009d, 8-12.

Τα Εσωτερικά Προβλήματα της Υψηλής Στρατηγικής της Κίνας

Θεωρητικά, η Κίνα θα μπορούσε να αποτρέψει αυτή τη διεθνή αντίδραση περιορίζοντας τη στρατιωτική της ανάπτυξη σε ελάχιστες αμυντικές δυνατότητες, γεγονός που θα της επέτρεπε να συνεχίσει να επεκτείνεται οικονομικά. Ωστόσο, ο Luttwak αμφιβάλλει έντονα ότι οποιαδήποτε τέτοια μετατόπιση είναι πιθανή για διάφορους λόγους. Πρώτον, η Κίνα υποφέρει ακόμη πιο έντονα από τις ΗΠΑ, τη Ρωσία και την Ινδία από αυτό που ονομάζει «αυτισμό μεγάλου κράτους». Δεύτερον, η κινεζική ηγεσία έχει κληρονομήσει από την ιστορία της ένα μοντέλο διεθνούς πολιτικής που βασίζεται όχι σε ίσα κράτη, αλλά μάλλον σε μια αυτοκρατορία με παραποτάμους. Τρίτον, η Κίνα τείνει να υπερεκτιμά τη σοφία των αρχαίων στρατηγών της. Επιπλέον, υποστηρίζει, τα εσωτερικά συμφέροντα του Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού και του στρατιωτικού-βιομηχανικού τομέα στην Κίνα θα αντιστέκονταν και τα δύο σε μια λιγότερο επεκτατική πολιτική¹⁷⁷.

Η κύρια αιτία αυτών των παθολογιών είναι αυτό που ο Luttwak αποκαλεί «αυτισμό μεγάλου κράτους»¹⁷⁸, που είναι η τάση των υπευθύνων λήψης αποφάσεων να εστιάζουν κυρίως την προσοχή τους σε εσωτερικά θέματα, ενώ παρέχουν λιγότερη προσοχή στις αποχρώσεις περίπλοκων ζητημάτων εξωτερικής πολιτικής ή / και στις ευαισθησίες άλλων εθνών¹⁷⁹. Παρά το γεγονός ότι αυτή η δύσκολη θέση επηρεάζει επίσης και άλλα ισχυρά κράτη όπως η Ρωσία και οι Ηνωμένες Πολιτείες, ο κινεζικός «αυτισμός» τείνει να είναι πιο ακραίος «επειδή οι δικές τους πραγματικότητες δεν είναι μόνο μεγαλύτερες αλλά και πολύ πιο δυναμικά ασταθείς»¹⁸⁰, αφού καθημερινά κάπου στην Κίνα υπάρχει μια επείγουσα ανάγκη για την οποία θα απασχοληθούν υψηλά ιστάμενα στελέχη της ηγεσίας. Μια τέτοια ανάγκη μπορεί να αφορά από μια φυσική καταστροφή ή οικονομική ανισορροπία μέχρι κάποια εσωτερική αναταραχή και απειλή. Επιπλέον, ο Luttwak, ισχυρίζεται ότι αυτό στηρίζεται και στην γενικότερη κινέζικη νοοτροπία που

---

¹⁷⁷ Benbow, 2014, 430.

¹⁷⁸ Luttwak, 2009d, 13.

¹⁷⁹ Domingo, 2014, 619.

¹⁸⁰ Luttwak, 2009d, 19.

βασίζεται στην παραδοσιακή κινεζική κοσμοθεωρία της Tianxia¹⁸¹ που την απομονώνει εγγενώς από άλλα κράτη, περιορίζοντας έτσι την προοπτική της, για την εξωτερική πολιτική στη κατανόηση των ευαισθησιών των μικρότερων κρατών και τη διαχείριση των «βαρβάρων» (όπως αντιλαμβάνονται τον λοιπό κόσμο). Αυτή η παραδοσιακή νοοτροπία έχει επομένως κάνει τους σύγχρονους Κινέζους ηγέτες λιγότερο ικανούς να εργαστούν στο σύγχρονο διεθνές σύστημα¹⁸².

Αυτή η παραδοσιακά – από την αρχαία κινεζική εποχή- θεμελιωμένη πίστη στην ανώτερη στρατηγική σοφία αποτελεί μια ακόμα αιτία πρόκλησης παθολογιών στην κινεζική στρατηγική κουλτούρα και τη βάση για την πίστη της Κίνας ότι «θα είναι πάντα σε θέση να ξεπεράσει τους αντιπάλους της με έξυπνες σκοπιμότητες που παρακάμπτουν τη συσσωρευμένη αντίσταση που προκαλείται από την άνοδό της»¹⁸³. Ο Luttwak εξηγεί ότι αυτή η μεγάλη εμπιστοσύνη στις στρατηγικές ικανότητες αντικατοπτρίζει το ανυπολόγιστο κύρος των αρχαίων γραπτών της Κίνας για την κρατική τέχνη και τον πόλεμο, το πιο σημαντικό από τα οποία είναι «η Τέχνη του Πολέμου, γραμμένο από τον Κινέζο στρατηγό Sun Tzu». Ενώ ο Luttwak υποστηρίζει ότι η Τέχνη του Πολέμου είναι σίγουρα πολύτιμη για τη μεταφορά της καθολικής και αμετάβλητης λογικής της στρατηγικής, οι «συνταγές» του κειμένου αυτού είναι εξαιρετικά ξεπερασμένες και περιορίζονται σε εγχώριες εκτιμήσεις¹⁸⁴ οι οποίες αγνοούν τη σημερινή διεθνή προσωπικότητα.

Δεδομένων των παραπάνω σκέψεων, ο Luttwak υποστηρίζει ότι η εφαρμογή του κειμένου αυτού στις σύγχρονες κινεζικές εξωτερικές σχέσεις θα ήταν παραπλανητική ή ακόμη και επικίνδυνη¹⁸⁵. Ο Luttwak υποστηρίζει ότι η κακή εφαρμογή της Τέχνης του Πολέμου έχει αποδειχθεί επισφαλής, δεδομένης της τάσης των Κινέζων πολιτικών ηγετών να πιστεύουν ότι η μακροχρόνια ανεπίλυτη σύγκρουση με ξένες χώρες μπορεί να επιλυθεί προκαλώντας σκόπιμα κρίση για να αναγκάσει διαπραγματεύσεις που θα επιλύσουν τη διαφορά¹⁸⁶. Εκτός από τον αυτισμό των μεγάλων κρατών και τις παθολογίες της κινεζικής στρατηγικής

¹⁸¹ Luttwak, 2009d, 25. Μεταφράζεται στα αγγλικά ως «all under heaven» («όλα κάτω από τον Ουρανό») και αποτελεί μια αντίληψη περί ομόκεντρων «πολιτικών σφαιρών» με επίκεντρο τον Αυτοκράτορα.

¹⁸² Domingo, 2014, 620

¹⁸³ Luttwak, 2009d, 72

¹⁸⁴ Domingo, 2014, 621

¹⁸⁵ Luttwak, 2009d, 73-74.

¹⁸⁶ Luttwak, 2009d, 78-79.

κουλτούρας, ο Luttwak ισχυρίζεται ότι οι προβληματικές πολιτικές της Κίνας θα συνεχιστούν λόγω της δυσaréσκειας τόσο της λαϊκής ελίτ όσο και της ελίτ του Κινεζικού Κομμουνιστικού Κόμματος εναντίον εξωτερικών δυνάμεων επειδή αντιτίθενται στη στρατιωτική συγκέντρωση της Κίνας¹⁸⁷. Επιπλέον, η διάχυτη επιρροή του Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού και η επιμονή του στην επιδίωξη ταχείας στρατιωτικής ανάπτυξης θα αναγκάσει την Κίνα να συνεχίσει τις τρέχουσες πολιτικές της¹⁸⁸.

Οι Συμμαχίες της Κίνας και των Αντιπάλων της

Πολλά κράτη από τις περιοχές της Ασία και του Ειρηνικού Ωκεανού αντέδρασαν στην επιθετική συμπεριφορά της Κίνας είτε αναβιώνοντας παλαιούς μηχανισμούς συνεργασίας για την ασφάλεια, είτε αναπτύσσοντας νέες συμμαχίες και επενδύσεις για τον εκσυγχρονισμό των στρατιωτικών τους δυνάμεων. Παραδείγματα που αναφέρει περιλαμβάνουν την εμβάθυνση των στρατηγικών δεσμών μεταξύ Ινδίας και Ιαπωνίας, την παροχή βοήθειας στο Βιετνάμ, καθώς και την επανεξισορρόπηση των ΗΠΑ¹⁸⁹. Το γεγονός ότι η Ινδία, η Ιαπωνία και το Βιετνάμ σε συνδυασμό υπερβαίνουν την Κίνα σε συνολικό πληθυσμό, συνολική οικονομική ικανότητα και συνολική τεχνολογική πρόοδο δεν είναι από μόνο του στρατηγικά σημαντικό. Αλλά και πάλι, δεν είναι απαραίτητη μια τέτοια συμμαχία. Όχι τυχαία, κάθε μία από τις τρεις χώρες έχει βελτιώσει τις δικές της σχέσεις με τις Ηνωμένες Πολιτείες τον τελευταίο καιρό¹⁹⁰. Η Βορειοατλαντική Συμμαχία είναι σίγουρα η μακροβιότερη πολυμερής συμμαχία στην ιστορία, και εξυπηρετείται επιχειρησιακά από έναν μόνιμο στρατιωτικό οργανισμό διοίκησης (NATO). Θεωρεί δεν είναι πιθανό να προκύψει παρόμοια ασιατική οργάνωση αλλά και ότι είναι ανεπιθύμητη μια επίσημη στρατιωτική συμμαχία υπό την ηγεσία των ΗΠΑ, κυρίως επειδή αυτό θα μπορούσε να ωθήσει τη Ρωσία στην αγκαλιά της Κίνας. Αν και κάτι τέτοιο 10 χρόνια μετά, έχει πλέον υλοποιηθεί με τη συνεργασία «AUKUS»¹⁹¹ (ανάμεσα στην Αυστραλία, το Ηνωμένο Βασίλειο και τις Ηνωμένες Πολιτείες

¹⁸⁷ Domingo, 2014, 621.

¹⁸⁸ Luttwak, 2009d, 100-101.

¹⁸⁹ Benbow, 2014, 430.

¹⁹⁰ Carlson, 2013.

¹⁹¹ Ακρωνύμιο των λέξεων Australia, United Kingdom, United States. Η συμφωνία καλύπτει βασικούς τομείς όπως η τεχνητή νοημοσύνη, ο κυβερνοπόλεμος, οι υποβρύχιες δυνατότητες και οι ικανότητες κρούσης μεγάλου βεληνεκούς. Περιλαμβάνει επίσης ένα κεφάλαιο πυρηνικής άμυνας, το οποίο ενδεχομένως περιορίζεται στις Ηνωμένες Πολιτείες και το Ηνωμένο Βασίλειο, όσον αφορά τις υποδομές. <https://el.wikipedia.org/wiki/AUKUS>

Αμερικής) η οποία επικεντρώνεται στη στρατιωτική συνεργασία στον Ινδοειρηνικό. Αναφερόμενος σε αυτά τα κράτη – και κυρίως στις ΗΠΑ – ο υποστηρίζει ότι ενώ η στρατιωτική δύναμη είναι πράγματι απαραίτητη για την αντιμετώπιση της επιθετικότητας της Κίνας, μια καθαρά στρατιωτική προσέγγιση θα ήταν ανεπαρκής και κακή, δεδομένης της απεριόριστης οικονομικής ανάπτυξης της Κίνας.

Η αντίδραση θα βρίσκεται στην αρένα της «γεωοικονομίας», στην οποία η λογική της στρατηγικής εφαρμόζεται εξίσου αναπόφευκτα όπως και στις στρατιωτικές υποθέσεις – και αυτή η λογική υπερτερεί κάθε εθνικής μοναδικότητας¹⁹². Προτείνει ότι μια γεωοικονομική απάντηση θα ήταν πιο ολοκληρωμένη επειδή θα αρνηθεί την περιφερειακή ηγεμονία στην Κίνα εμποδίζοντας την οικονομική της ανάπτυξη. αυτό, με τη σειρά του, «θα περιόριζε σοβαρά τις επιλογές αντιποίνων της κινεζικής κυβέρνησης»¹⁹³. Από την μία, μπορεί η Κίνα, με την εγχώρια δύναμή της, να είναι ο κύριος δημιουργός της οικονομικής της ανάπτυξης και του παγκόσμιου πλούτου. Από την άλλη όμως, το μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματος και των εξαγωγών της Κίνας είναι αποτέλεσμα δυτικών πολυεθνικών εταιρειών και επενδυτών. Η Κίνα παρέχει φθηνό εργατικό δυναμικό, αλλά λίγα από τα δικά της πραγματικά προϊόντα και υπηρεσίες στον κόσμο. Αυτό σημαίνει ότι η Κίνα εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις δυτικές χώρες για την επιβίωση και την ευημερία της, καθώς και τα πιο σημαντικά στάδια της αλυσίδας εφοδιασμού των επιχειρήσεων, εάν οι δυτικές εταιρείες και οι επενδυτές αποφασίσουν ανά πάσα στιγμή να αποσυρθούν από την Κίνα, τότε η Κίνα θα καταρρεύσει με ελάχιστες πιθανότητες να ανακάμψει¹⁹⁴. Η εξάρτηση της Κίνας από τη Δύση σημαίνει ότι δεν μπορεί να αντέξει οποιαδήποτε διακοπή των οικονομικών, επενδυτικών και εμπορικών ροών, που είναι η αχίλλειος πτέρνα της. Η κυβέρνηση των ΗΠΑ έχει τρεις ξεχωριστές και συνεχιζόμενες πολιτικές απέναντι στην Κίνα: σημειώνει ότι το Στέιτ Ντιπάρτμεντ είναι κατηγορηματικό για την επέκταση της Κίνας, τις εδαφικές διεκδικήσεις και τα προβλήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δημοκρατίας και τονίζει ότι το υπουργείο Άμυνας βλέπει την Κίνα ως την πιθανή κύρια απειλή στο μέλλον και, ως εκ τούτου, προωθεί τη στρατιωτική συνεργασία σε ολόκληρη την περιοχή¹⁹⁵. Άλλωστε για την Κίνα που τηρεί ένα πολύ

---

¹⁹² Benbow, 2014, 430.

¹⁹³ Luttwak, 2009d, 268-269.

¹⁹⁴ Dobransky, 2014, 297

¹⁹⁵ Dobransky, 2014, 297

μεγάλο ποσοστό τους χρέους των ΗΠΑ, μάλλον δεν θα ήταν συμφέρον να προβεί σε αντίποινα αφού μάλλον τελικά η ίδια θα υποστεί μεγαλύτερες επιπτώσεις.

Επομένως, αν η κινεζική κυβέρνηση δεν μπορέσει με κάποιο τρόπο να βρει τρόπους να συγκροτήσει έναν συντριπτικά ισχυρό παγκόσμιο συνασπισμό στο πλευρό της, η καλύτερη επιλογή της στο υψηλότερο επίπεδο της Μεγάλης Στρατηγικής πρέπει τώρα να είναι να απο-οικοδομήσει τη διεκδικητική διπλωματική της στάση σε εδαφικές διαφορές και πολλά άλλα, και να επιβραδύνει αποφασιστικά τον ρυθμό της στρατιωτικής της ανάπτυξης.¹⁹⁶ Το τελευταίο έχει γίνει ένα αυξανόμενο πρόβλημα από μόνο του, όχι τόσο λόγω της πραγματικής, υλικής, συσσώρευσης στρατιωτικής δύναμης των οποίων οι διαστάσεις δεν είναι ιδιαίτερα σημαντικές, αλλά λόγω των συνοδευτικών επιδείξεων και της προβολής ισχύος που είναι εξαιρετικά προκλητικές. Τέτοιο παράδειγμα είναι η κατάρριψη ενός κινεζικού δορυφόρου σε τροχιά από κινέζικο βαλλιστικό πύραυλο, όχι μόνο για τη βαλλιστική δυνατότητα, που δεν είναι πρωτοφανής, αλλά και για την επικίνδυνη διασπορά των συντριμμιών στο διάστημα. Επίσης η παρουσίαση του μαχητικού/βομβαρδιστικού J-20, του οποίου η υπερσύγχρονη εμφάνιση υποδηλώνει την προσπάθεια ανάπτυξης «δυνατότητων stealth» και του οποίου το τεράστιο μέγεθος το φέρνει σε θέση σύγκρισης με το αντίστοιχο αμερικάνικο F-22. Η Κίνα, εντούτοις, έχει μόνο έναν συγκεκριμένο σύμμαχο: το Πακιστάν. Η Κούβα, η Βολιβία, ο Ισημερινός, η Βενεζουέλα και το Ιράν, είναι επίσης πιθανό να συσπειρωθούν στο πλευρό της Κίνας καθαρά στο όνομα του αντιαμερικανισμού, αλλά μεταξύ αυτών μόνο ο Ισημερινός είναι δύναμη του Ειρηνικού και όχι μία από τις μεγαλύτερες. Μόνο η προσθήκη της Ρωσικής Ομοσπονδίας στην κινεζική πλευρά θα είχε πραγματική στρατηγική σημασία, περισσότερο επειδή εκτός από την ίδια, η Ρωσική Ομοσπονδία θα φέρει μαζί της τους συμμάχους της στην Κεντρική Ασία¹⁹⁷.

Οι στρατηγικές συμμαχίες φυσικά επηρεάζουν και τις μη στρατιωτικές σχέσεις, συμπεριλαμβανομένου του διεθνούς εμπορίου, έστω και με λεπτούς τρόπους. Εάν προκύψουν αντίπαλοι συνασπισμοί, οι περιορισμοί στο εμπόριο μεταξύ συνασπισμών θα είναι αναπόφευκτοι, έστω και μόνο για εξοπλισμό διπλής χρήσης και τεχνολογίες, και αυτό είναι μόνο η αρχή: από τώρα οι μη στρατιωτικές

---

¹⁹⁶ Luttwak, 2011, 9.

¹⁹⁷ Luttwak, 2011, 9.

τηλεπικοινωνίες κινεζικής κατασκευής απορρίπτονται μερικές φορές για λόγους ασφαλείας. Ακόμη και τα απροκάλυπτα εμπόργκο περισσότερο ή λιγότερο πολυμερή (υπάρχουν πάντα εμπορικοί αποστάτες) είναι μια πιθανότητα σε περίπτωση καθόδου σε φανερές αντιπαραθέσεις, καθώς ο «ψυχρός πόλεμος» υποκαθιστά την αδυναμία πραγματικού πολέμου.

Για την Κίνα, ο Luttwak συμπεραίνει ότι, οι ανταμοιβές θα ήταν πολύ μεγάλες – εξίσου μεγάλες με το συγκριτικό οικονομικό πλεονέκτημα της Κίνας στις περισσότερες ειρηνικές επιδιώξεις. ο καλύτερος τρόπος και μάλλον ο πιο δύσκολος θα ήταν «ήταν να υιοθετηθεί μονομερώς μια σοβαρή μορφή αυτοεπιβαλλόμενου περιορισμού των εξοπλισμών, να διατηρηθούν οι δυνάμεις πυρηνικής αποτροπής και αμυντικής υπεροχής για την εδαφική ασφάλεια, επιτρέποντας παράλληλα την ατροφία περισσότερων επιθετικών δυνατοτήτων, ακόμη και εκείνων που είναι μόνο επιθετικές επιχειρησιακά και όχι στρατηγικά». Βέβαια, τονίζει ότι θα ήταν μια ψευδαίσθηση «να πιστεύουμε ότι η κινεζική ηγεσία μπορεί να αντισταθεί σε ισχυρές συναισθηματικές παρορμήσεις και αποφασιστικά θεσμικά συμφέροντα για να υποβάλει τις πολιτικές της στη σιδερένια λογική της στρατηγικής, με τις παράδοξες και «αφύσικες» συνταγές της»¹⁹⁸. Στον αντίποδα για τα κράτη που βρίσκονται υπό απειλή λόγω της ανάπτυξης της Κίνας επισημαίνει καταλήγοντας ότι «η πιο συμβατική πορεία του να συνεχίσουμε να προχωράμε προς όλες τις κατευθύνσεις, ελπίζοντας ότι όλα θα πάνε καλά τελικά, είναι σίγουρα πιο φυσική και πολιτικά απείρως ευκολότερη. Αλλά η λογική της στρατηγικής δεν είναι μόνο παράδοξη. είναι επίσης σκληρή για εκείνους που ελπίζουν για το καλύτερο αντί να αποτρέπουν το χειρότερο».¹⁹⁹

---

¹⁹⁸ Luttwak, 2011, 10.

¹⁹⁹ Luttwak, 2011, 10.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΣΤΟΝ 21^ο ΑΙΩΝΑ

Ανά τους αιώνες, όλες οι Αυτοκρατορίες (όρος που πολλές φορές χρησιμοποιείται για να περιγράψει ισχυρά κράτη – ανεξαρτήτως του υιοθετούμενου από αυτές πολιτεύματος) έχουν χαράξει και ακολουθήσει τις ιδιαίτερές τους Υψηλές Στρατηγικές. Όσο αυτές ήταν επιτυχημένες, τα κράτη που τις ακολούθησαν αναπτύχθηκαν, μεγαλούργησαν και στη συνέχεια κατάφεραν να διατηρήσουν την δύναμη και την επιρροή τους ανατροφοδοτώντας την ίδια τους την ευημερία. Ο Luttwak μέσα από την περιπτωσιολογική μελέτη πολλών από αυτές, οι οποίες λόγω του μεγέθους τους έρχονται σε επαφή, συνδιαλλαγή ή συχνά σε σύγκρουση με άλλες όμοιες, το επιβεβαιώνει.

Οι Ρωμαίοι ξεκίνησαν ως αγροτική φυλή – σε περιορισμένη έκταση γύρω από την Ρώμη – και κατάφεραν να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν μια Αυτοκρατορία η οποία για πρώτη φορά θα αγκάλιαζε τη Μεσόγειο Θάλασσα αποκτώντας το δικαίωμα να την αποκαλέσουν «Mare Nostrum»²⁰⁰. Απότοκος της ισχύος που ανέπτυξαν σε συνδυασμό με τον τρόπο διακυβέρνησής τους στα κατεκτημένα εδάφη αλλά και τη σχέση τους με τα γύρω κράτη ήταν η ηγεμονική σταθερότητα²⁰¹ και η άνθιση του εμπορίου κατά τη διάρκεια της «Pax Romana»²⁰². Οι Ρωμαίοι ήταν μειονότητα σε αυτό το αχανές κράτος. Εντούτοις, οι γραμμές επικοινωνίας, που δημιούργησαν μέσω των στρατιωτικών και μη υποδομών (φυλακίων, δρόμων, ύδρευσης κτλ.) τους επέτρεψαν να απολαμβάνουν τα οικονομικά οφέλη του εμπορίου, να επικοινωνούν με κάθε γωνιά της Αυτοκρατορίας και να μπορούν και οι ίδιοι να μετακινούν δυνάμεις και να επεμβαίνουν όπου χρειάζονται σε πολύ μικρό χρόνο για την εποχή. Αυτό σε συνδυασμό με τα κράτη-πελάτες που διατηρούσε επέτρεπε στους Ρωμαίους την προστασία των πληθυσμών μέχρι τα σύνορα της Αυτοκρατορίας και τους έδινε τη δυνατότητα της άμυνας σε βάθος.

²⁰⁰ βλ. https://en.wikipedia.org/wiki/Mare_Nostrum

²⁰¹ Περί ηγεμονικής σταθερότητας βλ. και Μακρή, Σπύρος. «Πλούτος, ελευθερία και ισχύς στις Διεθνείς Σχέσεις. Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Η περίπτωση του Robert Gilpin», χ.χ.

²⁰² βλ. <https://www.britannica.com/event/Pax-Romana>

Τη σκυτάλη πήρε η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία – η επονομαζόμενη από τους σύγχρονους ιστορικούς ως Βυζαντινή. Αυτή κατάφερε να επιβιώσει σε περιόδους αναταραχών και ανακατατάξεων, που προκάλεσαν την πτώση του Δυτικού τμήματος, αλλά και να πορευθεί επιτυχάνοντας μια χιλιόχρονη παρουσία στην ανθρώπινη ιστορία. Ακολουθώντας τους προκατόχους τους, οι Βυζαντινοί κατάφεραν να βελτιώσουν την διακυβέρνησή τους ώστε να επιτύχουν πρόσβαση σε σταθερούς οικονομικούς πόρους. Αυτό όμως που τους επέτρεψε την χιλιετή ύπαρξή τους ήταν προσαρμοστικότητα τους σε συνδυασμό με τη διατήρηση της παράδοσης και της ταυτότητάς τους. Διατηρώντας την εσωτερική συνοχή μέσω της γλώσσας και της θρησκείας επεδίωξαν την επαφή με τους πολυάριθμους φίλους και δυνητικούς εχθρούς τους προσπαθώντας να διατηρήσουν την πολύτιμη ισορροπία μεταξύ σκληρής και ήπιας ισχύος (όπως θα μπορούσαμε να πούμε με μια αναγωγή στα σημερινά δεδομένα). Ο στρατός τηρούνταν ετοιμοπόλεμος, εφευρίσκοντας, υιοθετώντας και προσαρμόζοντας νέες τακτικές και τεχνολογίες για την αποτελεσματική προστασία των εδαφών. Η Διπλωματία όμως ήταν αυτή η που προκρινόταν ως πρώτη επιλογή, αφού όχι μόνο εξασφάλιζε την οικονομία δυνάμεων και πόρων αλλά απέτρεπε και την εμφάνιση νέων εχθρών στα σύνορα της Αυτοκρατορίας, οι οποίοι θα προσπαθούσαν να εκμεταλλευτούν την αδυναμία των προηγούμενων και να έρθουν στο προσκήνιο. Η απειλή της στρατιωτικής ισχύος, η πειθώ, τα δώρα, η θρησκεία ακόμα και το αυτοκρατορικό κύρος και οι δυναστικοί γάμοι χρησιμοποιούνταν για την εξασφάλιση μιας συμμαχίας, την αποτροπή επίθεσης ή ακόμα και την πρόκληση σύγκρουσης μεταξύ τρίτων.

Οι Μεγάλες Δυνάμεις που ακολούθησαν, βασίστηκαν εν πολλοίς σε όλες αυτές τις στρατηγικές που είχαν προηγηθεί για να συνθέσουν τη δική τους Υψηλή Στρατηγική. Η εξεύρεση ή δημιουργία πόρων και ο κατάλληλος συνδυασμός τους δια των μέσων που υπήρχαν ή αναπτύχθηκαν για την επίτευξη σκοπών - οι οποίοι είναι ρεαλιστικοί και θα συμβάλλουν με τη σειρά τους στην επίτευξη ενός επόμενου σκοπού - είναι το βασικό μοτίβο που χαρακτηρίζει μια επιτυχή Στρατηγική. Ο Luttwak, όπβε αναφέρθηκε στην Εισαγωγή, συμπεραίνει πως «Όλα τα κράτη έχουν Υψηλή Στρατηγική είτε το γνωρίζουν είτε όχι». Αλλά, «δεν είναι όλες οι Υψηλές Στρατηγικές ίσες. Υπάρχει συνοχή και αποτελεσματικότητα όταν αμφότερες η πειθώ και η δύναμη καθοδηγούνται καλά από ακριβή πληροφόρηση και στη συνέχεια συνδυάζονται συνεργατικά για να παράγουν την μέγιστη ισχύ από τους

διαθέσιμους πόρους. Πιο συχνά, ίσως, υπάρχει ασυνέπεια, έτσι ώστε οι καρποί της πειθούς να αναιρεθούν από άστοχη δύναμη ή τα σκληρά κερδισμένα αποτελέσματα της δύναμης να χαλάσουν από την αδέξια διπλωματία που ανταγωνίζεται τους ουδέτερους, ενθαρρύνει τους εχθρούς και αποθαρρύνει τους συμμάχους»²⁰³.

Η σχεδίαση και η υλοποίηση στην πράξη είναι κάθε άλλο πάρα εύκολο ή τουλάχιστον απλό. Η ρευστότητα που δημιουργείται από την διάδραση με άλλα κράτη ή οντότητες με το ίδιο το κράτος ή άλλων κρατών μεταξύ τους, αλλά και η επίδραση του περιβάλλοντος δημιουργεί ένα ομιχλώδες τοπίο όπου ο προσανατολισμός είναι δύσκολος. Όπως είδαμε μέχρι τώρα αναλυτικά, Η Υψηλή Στρατηγική «συμπεριλαμβάνει τη χρησιμοποίηση όλων των διαθέσιμων μέσων από ένα κράτος για την πραγματοποίηση των πολιτικών του επιδιώξεων. Κυρίαρχη πολιτική επιδίωξη κάθε κράτους στο άναρχο και ανταγωνιστικό και ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα είναι βέβαια η κατοχύρωση της εθνικής ασφάλειας και η μεγιστοποίηση της ανεξαρτησίας. Συνεπώς, η υψηλή στρατηγική ασχολείται κυρίως με την αναζήτηση του ιδανικού τρόπου χρησιμοποίησης όλων των υπαρχόντων εσωτερικών και εξωτερικών μέσων για την κατοχύρωση της εθνικής ασφάλειας και ανεξαρτησίας του κάθε κράτους[...]Κύριο μέλημα της Υψηλής Στρατηγικής ενός κράτους είναι ο προσδιορισμός των απειλών και η επινόηση στρατιωτικών, διπλωματικών και άλλων αντιμέτρων για την αντιμετώπισή τους»²⁰⁴.

Υπάρχει, βεβαίως όπως προαναφέρθηκε η δυσκολία κατανόησης του διεθνούς περιβάλλοντος κάθε δεδομένη χρονική στιγμή, ώστε στη συνέχεια να μπορεί να εξαχθεί μια σχετικά ασφαλής εκτίμηση ως προς το ποιες είναι οι πραγματικές απειλές και ποια από αυτές θα πρέπει να αντιμετωπιστεί κατά προτεραιότητα ή με τους περισσότερους πόρους. Ωστόσο, για τη χάραξη της Στρατηγικής θα πρέπει να συνεκτιμηθεί και το «Παράδοξο» το οποίο κατά τον Luttwak χαρακτηρίζει όλα τα επίπεδα λήψης απόφασης. Αυτό επιδρά διαφορετικά λόγω της φύσης της κάθε κατάστασης και άρα δεν υπάρχει η δυνατότητα εξίσωσης της Στρατηγικής του πολέμου και της ειρήνης ²⁰⁵. Ο Luttwak πειστικά επιχειρηματολογεί ότι η λήψη αποφάσεων στον πόλεμο είναι θεμελιωδώς διαφορετική από εκείνη σε καιρό ειρήνης ή κατά τη διάρκεια πολιτικών επιδιώξεων,

²⁰³ Luttwak, 2009b, 409

²⁰⁴ Πλατιάς, 1997, 19.

²⁰⁵ Luttwak, 2001.

όπως οι επιχειρήσεις ή η πολιτική. Στις ειρηνικές επιδιώξεις, υπάρχουν νομικά συστήματα και ισχυρά έθιμα που επιτρέπουν στους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής να σχεδιάζουν χωρίς να ανησυχούν για σωματική επίθεση ή καταστροφή. Ως αποτέλεσμα, οι επιχειρήσεις τείνουν να επικεντρώνονται στην αποτελεσματικότητα, τις οικονομίες κλίμακας και τη συγκέντρωση των πόρων.

Στον πόλεμο, ωστόσο, η αποτελεσματικότητα, η οικονομία κλίμακας και η χωροταξική συγκέντρωση εξοπλισμού και προσωπικού είναι συχνά επιζήμιες για την επιτυχία. Αντίθετα, η επιτυχία στον πόλεμο απαιτεί άρνηση των μεθόδων που χρησιμοποιούνται κατά κόρον στην ειρήνη και την εστίαση στον πλεονασμό (ώστε ένα κράτος να μπορεί να υπερασπιστεί καλύτερα τον εαυτό του και να διασφαλίσει ότι τα όπλα του είναι αποτελεσματικά ενάντια σε διάφορων ειδών άμυνες), τη διασπορά και τον αιφνιδιασμό. Ο αιφνιδιασμός, βασικός καθοριστικός παράγοντας της επιτυχίας στον πόλεμο, συχνά απαιτεί από τους ηγέτες εν καιρώ πολέμου να κάνουν επιλογές που είναι εντελώς παράλογες, αν και αυτό μπορεί να τις κάνει επιτυχείς στο να εξαπατήσουν τον αντίπαλο²⁰⁶. Η λογική του πολέμου και η λογική της ειρήνης, ισχυρίζεται ο Luttwak, είναι από πολλές απόψεις αντίθετες και απαιτούν εντελώς διαφορετικές προοπτικές και μεθόδους σχεδιασμού και σκέψης. Ο σύγχρονος υβριδικός πόλεμος όμως μπορεί να υφίσταται και στο επίπεδο της πολύ χαμηλής έντασης. Άρα, πρέπει να υπάρξει και μια προσπάθεια αποκρυπτογράφησης για το ποιος από τους δυνητικά αντιπάλους θεωρεί ότι βρίσκεται σε Ειρήνη ή σε Πόλεμο ώστε να χαραχθεί η αντίστοιχη στρατηγική.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο Luttwak ασχολείται στη βιβλιογραφία του κυρίως με ισχυρά κράτη. Εντούτοις, και τα μικρά κράτη, ενώ στην σύγχρονη εποχή της παγκοσμιοποίησης, παραμένουν ευαίσθητα στις μεταβολές της διεθνούς ή περιφερειακής κατάστασης -ειδικά ως μονάδες- μπορούν να δράσουν επιχειρηματικά και να σημειώσουν επιτυχίες ανώτερες από αυτές που θα τους επέτρεπε η φαινόμενη δυνατότητά τους²⁰⁷. Ως αδύνατα μέλη του Διεθνούς Συστήματος θα «υποχωρήσουν όσο τους το επιβάλλει η αδυναμία τους»²⁰⁸. Τα περιθώρια και ο χρόνος που έχουν στην διάθεσή τους για να ελιχθούν είναι συνήθως στενά. Μπορούν, όμως, να βασιστούν στα στοιχεία της εθνικής ισχύος

---

²⁰⁶ Sayle, 2011.

²⁰⁷ Pedi, 2019, 4.

²⁰⁸ Θουκυδίδης, Ιστορία, 5.89.1.

τους και να προσπαθήσουν και αυτά να προωθήσουν τα δυνατά και να μετριάσουν τα αδύναμα χαρακτηριστικά της όπως θα έκαναν οι Μεγάλες Δυνάμεις για δημιουργήσουν και να διατηρήσουν την ισχύ τους. Ακόμα μπορούν να εκμεταλλευτούν τις συμμαχίες με Μεγάλες Δυνάμεις ή να επιδιώξουν την κατάκτηση κοινών στόχων στο πλαίσιο συνεργασίας με άλλα μικρά κράτη συνδυάζοντας τα επιμέρους στοιχεία εθνική ισχύος του καθενός. Τα στοιχεία εθνικής ισχύος μπορούν να διαχωριστούν σε πέντε κατηγορίες αν και μεταξύ τους είναι αλληλένδετα και αλληλεξαρτώμενα ανεξαρτήτως κατηγορίας:

- α. Φυσικά στοιχεία. Γεωγραφία, φυσικοί πόροι και πληθυσμός.
- β. Επιστημονικά και Τεχνολογικά Στοιχεία. Τεχνολογία και βιομηχανική ικανότητα, γεωργική ικανότητα και στρατιωτική ισχύς.
- γ. Πολιτικά Στοιχεία. Τύπος κυβέρνησης, γραφειοκρατική οργάνωση, αποτελεσματικότητα, ηγετική σοφία και ποιότητα διπλωματίας.
- δ. Κοινωνικά και Ιδεολογικά Στοιχεία. Ιδεολογία, εθνικό ηθικό, εθνικός χαρακτήρας, κοινωνική δομή και κοινωνική συνοχή.
- ε. Εξωτερικά και άλλα Στοιχεία. Φήμη και εικόνα, ξένη υποστήριξη, διεθνής στρατηγική θέση και πληροφορίες.

Ακόμα και οι Μεγάλες Δυνάμεις όμως όπως και οι κατά καιρούς αυτοκρατορίες για να προστατεύσουν τους πόρους και τα μέσα τους θα δοκιμάσουν μια έμμεση προσέγγιση των στόχων τους. Επιτυχημένοι εθνικοί ηγέτες μεγάλων αυτοκρατοριών έχουν χρησιμοποιήσει την έμμεση προσέγγιση για να επιτύχουν τους πολιτικούς τους στόχους. Υψηλές Στρατηγικές που έχουν βασιστεί σε αυτή την προσέγγιση έχουν πετύχει τους στόχους τους με χαμηλότερο οικονομικό και ανθρώπινο κόστος από ό, τι μέσω μιας άμεσης προσέγγισης. Ο έμμεσος τρόπος συνέβαλε σε μια επιτυχημένη Υψηλή Στρατηγική όταν οι χρήστες της εξέτασαν με ακρίβεια την εσωτερική τους κατάσταση, τη σχετική τους θέση στη διεθνή σκηνή και τις πρόσφατες τεχνολογικές εξελίξεις²⁰⁹. Ο Luttwak, επιπλέον διέβλεψε και την προσέγγιση και κατάκτηση μέσω της οικονομίας η οποία μάλιστα σε μια διεθνή κοινωνία όπου οι πόλεμοι μεταξύ των συναλλασσομένων θα εξέλιπταν θα είχε τη

---

²⁰⁹ Groves, 2010, 6

μεγαλύτερη βαρύτητα για τον περιφερειακό ή παγκόσμιο έλεγχο. Προέβλεψε, δηλαδή, μια μετατόπιση από τη γεωπολιτική της στρατιωτικής ισχύος προς τη γεωοικονομία της οικονομικής ισχύος.

Όμως, παρά την βαρύτητα που όντως έχει αποκτήσει, η πραγματικότητα έχει δείξει ότι η γεωοικονομία δεν έχει αντικαταστήσει, σε αντίθεση με αυτό που περίμενε ο Luttwak, τη στρατιωτική ισχύ ενός κράτους. Τα οικονομικά και στρατιωτικά μέσα συνυπάρχουν και χρησιμοποιούνται από τα κράτη ανάλογα με το τι θεωρούν επαρκές για τις συγκεκριμένες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν²¹⁰. Οι οικονομικές σχέσεις, οι θεσμικές σχέσεις και οι υποδομές μπορεί να γίνουν γεωοικονομικά μέσα εξουσίας, αλλά αυτό εξαρτάται από τις λεπτομέρειες κατά την εφαρμογή τους από την πολιτική εξουσία. Για παράδειγμα, ο βομβαρδισμός αεροδρομίων και σταθμών παραγωγής ενέργειας, που είναι σαφώς υποδομές, δεν είναι γεωοικονομία. Η κατασκευή κομβικών αεροδρομίων από τα οποία εξαρτώνται ολόκληρες υποήπειροι και σταθμών παραγωγής ενέργειας που εγγυώνται την παροχή ηλεκτρικής ενέργειας από γειτονικές χώρες είναι γεωοικονομία.²¹¹.

Η φύση της παγκόσμιας οικονομίας θα επηρεαστεί, σε μεγάλο βαθμό, από τα συμφέροντα ασφαλείας και τα πολιτικά συμφέροντα, καθώς και από τις σχέσεις μεταξύ των κυρίαρχων οικονομικών δυνάμεων, παγιωμένων ή ανερχόμενων (ΗΠΑ, υτικής Ευρώπης, Ιαπωνίας, Κίνας, Ρωσία, Ινδίας κ.ά.). Είναι απίθανο οι δυνάμεις αυτές να εμπιστευτούν την κατανομή του παγκόσμιου οικονομικού προϊόντος αποκλειστικά και μόνο στην αγορά. Ο ρόλος, ειδικότερα, των ΗΠΑ θα αποτελέσει αντικείμενο ιδιαίτερης διερεύνησης, εφόσον οι Αμερικανοί αποτέλεσαν για μεγάλο χρονικό διάστημα το πρότυπο του Ηγεμόνα της διεθνούς πολιτικής σκηνής, επιβάλλοντας ένα σύστημα ηγεμονικής σταθερότητας, το οποίο σήμερα βρίσκεται υπό κρίση, αμφισβήτηση και μετασχηματισμό²¹².

Μέσα από το έργο του Luttwak, επίσης αναδεικνύεται ο καταλυτικός παράγοντας του ηγέτη. Διαχρονικά, η διορατική ηγεσία αποτελεί τη θεμελιώδη αρχή που είναι απαραίτητη για την εφαρμογή μιας αποτελεσματικής Υψηλής Στρατηγικής²¹³. Η χαρισματική ηγεσία με όραμα και δυνατότητα αντίληψης του

---

²¹⁰ Scholvin & Mikael Wigell, 2018

²¹¹ Scholvin & Mikael Wigell, 2018

²¹² Μακρής, ΧΧ

²¹³ Groves, 2010, 1.

διεθνούς περιβάλλοντος είναι αυτή που θα χρησιμοποιήσει τους αποδοτικά και αποτελεσματικά τους διαθέσιμους πόρους και θα πετύχει λογικούς ρεαλιστικούς σκοπούς που όμως θα βρίσκονται στο μέγιστο των δυνατοτήτων του κρατικής ισχύος. Αυτή η ηγεσία, βεβαίως πρέπει να πλαισιώνεται και να υποστηρίζεται από μια εξίσου συνεκτική και οργανωμένη γραφειοκρατία. Η επιτυχημένη διασύνδεση και η επίτευξη της συσπείρωσης για τους σκοπούς της Υψηλής Στρατηγικής υλοποιείται μέσα από την δυνατότητα του Ηγέτη να επικοινωνεί τόσο με την γραφειοκρατία όσο και με την κοινωνία που θα κληθούν να την υποστηρίξουν. Η άρθρωση της επικοινωνίας που αντηχεί και εμπνέει τόσο τους υφισταμένους όσο και τους υποστηρικτές είναι μια δεύτερη μεγάλη αρχή που υπερβαίνει το χρόνο και τον τόπο. Οι σοφοί ηγέτες που θέλουν να εφαρμόσουν μια επιτυχημένη μεγάλη στρατηγική χρησιμοποιούν την επικοινωνία για να εμπνεύσουν, αλλά και να κατευθύνουν. Οι άνθρωποι δεν μπορούν να εκτελέσουν το σχέδιο του ηγέτη, ούτε να το οικειοποιηθούν, εάν δεν κατανοούν τους σκοπούς ή τα γενικά μέσα με τα οποία ο ηγέτης σκοπεύει να επιτύχει τους στόχους²¹⁴. Αυτό γίνεται ακόμη σημαντικότερο για την κατάκτηση της ευελιξίας και της προσαρμοστικότητας, όταν απαιτούνται αλλαγές για να επιτευχθούν οι στόχοι αφού σε αυτήν την περίπτωση υπάρχει και η τριβή από την εσωτερική οργανισμική αντίσταση στην αλλαγή που παρατηρείται στα διάφορα επίπεδα διακυβέρνησης. Για την υλοποίηση της Υψηλής Στρατηγικής, οι ηγέτες θα πρέπει να συντονιστούν τρεις βασικές συνιστώσες της εθνικής ισχύος, οι οποίες είναι αλληλοεπηρεαζόμενες και δεν μπορούν από μόνες τους να υποστηρίξουν μια υψηλή στρατηγική:

α. Η Πολιτική. Αυτή είναι η συνιστώσα που αποτελεί τον οδηγό για κάθε επιτυχή Υψηλή Στρατηγική. Και αυτή με τη σειρά της έχει σημαντικές πτυχές. Η Εσωτερική Πολιτική είναι σημαντική για τη δημιουργία μιας σταθερής βάσης πάνω στην οποία θα στηριχθεί η Υψηλή Στρατηγική. Η ύπαρξη μιας εσωτερικής κουλτούρας, μέσω της εκπαίδευσης του λαού, θα τον καταστήσει ανθεκτικό σε εξωτερικές παρεμβάσεις. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να επιδιωχθεί η δομική συνοχή στα βασικά στοιχεία του έθνους με την ανάδειξη των στοιχείων που το ενώνουν και ιστορικά έχουν συνδράμει στην επιβίωση ενός έθνους. Η εξασφάλιση της νομιμοποίησης για μια ενέργεια είναι ζωτική. Η στήριξη ή η ανοχή του λαού, που ίσως χρειαστεί να φτάσει και στα όρια της καρτερικότητας σε περίπτωση

---

²¹⁴ Groves, 2010, 2.

σύρραξης θα πρέπει να εξασφαλιστεί. Αυτή θα καθορίσει αν κάποιο άλλο αδύναμο κράτος πρέπει να προστατευτεί ή κάποιο παραβατικό ή εχθρικό κράτος πρέπει να τιμωρηθεί. Όλα τα παραπάνω στηρίζονται πάνω στη δυνατότητα επικοινωνίας του ηγέτη με την κοινωνία από την οποία ουσιαστικά αντλεί τη δύναμή του. Επικοινωνία που στο ίδιο πλαίσιο πρέπει να εξασφαλιστεί αποτελεσματική διακυβερνητική επικοινωνία. Η Εξωτερική Πολιτική θα εξασφαλίσει τις απαραίτητες συμμαχίες για την επιθυμητή ασφάλεια ή προστασία και την εξωτερική ενδυνάμωση η οποία είναι απαραίτητη για να ανταπεξέλθει το κράτος τις δυσκολίες στο δρόμο προς το στόχο του εκμεταλλευόμενο όπου είναι δυνατόν την υπάρχουσα ισορροπία δυνάμεων. Σε πιο χαμηλό επίπεδο αλλά εξίσου σημαντικό για την εξωτερική πολιτικής βρίσκεται η διπλωματία η οποία αποτελεί την έκφανση της κατάλληλης επικοινωνίας προς το εξωτερικό του κράτους, όχι μόνο επειδή δημιουργεί τις προϋποθέσεις για δημιουργία ισχυρών συμμαχιών αλλά επειδή ταυτόχρονα μπορεί να συλλέξει τις απαραίτητες πληροφορίες που είναι αναγκαίες για την κατανόηση του διεθνούς περιβάλλοντος, αλλά και την αποτροπή στο μέτρο του δυνατού ανεπιθύμητων συμμαχιών ή συμφωνιών.

β. Η Στρατιωτική Στρατηγική. Θα πρέπει να είναι έτοιμη να προσφέρει λύσεις που θα ενισχύσουν το κύρος της πολιτικής. Το κύρος ενισχύεται από τη δυνατότητα επέμβασης που έχει το κράτος σε περίπτωση που θεωρήσει ότι απειλείται ή τη χρησιμοποίηση της στρατιωτικής δυνατότητας για την υποστήριξη συμμαχικών υποχρεώσεων. Αντίστοιχα, ενισχύεται και δυνητική απειλή χρήσης βίας η οποία εφόσον είναι υπαρκτή και δυνατή αποτελεί και την πιο οικονομική έκφανση της χρήσης της στρατιωτικής ισχύος. Η χρήση βίας θα πρέπει να είναι αποδοτική καθώς σε περίπτωση σύγκρουσης το κόστος από αυτή βαίνει σωρευτικά συνεχώς αυξανόμενο. Ταυτόχρονα οι δυνατότητες άμυνας εναντίον ενός τρίτου εχθρού μειώνονται και το κράτος εκτίθεται σε νέους κινδύνους. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να επιδιώκεται η τήρηση του ετοιμοπόλεμου των ενόπλων δυνάμεων του κράτους και επένδυση για την ποιοτική και τεχνολογική υπεροχή έναντι των δυνητικών του αντιπάλων.

γ. Η Οικονομία. Αυτή είναι που θα στηρίξει τη σταθερότητα στην εσωτερική πολιτική αφού θα δημιουργήσει ένα κλίμα ασφάλειας στην καθημερινότητα εφόσον υπάρχει επάρκεια αγαθών και εξασφαλίζεται ένα ελάχιστο βιοτικό επίπεδο. Σημαντική είναι όμως η στήριξη στρατιωτικής στρατηγικής, ώστε

η τελευταία να έχει τη δυνατότητα και το κύρος που απαιτείται για να εξασφαλίσει το αίσθημα ασφάλειας μέσω της εγγύησης της εθνικής ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας. Πρέπει να είναι σε θέση να υποστηρίξει την προμήθεια και συντήρηση των απαραίτητων οπλικών συστημάτων, αλλά και εφόσον απαιτηθεί τις μακροχρόνιες κινητοποιήσεις είτε αφορούν το ίδιο το κράτος είτε υποχρεώσεις έναντι τρίτου στο πλαίσιο μιας συμμαχίας. Μέσω της κατάλληλης επένδυσης, επιπλέον είναι δυνατόν να επιδιωχθεί και η απαιτούμενη τεχνολογική υπεροχή, η οποία μάλιστα μπορεί να είναι και διπλής χρήσης κατάλληλη τόσο για περιόδους ειρήνης όσο και για τον πόλεμο. Η Οικονομία, οπωσδήποτε όμως, θα πρέπει να είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί και αυτόνομα για την άσκηση επιρροής (μέσω οικονομικής βοήθειας για παράδειγμα) ή ως αντίμετρο ή ακόμα και δυνατότητα στον οικονομικό πόλεμο που, σύμφωνα με τον Luttwak, είναι αυτός που θα καθορίσει τις ισορροπίες του Μέλλοντος.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τα έργα και οι απόψεις τους Luttwak έχουν βρει θερμούς υποστηρικτές και ψυχρούς επικριτές. Η συλλογιστική του σε πολλούς μπορεί να φαντάζει «εξωτική» και οι προβλέψεις του υπερβολικές – όντως κάποιες από αυτές στην χρησιμοποιούμενη για τη συγκεκριμένη μελέτη δεν επιβεβαιώθηκαν. Συνέβαλαν όμως στη δημιουργία νέων οπτικών για την ερμηνεία και την χάραξη της στρατηγικής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού είναι η γεωοικονομία, αυτή δεν αντικατέστησε την γεωπολιτική, αλλά όντως φαίνεται να επαληθεύεται όσον αφορά τις σχέσεις στην κοινωνία των δυτικών κρατών με προεκτάσεις και στο υπόλοιπο διεθνές σύστημα. Ίσως όμως και το γεγονός ότι μελέτησε και παρουσίασε αυτές τις νεοεμφανιζόμενες – για εκείνη την εποχή – τάσεις, να ήταν αυτό που κέντρισε τα κράτη να καταλάβουν καλύτερα την πιθανή απειλή, να ασχοληθούν με αυτή και να αναπτύξουν αντίμετρα (και όπως θα έλεγε και ο ίδιος ο Luttwak αντί-αντίμετρα).

Ο τρόπος σκέψης του Luttwak έχει οδηγήσει πολλές οντότητες στο να ζητήσουν την συμβουλή του, από μεγάλα ή μικρά κράτη και υπηρεσίες μέχρι πολυεθνικές εταιρείες. Το έργο του αποτελεί αντικείμενο ενδιαφέροντος για πολλούς φορείς και προσωπικότητες, εντός ή εκτός του χώρου, οι οποίοι τον παρακολουθούν και κρίνοντας τη συλλογιστική του είτε την αποδέχονται είτε την αντικρούουν. Η ανάδειξη, από τον Luttwak, τάσεων που μπορεί να οδηγήσουν σε μελλοντικά επικίνδυνες καταστάσεις, έχουν προκαλέσει τον έντονο αλλά εποικοδομητικό διάλογο στην κοινωνία των στρατηγικών σπουδών και των διεθνών σχέσεων γενικότερα. Αυτός όμως ο αντίλογος, με τη σειρά του, αποτελεί το έναυσμα αλλά και το γόνιμο έδαφος ανάπτυξης επιχειρημάτων, συλλογισμών και νέων πιο ολοκληρωμένων θεωρήσεων. Αυτό ακριβώς αναδεικνύει τη σκέψη και το έργο του Luttwak ως σημείο αναφοράς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Ελληνική και Ελληνόγλωσση

Θουκυδίδης, Ολόρου Αλιμούσιος, *Θουκυδίδου Ιστορίαι* (μετάφραση Ελευθέριος Βενιζέλος, επιμέλεια Κωνσταντίνος Ποταμιανός, υπεύθυνος εκδόσεως Λεωνίδα Γεωργιάδης. Αθήνα: Εκδόσεις ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ -«ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ», 2010

Ιακώβου, Χρήστος. «Edward N. Luttwak, Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας», *Geopolitics-GR*, 7 Οκτωβρίου 2012 https://geopolitics-gr.blogspot.com/2012/10/blog-post_9296.html (πρόσβαση στις 12 Ιουλίου 2022)

Κουσκουβέλης, Ηλίας, *Εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2004

Μακρής, Σπύρος, *Πολιτικό Σύστημα και Διεθνείς Σχέσεις, Η ελληνική περίπτωση μέσα από τη συγκριτική προοπτική*. Αθήνα: Εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ, 2007

Μακρής, Σπύρος. «Πλούτος, ελευθερία και ισχύς στις Διεθνείς Σχέσεις. Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Η περίπτωση του Robert Gilpin», χ.χ. <https://docplayer.gr/4599193-E-mail-spiros-makris-uop-gr.html>

Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Δεύτερη Έκδοση (Γενική Επιμέλεια Έκδοσης: Γεώργιος Τσιβεριώτης). Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2002.

Πλατιάς, Αθανάσιος. «Σκέψεις για την Ελληνική Υψηλή Στρατηγική», *Επετηρίδα Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων*, Αθήνα: Ι.ΣΙΔΕΡΗΣ, 1997

Πλατιάς, Αθανάσιος. «Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη», (Επιμέλεια Πόπη Κρίπα), Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1999

Τσαϊλάς, Δημήτριος. «Στρατηγική Αξιολόγηση», *Διακλαδική Επιθεώρηση*, Τεύχος 18 Μάρτιος - Σεπτέμβριος 2010: 8-21, <https://www.adispo.mil.gr/sites/adispo.mil.gr/files/magazine18.pdf>

Beaufre, André, *Εισαγωγή στη Στρατηγική* [Τίτλος πρωτότυπου: *Introduction à la stratégie* (1963)], (Μετάφραση-Επιμέλεια: Παναγιώτης Μαυρόπουλος), Χολαργός: ΓΕΕΘΑ, 2015

Luttwak, Edward, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, (Μετάφραση – Επιμέλεια Μάριος Μπλέτας), Γέρακας Αττικής: Εκδόσεις Τουρίκη, 2009a

B. Ξένη

Benbow, Tim. «The Rise of China vs The Logic of Strategy». *Defence Studies* 14, τχ. 4 (2 Οκτώβριος 2014): σελ. 429–31. <https://doi.org/10.1080/14702436.2014.976920>.

Bowdish, Randall, «Military Strategy: Theory and Concepts», *University of Nebraska – Lincoln*, 11 June 2013

Carlson, Allen. «The Rise of China vs. the Logic of Security. By Edward N. Luttwak». Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012». *Perspectives on Politics* 11, τχ. 2 (Ιούνιος 2013) : σελ. 702–3. <https://doi.org/10.1017/S1537592713001205>.

Coffey, John W. «The path of Soviet imperialism: A review essay», *Comparative Strategy*, Volume 6, Issue 1, σελ. 91-98, 1987 <https://doi.org/10.1080/01495938708402704> (Πρόσβαση στις 12 Αυγ 22)

Cvjeticanin, Marijan. «*The Endangered American Dream* (Review)». *SAIS Review* 14, τχ. 2 (1994): 195–97. <https://doi.org/10.1353/sais.1994.0039>.

Dobransky, Steve. «The rise of China vs. the logic of strategy». *Defense & Security Analysis* 30, τχ. 3 (3 Ιούλιος 2014): σελ. 296–98. <https://doi.org/10.1080/14751798.2014.924727>.

- Domingo, Francis. «The Rise of China vs. The Logic of Strategy. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press. Edward N. Luttwak. 2012». *Asian Politics & Policy* 6, τχ. 4 (2014): 619–21. <https://doi.org/10.1111/aspp.12144>
- Graham Fry, Michael, Graham Fry, Erik Goldstein, Richard Langhorne. *Guide to International Relations and Diplomacy*. London, England, UK; New York, New York, USA: Continuum International Publishing, 2002.
- Groves, Bryan N. «The Multiple Faces of Effective Grand Strategy. » *Journal of Strategic Security* 3, no. 2 (2010): 1-12. DOI: <http://dx.doi.org/10.5038/1944-0472.3.2.1>
- Gruen, Erich S., και Edward N. Luttwak. «The Grand Strategy of the Roman Empire: From the First Century A.D. to the Third». *Journal of Interdisciplinary History* 8, τχ. 3 (1978): 563. <https://doi.org/10.2307/202923>.
- Hood, David, «Review on Strategy, the Logic of War and Peace By Edward Luttwak», *Defense.info*, 19 April 2020. <https://defense.info/book-review/2020/05/the-logic-of-war-and-peace/>
- Koliopoulos, Constantinos, Historical Approaches to Security/Strategic Studies, *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, 01 March 2010. <https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-210>
- Milevski, Lukas, «The Mythology of Grand Strategy», *Infinity Journal*, Volume 3, Issue No. 1, Winter, 2012, pages 29-33. <https://www.militarystrategymagazine.com/article/the-mythology-of-grand-strategy/>
- Minarik, Tomas, «NATO Recognizes Cyberspace as a 'Domain of Operations' at Warsaw Summit», *NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence*, 16 July 22 <https://ccdcoe.org/incyber-articles/nato-recognises-cyberspace-as-a-domain-of-operations-at-warsaw-summit/> (πρόσβαση στις 14 Ιουλίου 2022)

- Miyata, Francis, «The Grand Strategy of Carl Von Clausewitz», *U.S. Army War College*, 26 March 2021 <https://warroom.armywarcollege.edu/articles/grand-strategy-clausewitz/> (πρόσβαση στις 12 Ιουλίου 2022)
- Mohapatra, Niranjian, «Significance of Strategic and Military Studies in International Relations», *Scholar's Voice: A New Way of Thinking Vol. 2, No. 1*, January-June 2011, 92-96, Centre for Defence Sciences Research & Development <https://lms.su.edu.pk/download?filename=1588530494-first-lecture-significance-of-strategic-and-military-studies-in-ir-by-dr-niranjian-mohapatra.pdf&lesson=22961> (πρόσβαση στις 12 Ιουλίου 2022)
- Laird, Robbin. «The Logic of War and Peace». Defense.Info (blog). 12 Μάιος 2020. <https://defense.info/book-review/2020/05/the-logic-of-war-and-peace/>
- Lane, Frances Caroline. «Review of The Grand Strategy of the Soviet Union», συγγραφέας: Edward N. Luttwak. *Naval War College Review* 38, τχ. 2 σελ. 118-120, 1985.
- Lehmann-Haupt, Christopher. «Books of The Times; America's Dream on a Slide Into the Third World». *The New York Times*, 27 Σεπτεμβρίου 1993. <https://www.nytimes.com/1993/09/27/books/books-of-the-times-america-s-dream-on-a-slide-into-the-third-world.html>.
- Luttwak, Edward N. *The Grand Strategy of the Roman Empire, From the First Century to the Third*, (Αρχική έκδοση 1976). Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2016.
- Luttwak, Edward. *The Grand Strategy of the Soviet Union*. New York: St. Martin's Press, 1983
- Luttwak, Edward N. *Strategy, The Logic of War and Peace (revised and enlarged Edition)*, (Αρχική έκδοση 1987) Cambridge, Massachusetts, and London, England: The Belknap Press of Harvard University Press, 2001.
- Luttwak, Edward N. *The Endangered American Dream*. New York: Touchstone-Simon & Schuster, 1993.

- Luttwak, Edward N. *Turbo Capitalism, Winners and Losers in the Global Economy*. (Αρχική έκδοση 1998). New York: Harper Perennial-Harper Collins Publishers, 1999.
- Luttwak, Edward N. *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*. Cambridge, Massachusetts, and London, England: The Belknap Press of Harvard University Press, 2009b.
- Luttwak, Edward N. *The Virtual American Empire, War, Faith, and Power*. New York: Routledge, 2009c
- Luttwak, Edward N. *The Rise of China vs the Logic of Strategy*. Cambridge, Massachusetts, and London, England: The Belknap Press of Harvard University Press, 2009d
- Luttwak, Edward N. «Why China Will Not Become the Next Global Power... But It Could». Volume 1, Issue 4 *Military Strategy Magazine*. Fall 2011 <https://www.militarystrategymagazine.com/article/why-china-will-not-become-the-next-global-power-but-it-could/> (πρόσβαση στις 01 Νοεμβρίου 2022)
- Miller, Paul D. «Five Pillars of American Grand Strategy». *Survival* 54, τχ. 5 (Νοέμβριος 2012): 7–44. <https://doi.org/10.1080/00396338.2012.728343>.
- Pedi, Revecca, και Katerina Sarri. «From the 'Small but Smart State' to the 'Small and Entrepreneurial State': Introducing a Framework for Effective Small State Strategies within the EU and Beyond». *Baltic Journal of European Studies* 9, τχ. 1 (1 Ιούνιος 2019): 3–19. <https://doi.org/10.1515/bjes-2019-0001>.
- Pedi, R., και Wivel, A. «What Future for Small States After Unipolarity? Strategic Opportunities and Challenges in the Post-American World Order». In: Græger, N., Heurlin, B., Wæver, O., Wivel, A. (eds) *Polarity in International Relations. Governance, Security and Development*. Palgrave Macmillan, Cham. 2022 https://doi.org/10.1007/978-3-031-05505-8_7
- Potter, Bradley, «B. H. Liddell Hart, Strategy (1954) », *Classics of Strategy and Diplomacy*, 19 Jan 2016 <https://classicsofstrategy.com/2016/01/19/liddell-hart-strategy-1954/> (πρόσβαση στις 12 Ιουλίου 2022)

- Ropp, Theodore. Review of *The Grand Strategy of the Roman Empire: from the First Century A.D. to the Third*, συγγραφέας: Edward N. Luttwak. *Naval War College Review* 30, τχ. 3 (1978): 104–6.
- Sayle, Timothy A. «Defining and Teaching Grand Strategy», *Foreign Policy Research Institute*. The Telegram, 15 January 2011 <https://www.fpri.org/article/2011/01/defining-and-teaching-grand-strategy/>.
- Scholvin, Sören και Wigell, Mikael. «Power politics by economic means: Geoeconomics as an analytical approach and foreign policy practice», *Comparative Strategy*, τόμος 37, τεύχος: 1, σελ. 73-84, 2018, DOI: [10.1080/01495933.2018.1419729](https://doi.org/10.1080/01495933.2018.1419729)
- Tucker, Jeffrey A. «Book Review: The Endangered American Dream by Edward N. Luttwak», *Foundation of Economic Foundation*, 1 Αύγουστος 1994. <https://fee.org/articles/book-review-the-endangered-american-dream-by-edward-n-luttwak/>.
- Ulam, Adam B. «Book review, The Grand Strategy of the Soviet Union, by Edward N. Luttwak» *Commentary*; New York, N. Y. Volume. 76, pp.78, Issue. 4, 1 Oct 1983. Βλ. επίσης commentary.org <https://www.commentary.org/articles/adam-ulam/the-grand-strategy-of-the-soviet-union-by-edward-n-luttwak/> (πρόσβαση στις 13 Αυγούστου 2022)
- Vernon, Raymond. «Unclear and Present Danger». *The National Interest*, 1 Δεκέμβριος 1993. <https://nationalinterest.org/bookreview/unclear-and-present-danger-446>.
- Weigley, Russell, *The American way of War, a history of United States Military Strategy and Policy*, Bloomington, Indiana University Press, 1977
- Widjajanto, Andi. «The Paradoxical Logic of Strategy», 2007 <https://staff.ui.ac.id/system/files/users/andi.widjajanto09/material/andiwidjajanto-to-the-paradoxical-logic-of-strategy.pdf> (πρόσβαση στις 20 Ιουλίου 2022)
- Wikipedia Articles, «Colin S. Gray». Wikipedia, 28 Σεπτεμβρίου 2022. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Colin_S._Gray&oldid=1112761739.